

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 343.982:343.137.5

ЧЕЧОТКА ІРИНА РОМАНІВНА

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І. Р. Чечотка**

Науковий керівник **Чорноус Юлія Миколаївна,**

доктор юридичних наук, професор

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Чечотка І. Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У дисертації сформовано теоретичні положення та надано практичні рекомендації з питань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

На підставі вивчення наукових праць учених з'ясовано, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх було предметом наукових досліджень. Однак, недостатньо висвітленими є криміналістичні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, що вказує про необхідність подальшого дослідження.

Обґрунтовано, що поняття «криміналістичне забезпечення» з теоретичного аспекту може бути охарактеризоване як окреме вчення науки криміналістики, що спрямовано на формування наукового підґрунтя застосовуваним криміналістичним засобам, методам і прийомам діяльності, за динамічних умов, пов'язаних із змінами законодавства, розвитком науково-технічного прогресу, вирішенням актуальних завдань суспільства, задля досягнення завдань кримінального провадження. Із практичного аспекту слід вести мову про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності у кримінальному провадженні, що реалізуються правоохоронними органами (стороною обвинувачення), адвокатурою (стороною захисту) та судом (органи правосуддя). Власне криміналістичне забезпечення представлене наступною структурою. Теоретичною основою є загальна теорія криміналістики, й три структурні елементи як от: криміналістична техніка (техніко-криміналістичне забезпечення), криміналістична тактика (тактико-криміналістичне забезпечення), криміналістична методика (методико-

криміналістичне забезпечення). Особливою є сфера реалізації криміналістичного забезпечення – кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Комплексно проаналізовано правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Нормативно-правові акти, які регламентують криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх систематизовано відповідно до таких груп: 1) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус дитини як члена суспільства й представника правової держави; 2) нормативно-правові акти, які регламентують правовідносини з дитиною під час виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень; 3) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження та визначають засади кримінального провадження щодо неповнолітнього; 4) нормативно-правові акти, які регламентують питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Комплексний підхід дозволив сформулювати пропозиції до врегулювання окресленої сфери правовідносин.

Ключове значення як правова основа має КПК України, що регламентує особливості реалізації прав, свобод і обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю, із врахуванням практики Європейського суду з прав людини. Наголошено на дотриманні положень міжнародного права, які є частиною правової системи України (Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») 1985 року).

Опрацьовано іноземний досвід криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх з метою визначення особливостей його залучення до вітчизняної правозастосовної практики. Вивчено досвід реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження за участі неповнолітніх на прикладі низки іноземних держав (Великобританія, Канада, Республіка Грузія, Федеративна Республіка Німеччина та ін.). На підставі проведених досліджень, виокремлено засади, які комплексно з точки зору

кримінального процесу й криміналістики, повинні бути враховані під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, й втілюють кращий досвід провідних іноземних держав.

Виокремлено напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, враховуючи інноваційні підходи до вирішення поставлених завдань: створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій; фіксація ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) дій; ведення й використання даних систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; залучення спеціальних знань, зокрема – відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний «арсенал» засобів техніко-криміналістичного забезпечення; залучення експертів та проведення експертиз.

Визначено, що до засобів тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх належать тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції, а також виокремлено тактику проведення слідчих (розшукових) дій. Зосереджено увагу на «ключовому» засобі тактико-криміналістичного забезпечення – тактичному прийомі. Виокремлено тактичні прийоми, які реалізуються слідчим щодо неповнолітнього підозрюваного, поведінка котрого переважно характеризується протидією досудовому розслідуванню.

Обґрунтовано точку зору, що процесуальне інтерв'ю слід розглядати як систему тактичних прийомів, що реалізується у межах допиту неповнолітнього підозрюваного, з метою використання отриманих результатів у доказуванні під час кримінального провадження.

Визначено, що методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх має своїм призначенням сформувати криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Відповідно, кожна криміналістична методика повинна характеризуватися як специфікою складу кримінального правопорушення, так й індивідуальним суб'єктом його вчинення (неповнолітнім), іншими

криміналістично значимими ознаками. Виходячи із даних практичних досліджень, акцентовано увагу на побудову криміналістичних методик, які найчастіше вчинюються неповнолітніми та мають підвищений ступінь суспільної небезпеки. Мова йде про формування криміналістичної методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, хуліганства, кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків тощо.

Обґрунтовано пропозицію про доцільність включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми: а) питань взаємодії слідчого із правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями; б) питань профілактичної діяльності слідчого та інших компетентних суб'єктів щодо попередження злочинності неповнолітніх.

Провівши теоретичні та емпіричні дослідження, сформовані міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, наприклад: забезпечення ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення її інтересів; оперативність досудового розслідування; дотримання принципів відновного правосуддя; роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно віку і вручення пам'ятки підозрюваному неповнолітньому та законному представнику про права, гарантії і соціальні послуги з боку держави, а також з урахуванням особливих потреб окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, дітей з певними особливостями розвитку; проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання; призначення законного представника з урахуванням думки неповнолітнього, враховуючи їх довірливі відносини; заміна законного представника неповнолітнього за умови коли його дії спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього; можливість залучення як законного представника неповнолітнього – попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання; обмеження участі законного представника у проведенні процесуальної дії з

урахуванням рекомендацій психолога; забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень (злочинів); застосування слідчим, дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, за умови наявності неповнолітнього; залучення до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, у тому числі психологів системи освіти, соціальної сфери, та поліції; залучення до проведення огляду місця події, залежно від слідчої ситуації, спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС, спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії НП України, судово-медичного експерта; забезпечення виїзду на місце події працівника служби у справах дітей, інших компетентних суб'єктів для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини, організації надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, у тому числі психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги; забезпечення проведення процесуальних дій з урахуванням найменшої травматизації неповнолітнього та ін.

Розкрито проблематику удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії слідчого із такими суб'єктами як прокурор, психолог, педагог, лікар, інспектор ювенальної превенції. Враховуючи вирішення завдань криміналістичного забезпечення розслідування, особлива увага приділена таким суб'єктам взаємодії як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НП України та працівник Експертної служби МВС України.

Наголошено, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які відрізняють його від загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Ефективність кримінального провадження щодо неповнолітніх залежить від його комплексного

криміналістичного забезпечення, враховуючи як традиційні криміналістичні засоби, методи та прийоми, так і криміналістичні інновації.

Обґрунтовано, що хоча головним завданням прокурора є прокурорський нагляд за проведенням досудового розслідування, слідчий і прокурор взаємодіють у ході кримінального провадження шляхом прийняття участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, за умови їх безпосереднього проведення прокурором, під час виконання доручень і вказівок прокурора, а також прийняття основних процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акту до суду та ін.). Вказана діяльність у кримінальному провадженні потребує криміналістичного забезпечення і має специфіку за умови залучення як учасників кримінального провадження неповнолітніх.

Розкрито, що взаємодія слідчого із спеціалістом-криміналістом спрямована на вирішення ключових завдань щодо збирання, дослідження та використання криміналістично значимої інформації. Вирішує завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх і взаємодія слідчого із працівниками Експертної служби МВС України, іншими спеціалістами у кримінальному провадженні.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення, кримінальне провадження, досудове розслідування, неповнолітній, підозрюваний, дитина, слідчий, ювенальна юстиція, психолог, спеціаліст-криміналіст, спеціальні знання, криміналістична методика, слідчі (розшукові) дії, міжнародні стандарти, взаємодія.

ANNOTATION

Chechotka Iryna Romanivna. Forensic support of criminal proceedings against minors. – *Qualification scientific work in the form of a manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation develops theoretical provisions and provides practical recommendations on the forensic support of criminal proceedings involving juveniles.

Based on the analysis of scholarly works, it has been established that criminal proceedings involving juveniles have been the subject of academic research. However, the forensic aspects of such proceedings remain insufficiently explored, which indicates the need for further study.

It is substantiated that the concept of “forensic support” can be characterized, from a theoretical perspective, as a separate doctrine within the science of criminalistics, aimed at forming a scientific foundation for the application of forensic tools, methods, and techniques under dynamic conditions associated with legislative changes, scientific and technological progress, and the need to address pressing societal challenges in order to achieve the objectives of criminal proceedings. From a practical perspective, forensic support refers to the application of forensic tools, methods, and techniques in criminal proceedings, implemented by law enforcement bodies (the prosecution), the bar (the defense), and the court (judicial authorities). The actual forensic support is presented in the following structure. The theoretical basis is the general theory of forensics, and three structural elements are: forensic technique (technical-forensic support), forensic tactics (tactical-forensic support), forensic methodology (methodological-forensic support). The sphere of implementation of forensic support is special – criminal proceedings against minors.

The legal framework of forensic support in criminal proceedings involving juveniles has been comprehensively analyzed.

The regulatory legal acts governing forensic support in such proceedings have been systematized into the following groups: (1) legal acts regulating the legal status of the

child as a member of society and a representative of a rule-of-law state; (2) legal acts governing legal relations with the child during the detection, disclosure, investigation, and prevention of criminal offenses; (3) legal acts regulating the legal status of a juvenile as a special participant in criminal proceedings and defining the principles of such proceedings; (4) legal acts regulating issues of forensic support in criminal proceedings. A comprehensive approach has made it possible to formulate proposals for improving the regulation of this area of legal relations.

The Criminal Procedure Code of Ukraine plays a key role as a legal basis, as it regulates the specific features of the exercise of rights, freedoms, and obligations of a juvenile suspect, as well as the conduct of procedural actions involving them, taking into account the case law of the European Court of Human Rights. Emphasis is placed on compliance with the provisions of international law, which form part of the legal system of Ukraine, including the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the «Beijing Rules», 1985).

Foreign experience in the forensic support of criminal proceedings involving juveniles has been examined in order to determine the possibilities for its incorporation into domestic law enforcement practice. The experience of several foreign states (including the United Kingdom, Canada, Georgia, the Federal Republic of Germany, and others) has been studied. Based on the research conducted, key principles have been identified which, from both criminal procedural and forensic perspectives, should be considered in juvenile proceedings and reflect best practices of leading foreign states.

The directions of implementation of technical and forensic support of criminal proceedings against minors are identified, taking into account innovative approaches to solving the tasks set: creating conditions for conducting investigative (search) actions; recording the progress and results of investigative (search) actions; maintaining and using data from criminal registration systems and forensic records; involving special knowledge, in particular, relevant specialists, in conducting investigative (search) actions who use their own «arsenal» of technical and forensic support means; involving experts and conducting examinations.

It has been determined that the means of tactical-forensic support in criminal proceedings involving juveniles include tactical techniques, tactical combinations, and tactical operations, as well as the tactics of conducting investigative (search) actions. Particular attention is paid to the «key» means of tactical-forensic support –the tactical technique. Tactical techniques used by investigators in relation to juvenile suspects, whose behavior is often characterized by resistance to pre-trial investigation, have been identified.

It is substantiated that procedural interviewing should be considered as a system of tactical techniques implemented within the interrogation of a juvenile suspect, aimed at using the obtained results as evidence in criminal proceedings.

It is determined that the methodological and forensic support of criminal proceedings against minors is intended to form forensic methods of investigation of criminal offenses committed by minors. Accordingly, each forensic method should be characterized by both the specifics of the composition of the criminal offense and the individual subject of its commission (minor), other forensically significant features. Based on practical research data, particular emphasis is placed on developing methodologies for the investigation of offenses most commonly committed by juveniles and posing a high degree of social danger, such as theft, robbery, aggravated robbery, hooliganism, and criminal offenses in the field of illicit drug trafficking.

A proposal is substantiated regarding the expediency of including in the structure of forensic methodologies for investigating criminal offenses committed by juveniles: (a) issues of interaction between investigators and law enforcement agencies, state authorities, educational institutions, and civil society organizations; (b) issues of preventive activities carried out by investigators and other competent entities aimed at preventing juvenile delinquency.

Based on theoretical and empirical research, international standards for the forensic support of criminal proceedings involving juveniles have been formulated. These include, inter alia: ensuring the effectiveness of the work of the pre-trial investigation body and the prosecutor with due regard to the protection of the child's rights and best interests; promptness of the pre-trial investigation; adherence to the principles of restorative justice;

explanation of rights in a manner accessible to the juvenile in accordance with their age, along with the provision of a written notice to the juvenile suspect and their legal representative outlining rights, guarantees, and state-provided social services, taking into account the special needs of certain categories of juveniles, including children with disabilities and developmental ocoбености; conducting procedural actions by specially authorized juvenile investigators, inquiry officers, and prosecutors who have undergone specialized training; appointment of a legal representative with due regard to the juvenile's opinion and the existence of a relationship of trust; replacement of the legal representative where their actions are driven by personal interests or contradict the interests of the juvenile; the possibility of involving, as a legal representative, a person pre-designated by the guardianship and custody authority who has received specialized training; limiting the participation of the legal representative in procedural actions based on a psychologist's recommendations; ensuring the attendance of a juvenile prosecutor and a specially authorized (juvenile) investigator at the scene of a criminal offense committed by a juvenile; application by investigators, inquiry officers, and prosecutors of measures to involve a psychologist for immediate attendance at the scene, where a juvenile is present; involvement in criminal proceedings of a psychologist with appropriate professional qualifications, included in the Register of Psychologists engaged in proceedings involving minors and juveniles through regional centers for the provision of free secondary legal aid, including psychologists from the education, social, and police sectors; involvement, depending on the investigative situation, of a specialized mobile laboratory of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs, a mobile forensic laboratory of the National Police of Ukraine, and a forensic medical expert during the examination of the crime scene; ensuring the presence at the scene of a representative of the child protection service and other competent entities to assess the child's safety and organize the provision of comprehensive social assistance, including psychological, medical, and free legal aid; and ensuring that procedural actions are conducted in a manner that minimizes trauma to the juvenile, among others.

The study identifies issues related to improving forensic support in criminal proceedings involving juveniles, particularly in enhancing the effectiveness of interaction

between the investigator and such actors as the prosecutor, psychologist, educator, physician, and juvenile prevention officer. In the context of achieving the objectives of forensic support for investigations, particular attention is given to interaction with a forensic specialist from the forensic support units of the National Police of Ukraine and personnel of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

It is emphasized that criminal proceedings involving juveniles have specific features that distinguish them from the general procedure established by criminal procedural legislation. The effectiveness of such proceedings depends on comprehensive forensic support, incorporating both traditional forensic tools, methods, and techniques, as well as forensic innovations.

It is substantiated that although the primary task of the prosecutor is to supervise the pre-trial investigation, the investigator and the prosecutor interact throughout the criminal proceedings by participating in investigative (search) actions (including those conducted directly by the prosecutor), executing the prosecutor's instructions and orders, and making key procedural decisions (such as notification of suspicion and referral of an indictment to the court). This activity requires forensic support and acquires specific features when juveniles are involved as participants in the proceedings.

It is demonstrated that the interaction between the investigator and the forensic specialist is aimed at addressing key tasks related to the collection, examination, and use of forensically significant information. The objectives of forensic support in criminal proceedings involving juveniles are also addressed through the interaction of the investigator with personnel of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other specialists involved in the proceedings.

Keywords: forensic support, criminal proceedings, pre-trial investigation, juvenile, suspect, child, investigator, juvenile justice, psychologist, forensic specialist, specialized knowledge, forensic methodology, investigative (search) actions, international standards, interaction.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чечотка І.Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1-2 (67-68). С. 138-145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>

2. Чечотка І.Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2025. № 75. С. 96-100. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>

3. Чечотка І.Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис": ПВНЗ "Європейський університет"*. 2025. Вип. 9. С. 210-218. <https://dspace.e-u.edu.ua/items/c085cfb4-3eda-4ffc-8211-20224c988388>; №9. DOI 10.36919/3041-1149

4. Чечотка І.Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство.*, 2025. № 5. Том 2. С. 247-253. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>

5. Черноус Ю., Чечотка І. Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С.80–88. DOI: 10.33270/05267101.8

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Чечотка І.Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 188-190.

7. Чечотка І.Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.) – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. С. 133-136.

8. Чечотка І.Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* [Текст] : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, І. І. Мотиль та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 560-564.

9. Чечотка І.Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства*. Матеріали науково практичної конференції (м. Рівне, 5-6 грудня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 203-207.

10. Чечотка І.Р. Правовий статус дитини «у конфлікті із законом» у кримінальному провадженні. *Міжнародна та національна безпеки: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 60-річчю Дніпровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, 16 березня 2026 р.). С.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

1.1. Стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

1.2. Правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

1.3. Досвід іноземних країн щодо криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

2.2. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

2.3. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

3.1. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних стандартів

3.2. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії.

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх обумовлена низкою чинників.

По-перше, приведення кримінального провадження до міжнародних та європейських стандартів узгоджується із пріоритетними напрямками розвитку нашої держави, що визначено у нормативно-правових актах України. По-друге, залучення можливостей криміналістики сприяє розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, досягненню завдань кримінального провадження та реалізації профілактичної функції. По-третє, неповнолітній, як особливий учасник кримінального провадження, потребує індивідуального підходу з метою максимального забезпечення його прав, свобод та законних інтересів, і водночас – ефективним вирішенням поставлених завдань у кримінальному провадженні. По-четверте, сфера криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх полягає у постійному розвитку та удосконаленні, у тому числі завдяки постійній інтеграції наукового знання, розвитку науково-технічного прогресу.

Статистичні дані щодо кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, викликають занепокоєння. Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, у 2024 році виявлено 1604 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (вік неповнолітніх: 14 років – 108 осіб; 14-15 років – 456 осіб; 16-17 років – 1040 осіб), у 2025 році – 1670 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (вік неповнолітніх: 14 років – 141 особа; 14-15 років – 489 осіб; 16-17 років – 1040 осіб). За січень-квітень 2026 року виявлено 368 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (вік неповнолітніх: 14 років – 19 осіб; 14-15 років – 71 особа; 16-17 років – 182 особа) [..¹]. Комплексний

¹ Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року; за січень-грудень 2025 року; за січень-квітень 2026 року. <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

аналіз статистичних даних засвідчує доволі високі показники кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, особливо у віці 16-17 років (біля 70%), що створює загрози щодо переходу злочинності дитячої до дорослої, системної антисоціальної деформації особистості.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх реалізується в особливому, визначеному КПК України, порядку. Нині мова йде про формування цілісної системи ювенальної юстиції, яка максимально враховуватиме права, свободи та законні інтереси неповнолітніх учасників кримінального провадження. Нині у нашій державі реалізується Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р.

Неповнолітній у кримінальному провадженні, за умови вчинення кримінального правопорушення, перебуває «у конфлікті із законом», може набувати правового статусу підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Саме на дану категорію неповнолітніх буде зосереджено нашу увагу у дисертаційному дослідженні. Однак, у процесі вчинення кримінального правопорушення та під час виконання завдань розслідування неповнолітній «у конфлікті із законом» може взаємодіяти із неповнолітнім «у контакті із законом», а саме неповнолітнім потерпілим, свідком, й окремі аспекти проблематики охоплюються предметом дослідження.

Таким чином нині, враховуючи численні зміни правового та суспільного життя держави, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх зазнає постійних змін та удосконалення, що вимагає ретельної дослідницької уваги. Важливим є криміналістичне забезпечення даної сфери. Вказані та інші обставини засвідчують актуальність наукового дослідження.

Теоретичною основою дисертації є наукові праці сучасних вчених-криміналістів, що формують засади інституту криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Це праці В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. О. Гусевої, О. Л. Дульського,

В. А. Журавля, А. П. Запотоцького, А. В. Іщенка, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, О. В. Одерія, І. В. Пирога, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, Д. М. Цехана, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. В. Шепітька, Б. В. Щура, В. В. Юсупова та ін.

Особливості реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх у контексті наук кримінального процесу та криміналістики розкрита у напрацюваннях А. О. Антощука, Ю. Б. Комаринської, М. В. Корнієнка, Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, А. О. Суворової та ін.

Однак, проблематика криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх не досліджена на монографічному рівні, немає цілісних наукових і навчально-методичних праць за цим напрямом.

З огляду на зазначене, вбачається необхідність комплексного висвітлення проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, формування теоретичних засад і дієвих практичних рекомендацій у контексті сучасного стану реформування кримінального процесуального законодавства, оновлення теорії кримінального процесу та криміналістики, врахування інноваційних напрямів розвитку практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р.; Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 3 лютого 2022 року № 109); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року №326),

Тема дисертації затверджена Вченою радою НАВС 24 вересня 2024 року (протокол № 21), зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ ..., 2024 рік).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

– висвітлити стан наукової розробленості проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

– сформулювати правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

– висвітлити досвід іноземних країн щодо криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх та запропонувати напрями його впровадження до вітчизняної правозастосовної практики;

– розкрити зміст техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

– висвітлити зміст тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

– з'ясувати зміст методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

– запропонувати напрями удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів;

– сформулювати напрями удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері діяльності органів досудового розслідування під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Предмет дослідження – криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *методи формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) надали можливість дослідити стан наукових досліджень з проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (підрозділ 1.1); виокремити напрями удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (розділ 3). У дослідженні використано *спеціально-правові* методи: *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм національного й іноземного законодавства, міжнародних договорів, наукових категорій, визначень і підходів (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2); *догматичний (формально-логічний)* – для висвітлення змісту основних понять дисертації: «криміналістичне забезпечення», «ювенальна юстиція», «зелена кімната», «дитина», «неповнолітній» (розділи 1, 2); *системно-структурний* – для формування алгоритмів вирішення завдань техніко-, тактико-, і методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (підрозділи 2.1-2.3); *метод системного аналізу* – для комплексного узагальнення складових криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (розділ 2); *статистичний* – задля підтвердження висновків дисертації статистичними даними, опрацювання емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічний* – для обґрунтування висновків дисертації результатами анкетування практичних працівників (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні звіти, статистичні узагальнення Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України за 2021–2025 роки та січень-квітень 2026 року; статистичні, аналітичні матеріали та рішення Європейського суду з прав людини за період 2015-2025 років та січень-квітень 2026 року; вироки Єдиного державного реєстру судових рішень за 2014–2025 роки; результати анкетування 190 слідчих, 63

спеціалістів-криміналістів підрозділів Національної поліції України, 50 прокурорів, 52 працівників Експертної служби МВС України, 35 суддів судів загальної юрисдикції. Емпіричні дослідження проводили в усіх регіонах України. Використано власний практичний досвід авторки у правоохоронних органах України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому сформовано теоретичні положення та практичні рекомендації з питань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, визначено низку положень, висновків і рекомендацій, які становлять наукову новизну, зокрема:

вперше:

– сформовано міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх: ефективність роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини; оперативність досудового розслідування; проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором; залучення захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення; призначення законного представника з урахуванням думки неповнолітнього; роз'яснення доступним способом неповнолітньому підозрюваному інформації про права та обов'язки; залучення до проведення огляду місця події, залежно від слідчої ситуації, спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС, спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії НП України, судово-медичного експерта, психолога, педагога, працівника служби у справах дітей, інших компетентних суб'єктів; застосування комплексу заходів щодо недопущення травматизації неповнолітнього під час процесуальних дій; забезпечення допиту неповнолітнього під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею; проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини, за: методикою «Зелена кімната», в спеціально облаштованому приміщенні, на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги; встановлення

даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, застосування заходів реагування та ін.;

– запропоновано напрями удосконалення взаємодії слідчого із іншими суб'єктами: прокурором (прийняття участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, їх безпосереднє проведення прокурором, виконання доручень і вказівок прокурора, прийняття основних процесуальних рішень); спеціалістом-криміналістом (вирішення завдань щодо збирання, дослідження та використання криміналістично значимої інформації); працівниками Експертної служби МВС України (залучення як експертів шляхом призначення судової експертизи, як спеціалістів для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, консультаційна діяльність); інспектором підрозділу ювенальної превенції (участь у реалізації профілактичних заходів, запобігання і припинення кримінальних протиправних діянь за участю неповнолітніх та надання допомоги у розслідуванні відповідних фактів, участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до ст. 496, 500 КПК України); психологом, педагогом та лікарем (залучення як спеціалістів для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, надання консультацій; заходи, спрямовані на надання допомоги дитині, яка перебуває у «конфлікті із законом»; залучення як експертів шляхом призначення судової експертизи) – з метою вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

– надано пропозиції щодо розширення підстав залучення працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів та спеціалізованої пересувної лабораторії, у доповнення Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події (наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339), такою підставою залучення як «вчинення неповнолітньою особою або щодо неповнолітньої особи тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням насильства». Це сприятиме ефективнішому виявленню, вилученню та дослідженню

криміналістично значимої інформації під час проведення огляду місця події та з метою досягнення завдань кримінального провадження;

удосконалено:

– теоретичні засади та практичні рекомендації, які комплексно з точки зору кримінального процесу й криміналістики, повинні бути враховані під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, й втілюють кращий досвід провідних іноземних держав, на підставі вивчення досвіду реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (Австралія, Великобританія, Канада, Грузія, Франція, Німеччина та ін.);

– напрями реалізації тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, шляхом реалізації тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій й формування тактики проведення слідчих (розшукових) дій, враховуючи інноваційні підходи до вирішення поставлених завдань («процесуальне інтерв'ю»);

– тлумачення міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх – це вимоги до діяльності уповноважених суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх та його криміналістичного забезпечення, які відповідають кращим міжнародним, європейським зразкам та залучені до вітчизняної правотворчої та правозастосовної діяльності;

– теоретичні засади та практичні рекомендації стосовно підвищення ефективності взаємодії слідчого із іншими суб'єктами під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, а саме: прокурором, психологом, педагогом, інспектором ювенальної превенції. Враховуючи вирішення завдань криміналістичного забезпечення розслідування, ключова увага приділена висвітленню взаємодії із такими суб'єктами як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НП України та працівник Експертної служби МВС України;

дістали подальшого розвитку:

– поняття «криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх», що з теоретичного аспекту може бути охарактеризоване як окреме вчення науки криміналістики, спрямоване на формування наукового підґрунтя застосовуваним криміналістичним засобам, методам і прийомам діяльності, за динамічних умов, пов'язаних із змінами законодавства, розвитком науково-технічного прогресу, вирішенням актуальних завдань суспільства, задля досягнення завдань кримінального провадження. Із практичного аспекту йде мова про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності у кримінальному провадженні, що реалізуються правоохоронними органами (стороною обвинувачення), адвокатурою (стороною захисту) та судом (органи правосуддя);

– система правових засад, що регулює криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, побудована відповідно до таких груп: нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження; нормативно-правові акти, які регламентують кримінальне провадження щодо неповнолітнього; нормативно-правові акти, які регламентують питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Комплексний підхід дозволив сформулювати пропозиції щодо врегулювання окресленої сфери правовідносин;

– обґрунтування позиції стосовно формування правових засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх як у контексті буквального тлумачення законодавства України, так і ширше – у контексті права як суспільного інституту, дотримання засад котрого притаманне суспільству правової держави. Численні аспекти реалізації криміналістичного забезпечення, застосування різних техніко-криміналістичних засобів, прийомів, методів, тактичних прийомів та їх комплексів, запропонованих криміналістичних рекомендацій, внаслідок неможливості «технічно» охопити всі аспекти вказаної діяльності – відповідають не лише «букві» закону (положенням нормативно-правових актів), а й «духу» закону (праву);

– напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, враховуючи інноваційні підходи до вирішення поставлених завдань: створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (застосування слідчих валіз та пересувних криміналістичних лабораторій різної комплектації; використання можливостей «Зеленої кімнати»; проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням); фіксації ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) дій (підготовка протоколу та додатків (за обов'язковості відеозапису); проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції); ведення й використання систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків (профілактичний облік дітей, щодо яких заведено обліково-профілактичну справу; інформаційна підсистема «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»; криміналістичні обліки Експертної служби МВС України); залученні спеціальних знань, зокрема – відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний «арсенал» засобів техніко-криміналістичного забезпечення (участь спеціаліста-криміналіста, працівника Експертної служби МВС України, кінолога зі службовою собакою, вибухотехніка, спеціаліста у сфері інформаційних технологій, психолога, педагога, лікаря та ін.); залученні експертів та проведенні експертиз (криміналістичних, товарознавчої, психологічної, судово-медичної, судово-психіатричної та ін.);

– зміст методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, що полягає у формуванні криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. При цьому структура криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, повинна враховувати такі елементи: характеристика виду кримінального правопорушення, визначеного КК України; характеристика особи неповнолітнього правопорушника, інших криміналістично значимих елементів криміналістичної характеристики; типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, що обумовлюють алгоритм та особливості

проведення першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; наступний етап розслідування; особливості використання спеціальних знань; питання взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами; реалізація профілактичної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й викладені в роботі положення, висновки та пропозиції впроваджено у:

– *правозастосовну діяльність* – для вдосконалення процесу криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (акт впровадження Головного слідчого управління НПУ від 5 червня 2025 року № 83217-2025);

– *освітній процес* – під час викладання навчальних дисциплін з криміналістики, підготовки навчально-методичних праць (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 18.02.2026 року № 22-ОП);

– *науково-дослідну діяльність* – для подальших досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 18.02.2026 року № 23-НД).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року), «Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану» (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (м. Київ, 28 листопада 2025 року), «Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства» (м. Рівне, 5-6 грудня 2025 року), «Міжнародна та національна безпеки: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 16 березня 2026 р.).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є результатом самостійного наукового дослідження, а висновки та пропозиції, представлені в роботі, є особистим внеском авторки.

Авторка у співавторстві опублікувала одну наукову статтю. У статті «Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження» внесок здобувачки становить 70 % і полягає у формуванні визначення поняття криміналістичного забезпечення кримінального провадження, його сучасного тлумачення та виокремлення напрямів розвитку.

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у десяти наукових працях, серед яких п'ять статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, у п'яти тезах доповідей, опублікованих у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (277 джерел на 33 сторінках) і трьох додатків (на 18 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 274 сторінки, з них основного тексту – 225 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

1.1. Стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Розглядаючи стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, слід висвітлювати проблематику у межах двох «блоків»:

а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження;

б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

І якраз на «межі» цих двох блоків узагальненої інформації, можна буде сформулювати теоретичну основу відносно власного предмету дослідження – криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Актуальність дослідження окресленого аспекту проблематики, а саме формування теоретичного підґрунтя засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх підтверджується даними опитування практиків (додаток А). Так, на запитання, чи потребують вони надання таких знань 94,7% слідчих, 94,0% прокурорів, 94,3% суддів – відповіли ствердно.

Отже, передусім звернемо увагу на поняття «криміналістичне забезпечення», його дослідження у працях вітчизняних вчених.

Серед вітчизняних вчених фундаментальний внесок у розробку наукової категорії «криміналістичне забезпечення» був зроблений А.В. Іщенком. Керуючись логічним умовиводом, що засоби, методи, прийоми роботи з доказами розроблює криміналістика, вчений підсумовує, що підстави говорити про забезпечення саме криміналістикою розслідування злочинів. Йдеться про комплексну діяльність, яка включає в себе врахування багатьох чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним

наданням практиці відповідних засобів розкриття, розслідування та попередження злочинів. Оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів та надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [... с. 13]². А.В. Іщенко за даним напрямом були підготовлені наукові праці «Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень» (1996)³, «Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень» (2003)⁴ та ін.

На думку І. І. Дановської, криміналістичне забезпечення – це результат розвитку криміналістичної науки, цільова діяльність уповноважених на її здійснення згідно із законом органів і посадових осіб, яка полягає у всебічному вивченні потреб практики й розробленні на основі одержаних результатів ефективних і допустимих засобів, методів їх вирішення та реалізації заходів з їх впровадження в практику розслідування злочинів [... с. 42]⁵.

Слушною є думка В. А. Журавля, що криміналістичне забезпечення є системою науково-технічних, організаційно-тактичних і методико-криміналістичних засобів, розроблених та впроваджених задля ефективного виконання діяльності органами кримінальної юстиції із запобігання злочинам, оптимізації їх розслідування і судового розгляду, здійснюваних на підставі наукових знань про закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, що виявляються в процесі кримінального провадження цієї категорії злочинів [... с. 18]⁶.

Як вказує З. М. Топорецька, криміналістичним забезпеченням доказування в кримінальному провадженні є задоволення потреб процесу збирання, перевірки й

² Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : [моногр.] / Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 212 с.

³ Іщенко А. В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 „Кримінальний процес ; криміналістика ; судова експертиза” / А. В. Іщенко. – К., 1996. – 37 с.

⁴ Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : [моногр.] / Іщенко А. В. ; за ред. І. П. Красюка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 359 с.

⁵ Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2012. С. 42.

⁶ Журавель В. А., Павлюк Н. В., Резнікова О. І. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 32. С. 18.

оцінки доказів для встановлення предмета доказування технічними засобами, тактичними прийомами та методами криміналістики під час досудового розслідування і судового розгляду кримінального правопорушення, проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному процесі [... с. 139]⁷.

Слушною видається думка Ю. М. Черноус, яка визначає криміналістичне забезпечення як створення умов готовності й реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики й криміналістичної методики, що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та спрямовані на виконання завдань розкриття, розслідування і попередження злочинів⁸.

Нові публікації за даним напрямом були зроблені О. Л. Дульським, вчений провів дослідження у контексті комплексного дослідження криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження. Вчений зазначає, що зміст криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження в змагальному кримінальному процесі виявляється в таких елементах: забезпечення потреб практичної діяльності уповноважених суб'єктів; наявність уповноважених суб'єктів, що передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві України; використання методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, тактики й методики; пізнавальна діяльність уповноважених суб'єктів, що передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві України, яка полягає в знаходженні, сприйнятті, витребуванні фактичних даних, а також окремих уповноважених осіб, спрямована на вилучення, збереження та фіксацію фактичних даних; збір тих фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження; збір фактичних даних відбувається відповідно до нормативно-правових актів, рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду та з огляду на практику Європейського суду з прав людини; збір таких доказів як стороною обвинувачення, так і стороною

⁷ Топорецька З. М. Проблеми визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 139.

⁸ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1. С. 149–155.

захисту передбачає їхні рівні права на знаходження та витребування фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження [..., с. 366]⁹.

На нашу думку, поняття «криміналістичне забезпечення» з теоретичного аспекту може бути охарактеризоване як окреме вчення науки криміналістики, що спрямовано на формування наукового підґрунтя застосовуваним криміналістичним засобам, методам і прийомам діяльності, за динамічних умов, пов'язаних із змінами законодавства, розвитком науково-технічного прогресу, вирішенням актуальних завдань суспільного життя, задля досягнення завдань кримінального провадження. Із практичного аспекту слід вести мову про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності у кримінальному провадженні, що реалізуються правоохоронними органами (стороною обвинувачення), адвокатурою (стороною захисту) та судом (органи правосуддя). Власне криміналістичне забезпечення представлене такою структурою. Теоретичною основою є загальна теорія криміналістики, й три структурні елементи як от: криміналістична техніка (техніко-криміналістичне забезпечення), криміналістична тактика (тактико-криміналістичне забезпечення), криміналістична методика (методико-криміналістичне забезпечення). Особливою є сфера реалізації криміналістичного забезпечення – кримінальне провадження щодо неповнолітніх, специфіка котрого регламентована кримінальним процесуальним законодавством [..., с. 85]¹⁰.

Слід зупинитися на складових криміналістичного забезпечення кримінального провадження.

На думку С. І. Перліна, слід розглядати техніко-криміналістичне забезпечення як багаторівневу складну систему, що буде відображати як сферу його застосування, так і її суб'єктів. Відповідно до суб'єктів, діяльність яких потребує техніко-криміналістичного забезпечення, можна виділити такі рівні: 1) техніко-криміналістичне забезпечення правозастосовної діяльності взагалі; 2)

⁹ Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти [Текст] : монографія / О. Л. Дульський. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. – 458 с.

¹⁰ Чорноус Ю., Чечотка І. Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С.80–88. DOI: 10.33270/05267101.8

техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції; 3) техніко-криміналістичне забезпечення діяльності окремих відомств (органів системи МВС України, Служби безпеки України, органів прокуратури тощо); 4) техніко-криміналістичне забезпечення діяльності окремих суб'єктів (слідчих, детективів, працівників оперативних підрозділів, експертів). У свою чергу за сферою реалізації виокремленню підлягають такі рівні: 1) техніко-криміналістичне забезпечення здійснення судочинства за галузями (кримінального провадження, адміністративного, цивільного, господарського судочинства); 2) техніко-криміналістичне забезпечення окремих стадій і проваджень у кримінальному процесі (досудового розслідування та судового провадження); 3) техніко-криміналістичний супровід розслідування окремих видів злочинів як складова частина техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування; 4) техніко-криміналістичне сприяння проведенню окремих слідчих (розшукових) дій, тобто допомога спеціалістів під час їх здійснення [¹¹, с. 225]

Як зазначає Ю. М. Чорноус у монографічному дослідженні, основний зміст тактико-криміналістичного забезпечення складають відповідні тактико-криміналістичні засоби та рекомендації щодо їх застосування [¹², с. 64]. Відповідно, методико-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів ґрунтується на загальнотеоретичних положеннях криміналістичної методики, передбачає розроблення апробованих практикою криміналістичних рекомендацій щодо розслідування певних видів (груп) злочинів (відповідно до кримінально-правової та криміналістичної класифікації) [¹³, с. 70-71].

Важливо, що інститут криміналістичного забезпечення кримінального провадження діє як під час досудового розслідування, так і судового розгляду [..., с. 85]¹⁴.

¹¹ Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/41.pdf>.

¹² Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

¹³ Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

¹⁴ Чорноус Ю., Чечотка І. Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С.80–88. DOI: 10.33270/05267101.8

Слід погодитися із висновком Ю. М. Мирошніченка, що в онтологічному аспекті криміналістичне забезпечення бачиться як складна, багатопланова система, що містить низку функціонально пов'язаних між собою генеральною метою підсистем, головними серед яких є наука криміналістика, криміналістична освіта та криміналістична практика. Кожна з них має власні компоненти, котрі також можуть бути розглянуті та описані як системи, що складаються з певних елементів – окремих процесів та їх результатів, які мають власну структуру, включаючи об'єкти, суб'єкти, зв'язки, функції та цілі. Криміналістичне забезпечення правоохоронної та судової діяльності, розглядуване під системно-діяльнісним (процесним) кутом зору, може бути репрезентоване як система наукової, педагогічної та прикладної діяльності з розроблення криміналістичних прийомів, методів і рекомендацій, передання знань про них суб'єктам зазначених видів діяльності, формування у них навичок і вмінь, необхідних для ефективного застосування криміналістичних засобів у кожній криміналістичній ситуації з метою позитивно-результативної реалізації ними професійних завдань і процесуальних функцій. З позицій ресурсного підходу криміналістичне забезпечення являє собою сукупність криміналістичних технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій, а також криміналістичних знань і вміння суб'єктів, уповноважених на розкриття, розслідування та судовий розгляд кримінальних справ [... с. 266].¹⁵

Також, на слухну думку Ю. М. Мирошніченка, процес реалізації мети криміналістичного забезпечення характеризується як сукупність взаємопов'язаних, послідовних дій, серед яких: розроблення криміналістичних рекомендацій; доведення до відома співробітників правоохоронних органів результатів аналізу діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів, змісту злочинної діяльності та даних про ефективні методи й засоби протидії злочинності; безпосереднє використання співробітниками правоохоронних органів криміналістичних рекомендацій у практиці виявлення та розслідування злочинів

¹⁵ Мирошніченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: онтологічний, методологічний і праксеологічний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 262–267. (Серія «Право»).

[..¹⁶, с. 12]. Розглядуване під цим кутом зору, криміналістичне забезпечення – це процес безперервного руху знання, під час якого воно проходить певні етапи, виконуючи на кожному з них відповідні функції [..., с. 265]...¹⁷

Як вказує Є. В. Пряхін, з огляду на те, що криміналістика структурно складається з чотирьох розділів, логічно підсумувати, що в ній вирізняються щонайменше три види засобів прикладного спрямування, об'єднаних єдиним поняттям «криміналістичні засоби»: 1) засоби криміналістичної техніки; 2) засоби криміналістичної тактики; 3) засоби криміналістичної методики. Також вчений вказує, що існує класифікація криміналістичних засобів відповідно до їх службової ролі в протидії злочинності: 1) засоби, що усувають чи суттєво утруднюють можливість вчинення кримінальних правопорушень; 2) засоби встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; 3) засоби захисту різних об'єктів від протиправних посягань; 4) засоби створення сприятливих умов для виникнення доказової інформації; 5) засоби отримання інформації про кримінальні правопорушення, що готуються; 6) засоби припинення протиправних посягань [..., с. 10-11¹⁸]. Однак, крайня наведена класифікація, на нашу думку, лише частково характеризує засоби криміналістичного забезпечення, розкриваючи його техніко-криміналістичну складову. Крім того, обираючи за основу таку класифікацію, слід враховувати, що один і той самий засіб криміналістичної техніки (наприклад, засоби фото-, відеозапису) – можуть опинитися у кількох групах, вказаних автором, одночасно. Тому використання вказаної класифікації «криміналістичних засобів відповідно до їх службової ролі в протидії злочинності» як теоретичної основи дослідження вбачається не доцільним.

Криміналістичне забезпечення кримінального провадження є досить різноманітним у своїх виразах під час практичної реалізації. Відповідно,

¹⁶ Лисенко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 35 с.

¹⁷ Мирошніченко Ю.М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: онтологічний, методологічний і праксеологічний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 262–267. (Серія «Право»).

¹⁸ Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 164 с.

вітчизняними вченими підготовлено низку фундаментальних наукових праць, які відображають широкий діапазон проблематики.

За напрямом формування теоретичних засад інституту криміналістичного забезпечення:

Іщенко А. В. «Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень» (Київ, 2003)¹⁹;

Стратонов В. М. «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності» (Херсон, 2009)²⁰;

Чорноус Ю. М. «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів» (Вінниця, 2017)²¹;

Юсупов В. В. «Криміналістика в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-теоретичне дослідження)» (Київ, 2018)²²;

Шепітько В. Ю. «Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності» (Харків, 2017)²³.

За напрямом формування техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження:

Бідняк Г. С. «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств» (Дніпро, 2019)²⁴;

Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій (Луганськ, 2007)²⁵;

¹⁹ Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : [моногр.] / Іщенко А. В. ; за ред. І. П. Красюка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 359 с.

²⁰ Стратонов В. М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності : монографія. Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2009. 440 с.

²¹ Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

²² Юсупов В.В. Криміналістика в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-теоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 40 с.

²³ Шепітько В.Ю. Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2017. Випуск 17. С.4-11. <https://doi.org/10.32353/khrife.2017.01>

²⁴ Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2019. 152 с.

²⁵ Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

Кравченко О. А. «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів» (Запоріжжя, 2012)²⁶;

Пиріг І. В. «Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування» (Дніпро, 2015)²⁷;

Сімакова-Єфремян Е. Б. «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» (Харків, 2017)²⁸;

Щербаковський М. Г. «Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі» (Харків, 2016)²⁹;

За напрямом формування тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження:

Ващук О. П. «Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи» (Одеса, 2017)³⁰;

Даніч Є. О. «Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту» (Київ, 2019)³¹;

Колесник Ю. В. «Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні» (Київ, 2016)³²;

Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія (Харків, 2006)³³;

Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України (Київ, 2005)³⁴.

²⁶ Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.

²⁷ Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

²⁸ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.

²⁹ Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 40 с.

³⁰ Ващук О.П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія / О.П. Ващук. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 430 с.

³¹ Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.09. Київ, 2019. 238 с.

³² Колесник Ю.В. Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Акад. адвокатури України. - Київ, 2016. - 20 с.

³³ Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія– Харків : СПД ФЛ, Вапнярчук Н. Н., 2006. – 176 с.

³⁴ Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2005. 324 с.

Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. «Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини у тактиці проведення слідчих (розшукових) дій» (Київ, 2021)³⁵;

Яремчук В. О. «Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика)» (Харків, 2014)³⁶;

За напрямом формування методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження:

Когутич І. І. «Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді» (Львів, 2009)³⁷;

Косміна Н. М. «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків» (Харків, 2011)³⁸;

Мировська А. В. «Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва» (Ірпінь)³⁹;

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. «Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» (Вінниця, 2022)⁴⁰;

Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті (Київ, 2006)⁴¹;

Шрамко О. М. «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (Київ, 2021)⁴².

³⁵ Чорноус Ю.М., Гвоздюк В.В. Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини у тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. *Філософські та методологічні проблеми права*. №2 (22). 2021. С. 38-47. doi: <https://doi.org/10.33270/02212202.38>

³⁶ Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

³⁷ Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді. Монографія. – Львів: Тріада Плюс, 2009. – 436 с.

³⁸ Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 19 с.

³⁹ Мировська А. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012, 20 с.

⁴⁰ Нікітіна-Дудікова Г. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей [Текст] : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 624 с.

⁴¹ Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.

⁴² Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 269 с.

Вказані та інші праці, відповідно до предмету власного дослідження науковців, порушували різні аспекти проблематики криміналістичного забезпечення кримінального провадження, таким чином сприяючи формуванню його цілісного правового інституту. Напрацювання вчених слід розглядати як теоретичну основу власного дослідження.

Перейдемо до розгляду наступної складової нашого дослідження, а саме формування теоретичних засад кримінального провадження щодо неповнолітніх, що підпорядковано загальним засадам, визначеним кримінальним процесуальним законодавством, але обов'язковим є врахуванням специфіки реалізації кримінального провадження щодо особливого суб'єкта – неповнолітнього. Вказаній проблематиці присвячено праці вітчизняних вчених.

Так, загальні засади здійснення кримінального судочинства щодо неповнолітніх у контексті міжнародних та національних стандартів розкрито у монографічному дослідженні В. В. Романюка «Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх»⁴³ (2016).

О. О. Кочура у науковому дослідженні «Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження» висвітлює особливості здійснення досудового розслідування за участю неповнолітнього потерпілого, не оминаючи увагою й загальні питання правового статусу неповнолітнього учасника кримінального провадження [..⁴⁴]. Є. М. Гідулянова дослідила особливу категорію учасників кримінального провадження – малолітніх, що відображено у дисертації «Кримінальне провадження у справах малолітніх» (2008) [..⁴⁵], О. Ю. Хахуцьк приділила увагу проблемам захисту прав неповнолітніх обвинувачених у

⁴³ Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків : Друк. Мадрид, 2016. 252 с.

⁴⁴ Кочура О. О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2015. 249 с.

⁴⁵ Гідулянова Є. М. Кримінальне провадження у справах малолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2008. 18 с.

кримінальному процесі України (Київ, 2006)⁴⁶, О. Ф. Вакуленко – досудовому розслідуванню кримінальних проваджень щодо неповнолітніх (Київ, 2017)⁴⁷.

Комплексний характер дослідження як з точки дотримання вимог кримінального процесу, так і криміналістики реалізований у дисертації М. О. Пасеки «Особа неповнолітнього правопорушника як об'єкт криміналістичного дослідження»⁴⁸ (Київ, 2013).

Н. Й. Лакатош у монографічному дослідженні «Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні» (2019) провела аналіз ключових міжнародно-правових документів, які визначають організаційно-правові основи ювенальної юстиції, на основі чого розробила концепцію гармонізації вітчизняного законодавства відповідно до європейських стандартів. У підсумку виокремлені організаційні та правові основи ювенальної юстиції⁴⁹.

У роботі О. А. Нагорнюк-Данилюк «Медіація в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в кримінальному процесі України» (2021) [...⁵⁰] розкрито принципи і моделі медіації у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в іноземних державах. Обґрунтовано напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання процедури медіації у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в Україні.

Під кутом зору діяльності сторони захисту, проблематику кримінального провадження щодо неповнолітніх висвітлила К. О. Юсупова, зокрема у дисертаційному дослідженні «Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх» [...⁵¹].

⁴⁶ Хахуцяк О. Ю. Захист прав неповнолітніх обвинувачених у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 16 с.

⁴⁷ Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 298 с.

⁴⁸ Пасека М. О. Особа неповнолітнього правопорушника як об'єкт криміналістичного дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.

⁴⁹ Лакатош Н. Й. Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2019. 19 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/688/aref_Lakatosh%20N.Y..pdf.

⁵⁰ Нагорнюк-Данилюк О. А. Медіація в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 207 с.

⁵¹ Юсупова К. О. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2023. 282 с.

Специфіку реалізації дізнання щодо неповнолітніх розкрила О. Л. Камінська у монографічному дослідженні «Дізнання щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні» (2022) [...⁵²].

Як окремі монографічні дослідження, так і наукові статті акцентують увагу на процесуальні, криміналістичні та психологічні проблеми реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх. Це дослідження М. Ю. Веселова, П. О. Коваленка, А. В. Устименка «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльний аналіз міжнародного і національного (українського) правового регулювання» (2016⁵³), С. І. Гречаної «Міжнародні стандарти тактики допиту неповнолітніх під час досудового розслідування в судового засіданні слідчим суддею» (2023)⁵⁴, О. М. Крукевича «Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження» (2017)⁵⁵, Ю. Б. Комаринської «Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством» (2021)⁵⁶, Т. І. Мальованої «Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту дитини у кримінальному провадженні» (2015)⁵⁷, О. А. Свириденко «Психолого-правова характеристика тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх» (2018)⁵⁸, Г. К. Тетерятник «Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні» (2017)⁵⁹, Г. Ю. Нікітіної-Дудікової «Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних

⁵² Камінська О. Л. Дізнання щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 247 с.

⁵³ Веселов М. Ю., Коваленко П. О., Устименко А. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльний аналіз міжнародного і національного (українського) правового регулювання. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 83–87.

⁵⁴ Гречана С. І. Міжнародні стандарти тактики допиту неповнолітніх під час досудового розслідування в судового засіданні слідчим суддею. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 3. С. 143–170. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.24>.

⁵⁵ Крукевич О. М. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 258–262.

⁵⁶ Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 82–90. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212902.82>.

⁵⁷ Мальована Т. І. Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту дитини у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 307–311.

⁵⁸ Свириденко О. А. Психолого-правова характеристика тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2018. 318 с.

⁵⁹ Тетерятник Г. К. Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 115–119.

правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» (2022)⁶⁰, Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, Ю. М. Черноус «Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» (2022⁶¹), С. В. Харченка «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних» (2016)⁶², В. Ю. Шепітька «Допит неповнолітнього: психологія і тактика» (1990)⁶³, Т. Г. Шмиголь «Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми» (2007)⁶⁴ та ін.

На підставі вивчення наукових праць учених, з'ясовано, що кримінальне провадження за участю неповнолітніх було предметом наукових досліджень. Однак, недостатньо дослідженими є криміналістичні особливості кримінального провадження за участю неповнолітніх, що є тісно взаємопов'язані, потребує необхідність подальшого дослідження.

Отже, слід підсумувати, що наукові дослідження, які висвітлюють питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, розкривають проблематику у межах двох «блоків»:

а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження (О. Л. Дульський, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Ю. М. Мирошніченко, І. В. Пиріг, В. М. Стратонов, З. М. Топорецька, Л. Д. Удалова, Ю. М. Черноус, В. В. Юсупов, В. Ю. Шепітько);

б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх (О. Ф. Вакуленко, Є. М. Гідулянова, О. Л. Камінська, О. О.

⁶⁰ Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.

⁶¹ Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Черноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 182–190. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.25>.

⁶² Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 237 с.

⁶³ Шепітько В. Ю. Допит неповнолітнього: психологія і тактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1990. 24 с.

⁶⁴ Шмиголь Т. Г. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.

Кочура, О. А. Нагорнюк-Данилюк, М. О. Пасека, В. В. Романюк, С. В. Харченко, О. Ю. Хахуцяк, В. Ю. Шепітько, К. О. Юсупова).

Однак, власне криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх не було предметом окремого наукового аналізу, що і обумовило специфіку предмета наукового дослідження.

1.2. Правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Передусім приділимо увагу визначенню правового статусу неповнолітнього у кримінальному провадженні.

Значна увага у законодавстві приділяється й дотриманню прав та свобод дитини як члена суспільства і неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження.

Адже, як слушно відзначає М. В. Костицький, кримінально-процесуальний закон закріплює процесуальну форму кримінального судочинства, конкретизує положення Конституції України про гарантії і захист прав і свобод людини у кримінальному процесі. У зв'язку з наведеним вище слід вияснити як співвідносяться кримінальне процесуальне право і кримінально-процесуальний закон. Те, що поняття «право» є ширше за поняття «закон» – це очевидно. І вони знаходяться швидше в ієрархічному взаємозв'язку як ціле (право) і частина (закон). Закон є звичайно джерелом права, але не єдиним і не монопольним. Поряд такими є традиції, звичаї, міжнародні норми. З другого боку, новий КПК України закладає перспективу кримінально-процесуальної діяльності не лише в суворій відповідності до закону, а й відповідно до права, а значить відповідно до справедливості, рівності, свободи, прав людини [... с. 37]⁶⁵.

Погоджуючись із вченим, акцентуємо увагу на питанні формування правових засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо

⁶⁵ Костицький М. В. Про науку кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і законодавство (філософський погляд). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. Вип. 1. С. 31–37.

неповнолітніх як у контексті законодавства України, так і ширше – у контексті права як суспільного інституту, дотримання засад котрого притаманне суспільству правової держави. Тим більше, що численні аспекти реалізації криміналістичного забезпечення, а саме застосування різноманітних техніко-криміналістичних засобів, прийомів, методів, тактичних прийомів та їх комплексів, запропонованих криміналістичних рекомендацій, внаслідок неможливості «технічно» охопити всі аспекти вказаної діяльності – скоріше відповідають не «букві», а «духу» закону, тобто праву.

Отже, сформуємо правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх – комплексно і системно.

Основи правового статусу людини і громадянина, й зокрема – дитини як особливого члена суспільства визначені в Конституції України [..⁶⁶]. Також правове положення неповнолітнього тлумачиться у Сімейному кодексі України (2002) [..⁶⁷], й зокрема у ст. 6 Сімейного кодексу України визначено, що «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття; малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років»⁶⁸.

Цивільний кодекс України (2003)⁶⁹ також приділяє увагу регулюванню цивільно-правових відносин за участю неповнолітніх. Так, у ст. 33 ЦК України визначені засади цивільної відповідальності за участі неповнолітньої особи. У ст. 242 ЦК України врегульовано представництво за законом. Так, «батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей; опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною; законним представником у випадках, встановлених

⁶⁶ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁶⁷ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

⁶⁸ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

⁶⁹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

законом, може бути інша особа»⁷⁰. Аналогічні положення діють при залученні неповнолітніх до кримінального процесу, згідно КПК України.

У ст. 1179 ЦК України регламентується відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою. У ст. 1206 ЦК України приділяється увага питанню відшкодування витрат на лікування особи, яка потерпіла від кримінального правопорушення, у тому числі й вчиненого неповнолітнім.

Права дитини додатково регламентуються й Законом України «Про охорону дитинства» (2001)⁷¹. Даний нормативно-правовий акт комплексно підходить до забезпечення прав, свобод і створення умов для реалізації обов'язків дитини за різних суспільних відносин. Так, згідно ст. 4 Закону України, система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає: а) визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері; б) забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності; в) проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, підтримки виробництва дитячого харчування, у тому числі первинного виробництва, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства; г) встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; д) створення умов для забезпечення наявності на ринку в достатній кількості дитячого харчування, що відповідає вимогам законодавства про

⁷⁰ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

⁷¹ Про охорону дитинства» (2001). : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

безпеку та окремі показники якості харчових продуктів, у тому числі шляхом запровадження пільгового кредитування та/або оподаткування операторів ринку харчових продуктів, митного та/або тарифного регулювання⁷².

Визначаючи нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус дитини як члена суспільства та представника правової держави, слід звернути увагу на спеціальні державні програми, які спрямовані на сприяння реалізації законодавчих положень.

Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. схвалено Національну стратегію захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року⁷³, яка комплексно і системно підходить до вирішення поставлених завдань на міжнародному та державному рівнях.

Важливо, що Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року охоплює проблематику правовідносин щодо:

а) «дитини у контакті із законом» – це дитина, яка перебуває у сфері діяльності юстиції щодо дітей, зокрема дитина у конфлікті із законом, або дитина, яка є потерпілою чи свідком у кримінальному провадженні або у справі про адміністративне правопорушення, або дитина, яка стикається із системою правосуддя у цивільних провадженнях;

б) «дитини у конфлікті із законом» – дитина, яка підозрюється, обвинувачується або визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення або щодо якої складено протокол про адміністративне правопорушення чи визнана такою, яка вчинила адміністративне правопорушення, або дитина, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України⁷⁴.

⁷² Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

⁷³ Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>

⁷⁴ Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>

У контексті предмету дослідження, привертає підвищену увагу стратегічна ціль 2 «Впровадження правових і процесуальних гарантій і механізмів для дітей, які контактують із системою кримінального правосуддя». Адже незважаючи на те, що в Україні вже зроблено певні кроки, спрямовані на захист прав дитини у кримінальному провадженні, деякі важливі аспекти все ще залишаються невирішеними. Законодавство не повною мірою приведено у відповідність з міжнародними стандартами правосуддя, дружнього до дитини. Кримінальний процес переважно залишається орієнтованим на дорослих. Дитина, яка перебуває у конфлікті із законом, стала свідком чи потерпіла від кримінального правопорушення, зазвичай проходить той самий травмуючий шлях кримінальної юстиції, що і дорослі, з відповідними негативними наслідками для її психічного стану та майбутнього. Таким чином, виведення дітей, які перебувають у конфлікті із законом, із системи кримінального судочинства і часто перенаправлення їх до послуг на рівні громади широко практикується в багатьох правових системах. Ця практика слугує для запобігання негативним наслідкам участі у подальших провадженнях у системі ювенальної юстиції. Актуальним є питання застосування відновних підходів під час вирішення питання щодо застосування до неповнолітнього того чи іншого виду запобіжного заходу, забезпечення створення належних умов утримання під вартою. Практика реалізації пілотних проектів «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» та «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» свідчить про необхідність врегулювання на законодавчому рівні питань застосування відновного правосуддя під час здійснення кримінального провадження, в тому числі з метою виведення неповнолітнього з кримінального провадження. Залишаються невирішеними питання забезпечення участі у відновному правосудді неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, розроблення комплексу узгоджених додаткових засобів для реінтеграції та ресоціалізації неповнолітніх у конфлікті із законом та визначення суб'єктів, які будуть їх реалізовувати; розроблення механізму моніторингу

результативності процедур, які забезпечують відновне правосуддя на державному рівні та ін.⁷⁵. З даного приводу у наукових працях вже наголошувалося на проблемних питаннях та необхідності їх вирішення⁷⁶.

Наведемо окремі завдання, спрямовані на розв'язання існуючих проблем і досягнення стратегічної цілі 2⁷⁷, що охоплюються предметом власного дослідження:

– приведення законодавства України у відповідність з міжнародними стандартами правосуддя, дружнього до дитини;

– удосконалення системи збору даних щодо дітей, які перебувають у контакті із системою правосуддя, запровадження єдиних стандартів до ведення державними органами статистичних даних щодо дітей, які постраждали від різних форм жорстокого поводження, у тому числі внаслідок збройного конфлікту, а також щодо дітей, які стали свідками кримінальних правопорушень;

– закріплення на законодавчому рівні спеціалізації слідчих, дізнавачів, прокурорів у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх незалежно від процесуального статусу дитини, слідчих суддів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх підозрюваних, слідчих суддів, суддів у кримінальному провадженні про кримінальні правопорушення, вчинені стосовно дітей, в окремих категоріях справ;

– впровадження єдиних критеріїв підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) фахівців, які беруть участь у кримінальних провадженнях за участю дитини, у тому числі захисників, які залучаються для надання правничої допомоги дитині, яка бере участь у слідчих (розшукових) та процесуальних діях, незалежно від процесуального статусу дитини;

⁷⁵ Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>

⁷⁶ Чечотка І.Р. Правовий статус дитини «у конфлікті із законом» у кримінальному провадженні. *Міжнародна та національна безпеки: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 60-річчю Дніпровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, 16 березня 2026 р.).

⁷⁷ Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>

– покращення доступу до правосуддя для дітей з урахуванням їх найкращих інтересів, а також використання інформаційних матеріалів;

– забезпечення розроблення та затвердження методики (стандартів, протоколів) проведення процесуального інтерв'ю (допиту/опитування) із дитиною у кримінальному провадженні з урахуванням кращих міжнародних практик та з дотриманням принципів правосуддя, дружнього до дитини;

– впровадження комплексних підходів щодо роботи з дітьми, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, та дітьми, які є суб'єктами кримінального правопорушення, проведення профілактичної роботи тощо;

– внесення змін до законодавства щодо обов'язкового залучення захисника дитини у кримінальному провадженні з моменту встановлення її причетності до вчинення кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, залучення представника дитини для захисту її інтересів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю дитини на підставі постанови слідчого, прокурора, дізнавача;

– запровадження на законодавчому рівні відновних процедур для неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінальних правопорушень, а також виведення їх із системи кримінального судочинства;

– законодавче врегулювання повноважень прокурора в окремих категоріях проваджень на закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього, який перебуває у конфлікті із законом;

– внесення змін до законодавства щодо розширення переліку запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою, що застосовуються до неповнолітніх, які не можуть бути передані під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, та потребують влаштування через неможливість залишення у родинному середовищі;

– розроблення та впровадження дієвого механізму здійснення невідкладного досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх або у яких діти є потерпілими, забезпечення першочергового розгляду в суді

кримінального провадження щодо неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи;

– впровадження дієвого механізму проведення з неповнолітніми, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, індивідуальної профілактичної та психологічної роботи, метою якої є перевиховання та налагодження соціальних зв'язків та ряд інших⁷⁸.

Важливим є положення Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995)⁷⁹. Серед системи органів і служби, установ що опікуються питаннями дітей, особлива увага приділяється уповноваженим підрозділам Національної поліції (ст. 5 Закону України)⁸⁰.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції, у контексті вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, зобов'язані⁸¹: проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів; розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей; розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей; виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво; виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту; виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання

⁷⁸ Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>

⁷⁹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁸⁰ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁸¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю; виявляти, вести облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність; проводити обшуки, вилучення та інші слідчі (розшукові) дії відповідно до кримінального процесуального законодавства; проводити за наявності законних підстав огляд дітей, речей, які є при них, транспортних засобів; вилучати документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей та ін. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують також інші обов'язки та мають інші права, передбачені законодавством⁸².

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» 2015 року, поліція відповідно до покладених на неї завдань: «у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі (п. 17 ч. 1 ст. 23 КПК України) та ін.⁸³

Проблеми виявлення, реагування, розслідування та запобігання домашньому насильству порушуються у положеннях Закону України «Про запобігання та

⁸² Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»: Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁸³ Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

протидію домашньому насильству» 2017 року⁸⁴. Згідно п. 5 ст. 1 Закону України, запобігання домашньому насильству – це система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих *дітей*, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються⁸⁵.

Неповнолітні можуть бути не лише постраждалими, але й суб'єктами вчинення домашнього насильства, у цьому контексті Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року веде мову про такого суб'єкта як «дитина-кривдник». А власне кривдник, згідно п. 6 ст. 1 Закону України є «особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі»⁸⁶. За умови вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством, «дитина-кривдник» буде набувати статусу підозрюваного.

Важливе значення у регулюванні правовідносин з дитиною під час виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень мають підзаконні нормативно-правові акти. Наприклад, це Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України 2017 року⁸⁷. У контексті здійснюваного дослідження слід виокремити, що основними завданнями (глава II Інструкції) підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України є: а) профілактична діяльність, спрямована

⁸⁴ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9#w1_27

⁸⁵ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222919?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9#w1_27

⁸⁶ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року.

⁸⁷ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; б) ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; в) участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; г) вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; г) вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; д) провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти; е) взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей; є) здійснення у межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання⁸⁸.

Комплексно аналізуючи правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх, зупинимося на положеннях *КПК України*.

Так, передусім у ч. 1 ст. 3 КПК України тлумачаться поняття: малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (п. 11); неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12)⁸⁹.

КПК України визначає засади кримінального провадження щодо неповнолітніх, адже крім загальних положень є й особливості, передусім обумовлені необхідністю посилення гарантів прав та свобод дитини, реалізації виховної та попереджувальної функцій. Законодавець закріпив дані положення,

⁸⁸ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

⁸⁹ КПК

визначаючи загальні засади кримінального провадження та приділивши увагу особливостях їх реалізації щодо неповнолітніх [..., с. 140-141]⁹⁰.

Так, згідно ч. 2 ст. 10 КПК України «Рівність перед законом і судом» зауважено, що «у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (*неповнолітні*, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями»⁹¹.

Згідно ст. 12 КПК України «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність», передбачено особливі умови щодо дотримання вказаного положення щодо неповнолітніх: «про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому цим Кодексом. Затримана особа, особа, взята під варту або обмежена у праві на вільне пересування в інший спосіб, має право на зустріч із захисником (захисниками) у кримінальному провадженні, адвокатом (адвокатами), законним представником (законними представниками), який (які) представляє (представляють) особу під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, адміністративних, цивільних, господарських справ у суді, юристом (юристами), фахівцем (фахівцями) у галузі права, який (які) представляє (представляють) особу в Європейському суді з прав людини, а *неповнолітня* особа або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, також має право на зустріч із своїм (своїми) законним представником (законними представниками), негайно в розумний строк на її вимогу без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час за власною ініціативою та/або ініціативою захисника (захисників), законного представника (законних представників)» (ч. 3 ст. 12 КПК України)⁹².

⁹⁰ Чечотка І.Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1-2 (67-68). С. 138-145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>

⁹¹ КПК

⁹² КПК

Відповідно до ст. 27 КПК України «Гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій» визначено, що «кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито.... Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у разі: 1) якщо обвинуваченим є *неповнолітній*»⁹³ (п. 1 ч. 2 ст. 27 КПК України).

Згідно ст. 28 КПК України «Розумні строки» обумовлено, що «кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, *неповнолітньої* особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно *малолітньої* або *неповнолітньої* особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово»⁹⁴ (ч. 4 ст. 28 КПК України).

Визначено й вимоги до складу суду у ст. 31 КПК України. Так, згідно ч. 14 ст. 31 КПК України, «кримінальне провадження щодо розгляду стосовно *неповнолітньої* особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно *неповнолітніх*. У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуєчим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів»⁹⁵ на здійснення кримінального провадження стосовно *неповнолітніх*»⁹⁶.

⁹³ КПК

⁹⁴ КПК

⁹⁵ Про судоустрій і статус суддів : закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

⁹⁶ КПК

Доповнюючи слід зауважити, що згідно ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року, «1. Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. 2. У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. 3. У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. ... 6. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді. 7. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень ураховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення»⁹⁷.

Слід підкреслити, що особливий правовий статус неповнолітнього підозрюваного відповідає засадам кримінального провадження, але й враховує особливості пов'язані із додатковим забезпеченням його прав та свобод (глава 2 КПК України). Такі засади охоплюють як досудове розслідування, так і судовий розгляд.

Також слід керуватися практикою Європейського суду з прав людини. Адже міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, практика ЄСПЛ є складовою кримінального процесуального законодавства та новим джерелом розвитку науки криміналістики [...⁹⁸, с. 88].

⁹⁷ Про судоустрій і статус суддів : закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

⁹⁸ Черноус Ю. М. Вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні. Право України. - 2021. - № 8. - С. 77-90. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_8_8.

КПК України регламентує окремі питання реалізації прав, свобод і обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю [...], с. 203]⁹⁹.

Так, слід підкреслити що реалізація прав, свобод та обов'язків неповнолітнього підозрюваного здійснюється із залученням законного представника. Згідно ст. 44 КПК України, «якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній ..., до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній...Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику. Законний представник має право на невідкладну зустріч із підозрюваним, обвинуваченим за власною ініціативою та/або ініціативою підозрюваного, обвинуваченого без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час з 8 години до 20 години»¹⁰⁰.

У кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх підозрюваних, обов'язковою є участь захисника (ст. 52 КПК України). Так, обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою¹⁰¹(п. 1 ч. 1 ст. 52 КПК України); щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або

⁹⁹ Чечотка І.Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства*. Матеріали науково практичної конференції (м. Рівне, 5-6 грудня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 203-207.

¹⁰⁰ КПК

¹⁰¹ КПК

виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою ¹⁰²(п. 2 ч. 1 ст. 52 КПК України).

Так, Європейський суд з прав людини у справі C-603/22 (M.S., J.W., M.P.) у рішенні від 5 вересня 2024 року підкреслив необхідність дотримання процесуальних гарантій для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному провадженні, а саме їх право на захисника (адвоката), у тому числі після досягнення 18-річного віку; діти, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному провадженні, повинні отримувати разом з особою, яка несе батьківську відповідальність, не пізніше ніж до першого допиту цих дітей поліцією або іншим правоохоронним чи судовим органом, простою та доступною мовою, яка враховує конкретні потреби та вразливість цих дітей, інформацію про їхні права; слід визнавати недопустимими викривальні докази, що містяться в заявах дитини, зроблених під час допиту поліцією з порушенням права на доступ до адвоката; слід надавати допомогу дітям, які є підозрюваними або обвинуваченими, з боку адвоката – за необхідності призначеного судом адвоката – до допиту поліцією або іншим правоохоронним чи судовим органом і, щонайпізніше, до їх першого допиту, та, по-друге, заборонено допитувати цих дітей як підозрюваних за відсутності такого адвоката під час їхнього допиту [..¹⁰³].

Відповідно, у КПК України регламентовано правовий статус та особливості залучення законного представника неповнолітнього потерпілого (ст. 59 КПК України), представника персоналу органу пробації (ст. 72-1 КПК України) у кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого. Також регламентовано особливості складення ним досудової доповіді за даних умов (ст. 314-1 КПК України).

Згідно ч. 4 ст. 135 КПК України, порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні теж має особливості, а саме повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері,

¹⁰² КПК

¹⁰³ JUDGMENT OF THE COURT (Third Chamber), 5 September 2024, In Case C-603/22.

<https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&text=&docid=289805&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8998884>

усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у випадку, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

Привід, як примусове супроводження особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час, щодо неповнолітнього не застосовується (ч. 3 ст. 140 КПК України).

За умови реалізації ухвали слідчого судді, суду про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, клопотання розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту надходження такого клопотання до суду. Про час і місце розгляду клопотання повідомляються прокурор, особа, стосовно якої вирішується питання про примусове годування, її захисник, керівництво відповідної установи попереднього ув'язнення, закладу охорони здоров'я, а в разі вирішення питання про примусове годування *неповнолітнього* підозрюваного, обвинуваченого – також батько або матір, усиновлювач або законний представник та відповідні служби у справах дітей (ч. 3 ст. 206-1 КПК України)¹⁰⁴.

Згідно ст. 213 КПК України, у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

Є певні винятки щодо строків досудового розслідування. Так, згідно п. 2 ч. 3 ст. 219 КПК України, з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене: «протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім»¹⁰⁵.

¹⁰⁴ КПК

¹⁰⁵ КПК

Особлива увага у контексті правових засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх повинна бути звернена на правове регулювання участі останніх у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Так, особливості має правове регулювання допиту неповнолітніх. Згідно ст. 226 КПК України, «допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання...»¹⁰⁶.

Слід зауважити, що згідно ч. 3 ст. 224 КПК України, «у разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи»¹⁰⁷.

Специфіку має проведення такого різновиду допиту як «одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб» (ч. 9 ст. 224 КПК України), адже у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним¹⁰⁸.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю *малолітньої* або *неповнолітньої* особи передбачена участь законного представника, педагога, психолога або лікаря (ст. 227 КПК України). До початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право

¹⁰⁶ КПК

¹⁰⁷ КПК

¹⁰⁸ КПК

за дозволом ставити уточнюючі запитання *малолітній* або *неповнолітній* особі. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам *малолітнього* або *неповнолітнього* свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням *малолітнього* або *неповнолітнього* чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника¹⁰⁹.

Варто наголосити й на тому, що глава 24-1 КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», у ст. 297-1 КПК України, визначає, що «спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім *неповнолітнього*, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук»¹¹⁰. При цьому, згідно ч. 3 ст. 323 КПК України, «судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, може здійснюватися за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім *неповнолітнього*, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та/або оголошений в міжнародний розшук.

Примітно, що як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду, законодавець регламентує проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого у режимі відеоконференції (ст. 232, ст. 336 КПК України). Однак, вважаємо що проведення допиту, інших слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого,

¹⁰⁹ КПК

¹¹⁰ КПК

підсудного у ряді випадків теж є доцільним і буде сприяти мінімізації травматизації учасників кримінального провадження, процесуальній економії, ефективному досягненню завдань кримінального провадження. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції потребує застосування комплексу заходів із техніко-криміналістичного і тактико-криміналістичного забезпечення.

Під час судового розгляду окремо регламентуються особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого (ст. 354 КПК України).

На судових стадіях регламентується право на апеляційне оскарження щодо обвинувального вироку відносно неповнолітнього (ст. 393 КПК України), дотримання правила «недопустимості погіршення правового становища обвинуваченого» (ст. 421 КПК України), реалізації права на касаційне оскарження (ст. 425 КПК України).

Окрема увага повинна бути звернена на главу 38 КПК України «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх».

Згідно параграфу 1 «Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх», ст. 484 КПК України, порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України, з урахуванням особливостей, передбачених цією главою.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при

прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Положення цього параграфу застосовуються у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку¹¹¹.

Слід зупинитися на розгляді вказаного положення детальніше, адже наведені положення ст. 484 КПК України обумовлюють необхідність формування комплексу криміналістичних рекомендацій щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчих (розшукових) дій, встановлення психологічного контакту із неповнолітнім, вибору найдоцільнішого часу, місця, обстановки проведення слідчих (розшукових) дій, застосування тактичних прийомів та їх комплексів тощо.

У ст. 485 КПК України визначено обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Так, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення¹¹².

¹¹¹ КПК

¹¹² КПК України

Виконання вказаних завдань передбачає проведення слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та непроцесуальних заходів, які передбачають дотримання як кримінальної процесуальної форми, так й криміналістичних рекомендацій, і на вказане питання ми звернемо увагу під час висвітлення проблематики криміналістичного забезпечення.

У ст. 486 КПК України регламентуються засади комплексної психолого-психіатричної і психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

У нормах КПК України деталізуються: особливості з'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 487 КПК України), порядок участі законного представника неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 488 КПК України). Регламентується порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 489 КПК України), допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 490 КПК України), участі законного представника, педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 491 КПК України), застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу (ст. 492 КПК України), передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд (ст. 493 КПК України). Регламентовано виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім (ст. 494 КПК України), а також можливість тимчасового видалення неповнолітнього обвинуваченого із залу судового засідання (ст. 495 КПК України). Регламентовано участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції (ст. 496 КПК України), порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру (ст. 497 КПК України).

Параграф другий глави 38 КПК України веде мову про застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Регламентуються так питання: підстави для застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 498 КПК України),

досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 499 КПК України), порядок судового розгляду (ст. 500 КПК України), ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 501 КПК України), дострокове звільнення від примусового заходу виховного характеру (ст. 502 КПК України) та ін.

У КПК України регламентуються питання щодо порядку вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку щодо неповнолітніх (ст. 539 КПК України).

Нині, у зв'язку із запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [..¹¹³], подолання збройної агресії Російської Федерації, до КПК України були внесені зміни і доповнення щодо особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (Розділ IX¹ КПК України).

У п. 13 ст. 615 КПК України, визначаючи особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану зауважено, що у разі введення воєнного стану та якщо: дія положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 цього Кодексу може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України, п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України, за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора¹¹⁴.

Слід додати, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, має забезпечити насамперед:

¹¹³ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

¹¹⁴ КПК

- ефективний доступ дітей до правосуддя та відповідне поводження з ним на будь-якій його стадії;
- повноту охорони прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження;
- здійснення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування із застосуванням процедур, що враховують вік, рівень розвитку та інтереси неповнолітнього [..., с. 51-52]¹¹⁵.

Таким чином, правове регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх здійснюється згідно загальних засад, визначених КПК України, однак враховуючи законодавчі зміни та доповнення, спрямовані на забезпечення прав, свобод на реалізацію обов'язків неповнолітніх учасників кримінального провадження [..., с. 207]¹¹⁶.

Відомчі нормативно-правові акти спрямовані на забезпечення ефективної реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Так, Наказ МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»¹¹⁷, серед низки організаційних питань визначає повноваження керівників слідчих підрозділів органів Національної поліції (глава V), а саме – визначає слідчих, спеціально уповноважених на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (п. 10); особисто здійснює контроль за станом досудового розслідування в слідчих відділах, відділеннях підпорядкованих ГУНП територіальних (відокремлених) підрозділів Національної поліції України тяжких і особливо тяжких злочинів, у тому числі вчинених неповнолітніми або за їх участю; усіх інших кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс або стан розслідування яких знаходиться на контролі в Національній поліції України, Офісі

¹¹⁵ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Дмитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

¹¹⁶ Чечотка І.Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства*. Матеріали науково практичної конференції (м. Рівне, 5-6 грудня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 203-207.

¹¹⁷ Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

Генерального прокурора, регіональних прокуратурах; з цією метою веде обліки кримінальних правопорушень, які перебувають на контролі, ознайомлюється з матеріалами кримінальних проваджень за такими кримінальними правопорушеннями, виявляє недоліки в їх розслідуванні, вживає заходів до їх усунення та активізації роботи з розкриття кримінальних правопорушень, які перебувають на контролі (п. 13)¹¹⁸.

Відомчі нормативно-правові акти, які останніми роками залучаються по правової системи України, спрямовані на імплементацію міжнародних стандартів поводження із дітьми які перебувають у конфлікті чи у контакті із законом.

Так, мова йде спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність»¹¹⁹. Даним документом визначено стандарти, які підлягають імплементації до національної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Висвітливши національні нормативно-правові акти, слід приділити увагу джерелам міжнародного права, які є частиною правової системи України.

Зокрема, мова йде про Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила» 1985 року¹²⁰. Так, Держави-учасниці міжнародної угоди (серед яких є Україна) зобов'язалися прагнути, відповідно до своїх загальних інтересів, сприяти благополуччю неповнолітнього та його або її сім'ї. Держави-члени повинні прагнути до створення умов, що дозволяють забезпечити змістовне життя підлітка в суспільстві, яке, в той період життя, коли вона або він найбільш

¹¹⁸ Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

¹¹⁹ Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

¹²⁰ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»): міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu85321?an=2&ed=1985_11_29.

схильні до неправильної поведінки, буде сприяти процесу розвитку особистості та отримання освіти, в максимальній мірі вільному від можливості вчинення злочинів і правопорушень.... Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою частиною процесу національного розвитку кожної країни в рамках всебічного забезпечення соціальної справедливості для всіх неповнолітніх, одночасно сприяючи таким чином захисту молоді та підтримці мирного порядку в суспільстві. Слід систематично розвивати та координувати служби правосуддя щодо неповнолітніх з метою підвищення та підтримання на належному рівні кваліфікації персоналу цих служб, включаючи їхні методи, підходи та ставлення (глава 1 «Пекінських правила»¹²¹).

Згідно глави 2 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх 1985 року¹²², вказані Мінімальні стандартні правила застосовуються до неповнолітніх правопорушників неупереджено, без будь-яких відмінностей у ставленні, наприклад, до раси, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Для цілей цих Правил держави-члени застосовують наступні визначення таким чином, щоб це відповідало їх відповідним правовим системам і концепціям:

а) неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в рамках існуючої правової системи може бути притягнута за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, що застосовується до дорослого;

б) правопорушенням є будь-який проступок (дія або бездіяльність), що карається згідно із законом в рамках існуючої правової системи;

¹²¹ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»): міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu85321?an=2&ed=1985_11_29.

¹²² Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»): міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu85321?an=2&ed=1985_11_29.

с) неповнолітнім правопорушником є дитина або молода людина, яка підозрюється у вчиненні правопорушення або, як встановлено, вчинила його.

У рамках кожної національної юрисдикції слід докласти зусиль для прийняття комплексу законів, правил і положень, які стосуються безпосередньо неповнолітніх правопорушників та установ і органів, до функцій яких входить відправлення правосуддя щодо неповнолітніх і які покликані:

а) задовольняти різні потреби неповнолітніх правопорушників, захищаючи при цьому їхні основні права;

б) задовольняти потреби суспільства;

с) проводити в життя такі правила неухильно та неупереджено¹²³.

Важливе значення має і врахування рішень Європейського суду з прав людини, адже згідно ч. 2 ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»¹²⁴ 2006 року, рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) 1950 року¹²⁵.

Й звісно, у процесі нашого дослідження, слід звернути увагу на нормативно-правове регулювання *безпосереднього криміналістичного забезпечення* кримінального провадження, у тому числі що реалізується відносно неповнолітніх, з врахуванням специфіки вказаного учасника кримінального провадження.

Так, КПК регламентує діяльність спеціаліста та його завдання у реалізації функції криміналістичного забезпечення. Згідно ст. 71 КПК України, «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. У разі необхідності та за наявності підстав може бути залучено з іноземної держави, міжнародної організації

¹²³ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»): міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu85321?an=2&ed=1985_11_29.

¹²⁴ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

¹²⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

як спеціаліста фахівця у галузі хімічної, біологічної, радіаційної, ядерної чи іншої зброї. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання довідок, висновків та інших документів у випадках, передбачених пунктами 7, 8, 9 ч. 4 ст. 71 КПК України»¹²⁶. Аналізуючи компетенцію такого учасника кримінального провадження як спеціаліст, доходимо до висновку про виконання широкого кола завдань із криміналістичного забезпечення, зокрема спеціаліст має право: «... користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; ... надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених ч. 3 статті 245¹ КПК України; надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів» (п. 2, п. 8, п. 9 ч. 4 ст. 71 КПК України)¹²⁷.

Слід враховувати, що спеціаліст залучається за ініціативою слідчого (крім чітко визначених законодавством обов'язкових випадків залучення) й свою діяльність спрямовує на виконання завдань кримінального провадження. Відповідно, слід вказати його серед суб'єктів, які виконують завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Власне протоколи слідчих (розшукових) дій та додатки до них також готуються слідчим, іншим компетентним суб'єктом на досудовому розслідуванні, й зокрема – спеціалістом, із використанням криміналістичних знань, вмінь, навичок. Варто вказати ст. 105 КПК України, яка регламентує додатки до протоколів та визначає, що «Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки. Додатками до протоколу можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові

¹²⁶ КПК

¹²⁷ КПК

пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків»¹²⁸. Виготовлення додатків у будь-яких формах вимагає застосування криміналістичних знань, вмінь, навичок. З даного приводу авторськими колективами вчених практиків готуються навчально-методичні видання, практикуми. Наприклад, «Навчально-методичний посібник для лабораторних і практичних занять та самостійної роботи з «Криміналістики», (Львів, Львівський національний університет ім. І. Франка, 2010)¹²⁹, «Практикум з криміналістики: проведення практичних занять із використанням навчально-тренувальних полігонів навчально-наукового інституту №1» (Київ, Національна академія внутрішніх справ, 2025)¹³⁰ та ін. Такі роботи розроблюються задля деталізації норм кримінального процесуального законодавства і формування комплексу криміналістичних рекомендацій, й таким чином теж реалізується функція криміналістичного забезпечення кримінального провадження.

На удосконалення процесу криміналістичного забезпечення кримінального провадження спрямовані й нові Закони України щодо внесення змін і доповнень до КПК України.

Це Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» 2022 року¹³¹, Закон України «Про внесення змін до Кодексу

¹²⁸ КПК

¹²⁹ Навчально-методичний посібник для лабораторних і практичних занять та самостійної роботи з "Криміналістики" [Текст] : для студ. юрид. ф-ту / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Юрид. ф-т, Каф. кримін. процесу і криміналістики ; [уклад.: І. І. Когутич та ін.]. - Л. : Тріада плюс, 2010. - 548 с.

¹³⁰ Практикум з криміналістики: проведення практичних занять із використанням навчально-тренувальних полігонів навчально-наукового інституту №1 : навчально-практичний посібник. / А.О. Антошук, Ю.М. Черноус та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2025. 93 с.

¹³¹ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та

України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» 2024 року¹³² та ін.

Важливе значення у системі криміналістичного забезпечення має інститут судової експертизи, який регламентовано Законом України «Про судову експертизу» 1994 року¹³³ та підзаконними нормативно-правовими актами: це Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17 липня 2017 року¹³⁴, Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10 жовтня 2009 р. № 390¹³⁵, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5¹³⁶.

Порушуються питання криміналістичного забезпечення досудового розслідування за змістом Наказу МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»¹³⁷. Так, глава V, п. 14 визначає, що керівник слідчого підрозділу органів Національної

протидії кібератакам : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20>.

¹³² Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні : Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20>.

¹³³ Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

¹³⁴ Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 лип. 2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.

¹³⁵ Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 жовт. 2009 р. № 390. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.

¹³⁶ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

¹³⁷ Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

поліції: особисто виїжджає на місця вчинення умисних вбивств, інших особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликають значний суспільний резонанс; при цьому керує роботою слідчо-оперативної групи під час огляду місця події; направляє працівників підрозділу криміналістичного забезпечення та пересувні криміналістичні лабораторії слідчого управління для проведення слідчих (розшукових) дій у разі необхідності приймає рішення про залучення до огляду місця події спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії, про що направляє письмове клопотання керівництву відповідного підрозділу Експертної служби МВС (як виняток, усно погоджує зазначене питання з подальшим направленням письмового клопотання)¹³⁸.

Начальник слідчого відділу територіального (відокремленого) підрозділу Національної поліції України:

– забезпечує чергування слідчих (слідчих груп) та спеціалістів-криміналістів у складі слідчо-оперативних груп для виїзду на місця подій за заявами і повідомленнями про злочини, віднесені до підслідності слідчих органів Національної поліції; особисто виїжджає на місця вчинення умисних убивств, інших особливо тяжких злочинів, а також злочинів, які викликають значний суспільний резонанс; веде облік результатів оглядів місць подій та застосування при цьому науково-технічних засобів, уживає заходів щодо підвищення ефективності цієї роботи; у разі виявлення недоліків при проведенні огляду місця події організовує його повторне проведення (п. 9);

– організовує діяльність спеціалістів-криміналістів щодо належного техніко-криміналістичного супроводження кримінального провадження; забезпечує впровадження в практичну діяльність слідчих передового досвіду досудового розслідування і нових форм та методів криміналістики (п. 18 Наказу)¹³⁹.

Глава VIII Наказу тлумачить повноваження такого суб'єкта діяльності із розслідування кримінальних правопорушень як «слідчий-криміналіст»

¹³⁸ Наказ МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»

¹³⁹ Наказ МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»

Головним завданням слідчого- криміналіста ГСУ, слідчого управління (далі – слідчий-криміналіст) є надання практичної і методичної допомоги слідчим у розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів.

Робота слідчих- криміналістів включає:

1) запровадження в слідчу практику наукових рекомендацій щодо організації роботи і тактики проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосування техніко-криміналістичних засобів і розповсюдження позитивного досвіду при розслідуванні кримінальних правопорушень;

2) розроблення методики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, у тому числі з урахуванням оперативної обстановки в регіоні;

3) підвищення професійного рівня слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі тих, у яких осіб, що їх учинили, не встановлено.

Слідчий-криміналіст:

1) щодня знайомиться з оперативними зведеннями про кримінальні правопорушення, що вчинені за добу, та в установлених випадках надає об'єктивну інформацію до ГСУ про обставини їх вчинення;

2) бере участь в огляді місця події при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину чи іншого кримінального правопорушення, яке викликало значний суспільний резонанс, надає кваліфіковану допомогу в пошуку слідів кримінального правопорушення, належній їх фіксації з метою правильного процесуального оформлення, виключення надалі їх утрати або приведення в непридатний для подальших досліджень стан;

3) з урахуванням зібраних доказів та обставин, виявлених під час досудового розслідування, надає допомогу слідчому в складенні погодженого плану слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; надалі при необхідності розробляє додаткові плани;

4) заводить контрольно-наглядову справу за результатами огляду місця події (у разі внесення інформації до ЄРДР), а також у разі кримінального правопорушення, що є на контролі Національної поліції, Офісі Генерального

прокурора, регіональних прокуратур, та за письмовою вказівкою керівництва ГСУ, слідчого управління; здійснює супроводження розслідування такого кримінального правопорушення аж до прийняття в кримінальному провадженні остаточного рішення згідно з КПК України, для чого не рідше одного разу на місяць витребує інформацію про результати досудового розслідування та вносить пропозиції щодо його вдосконалення;

5) надає допомогу слідчим в організації досудового розслідування, у тому числі в проведенні окремих слідчих дій, застосуванні техніко-криміналістичних засобів, залученні спеціалістів, використанні можливостей криміналістичних, оперативно-довідкових та інших обліків поліції; для надання практичної допомоги в проведенні окремих слідчих дій слідчих- криміналістів включають до складу слідчих груп;

6) опрацьовує та запроваджує в слідчу практику наукові методи (у тому числі з урахуванням досвіду інших держав) розслідування кримінальних правопорушень та засоби криміналістичної техніки;

7) вивчає слідчу практику, розробляє заходи щодо її вдосконалення, узагальнює можливості криміналістики і судової експертизи в процесі досудового розслідування, запроваджує позитивний досвід, надає підтверджені практикою рекомендації щодо методики і тактики досудового розслідування; з урахуванням виявлених недоліків і проблем в організації роботи вносить пропозиції керівництву ГСУ, слідчих управлінь щодо їх розгляду на оперативних нарадах; уносить пропозиції про заслуховування на оперативних нарадах звітів працівників слідчих підрозділів та оперативних підрозділів щодо організації і стану оперативно-розшукової та слідчої роботи, розслідування конкретних кримінальних правопорушень;

8) здійснює контроль за цілеспрямованим використанням техніко-криміналістичних засобів, які закріплені за слідчим підрозділом;

9) визначає і обґрунтовує кількість необхідних техніко- криміналістичних засобів, матеріалів, навчально-методичної літератури, вносить пропозиції щодо їх придбання і розподілу;

10) перевіряє та узагальнює практику роботи слідчих щодо застосування техніко-криміналістичних засобів і наукових рекомендацій, стан роботи слідчо-оперативних груп на місцях подій та при розслідуванні обставин учинених кримінальних правопорушень, які перебувають на контролі, готує аналізи та інформаційні листи з цього питання;

11) з метою підвищення кваліфікаційного рівня працівників слідчих підрозділів планує і організовує проведення занять зі службової підготовки щодо проблемних питань, що виникають під час досудового розслідування, методики й тактики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень тощо¹⁴⁰.

Безпосередньо реалізує завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження такий компетентний суб'єкт як спеціаліст-криміналіст.

Спеціаліст-криміналіст – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст здійснює техніко-криміналістичне забезпечення діяльності, яке полягає в комплексному застосуванні системи науково-технічних засобів розслідування.

Спеціаліст-криміналіст, у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу. У разі утворення у складі слідчого підрозділу підрозділу криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій керівник цього підрозділу підпорядковується безпосередньо начальникові слідчого підрозділу.

Працівники поліції у межах компетенції зобов'язані надавати спеціалісту-криміналісту всебічну допомогу у виконанні його обов'язків.

Спеціаліст-криміналіст зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного слідчого підрозділу, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку.

¹⁴⁰ Наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» 2017 року та ін.).

Спеціаліст-криміналіст залучений до проведення слідчих (розшукових) дій у порядку, передбаченому статтею 71 КПК України, як спеціаліст:

- прибуває на місце проведення слідчих (розшукових) дій з необхідними техніко-криміналістичними засобами та витратними матеріалами;

- перед початком огляду знайомиться з обставинами події, пропонує слідчому план огляду місця події, межі території огляду місця події, а також застосування конкретних науково-технічних засобів для виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації;

- перед застосуванням техніко-криміналістичних засобів повідомляє слідчому їх характеристики, модель та серійний номер за його наявності;

- надає допомогу слідчому з виявлення, фіксації і вилучення слідової інформації;

- застосовує техніко-криміналістичні засоби, зокрема фото- і відеотехніку, безпілотні літальні апарати, технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання, прилади швидкого встановлення геномної інформації людини, засоби для експрес-аналізу, пристрої копіювання цифрової інформації, пошукові та інші прилади з метою фіксації слідової інформації;

- надає консультації за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів, звертає увагу слідчого на фактичні дані, що можуть мати значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- під час огляду надає слідчому допомогу у фіксації у протоколі інформації щодо знайдених слідів і речових доказів, а також (за потреби) в упакуванні об'єктів;

- за запитом слідчого надає фотографії в електронній формі або виготовляє фототаблицю слідчої (розшукової) дії;

- після закінчення чергування доповідає про результати виконаної роботи керівникові підрозділу криміналістичного забезпечення;

- здійснює відбір біологічного матеріалу в осіб і встановлює його генетичні ознаки (геномну інформацію) із застосуванням приладів швидкого встановлення геномної інформації людини у випадках, передбачених ст. 5 Закону України «Про

державну реєстрацію геномної інформації людини» (за наявності відповідних технічних засобів);

– з метою встановлення зв'язків між даними, що можуть мати значення для кримінального провадження, проводить перевірки їх за інформаційною підсистемою «СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі - ІП «СЛІД») та надає інформацію за результатами перевірок з ІП «СЛІД».

Облік участі спеціалістів-криміналістів у слідчих (розшукових) діях як спеціалістів і збереження мультимедійної інформації здійснюються в ІП «СЛІД»¹⁴¹.

Згідно Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні № 575 від 7 липня 2017 року¹⁴², до складу слідчо-оперативної групи включаються слідчий (дознавач), працівник оперативного підрозділу, спеціаліст-криміналіст, а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою.

Спеціаліст-криміналіст на місці події:

1) надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні

¹⁴¹ Наказ МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»

¹⁴² Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1

дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

5) відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього¹⁴³.

У системі криміналістичного забезпечення важливе значення має Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2020 р. № 257¹⁴⁴, Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. № 1339¹⁴⁵.

Отже, правове регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх здійснюється згідно загальних засад, визначених КПК України, однак враховуючи законодавчі зміни та доповнення, спрямовані на забезпечення прав, свобод та реалізацію обов'язків неповнолітніх учасників кримінального провадження. Ще одна група нормативно-правових документів представлена врегулюванням питань криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Системний аналіз нормативно-правових актів надав можливість сформувавши правові основи криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

¹⁴³ Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1

¹⁴⁴ Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2020 р. № 257. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>.

¹⁴⁵ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

1.3. Досвід іноземних країн щодо криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

У сучасних умовах світової глобалізації правові інститути зазнають значних змін і трансформацій. У тому числі мова йде як про інститут кримінального провадження у контексті науки кримінального процесу, так й інститут криміналістичного забезпечення у контексті науки криміналістики. Вони все більше набувають загальних форм, поступово нівелюючи існуючі відмінності окремих особливостей законодавства та практики правозастосовної діяльності окремих держав. Вивчення тенденцій та напрямів розвитку світового досвіду криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, виділення загальних структурно-функціональних рис є важливим для встановлення оптимальних орієнтирів розвитку вітчизняної правотворчої діяльності та правозастосовної практики. Використання як світового досвіду, так і досвіду провідних демократичних держав буде сприяти впровадженню апробованих та ефективних кримінальних процесуальних та криміналістичних інструментів, допоможе уникнути типових помилок у правотворчій та правозастосовній діяльності. Особливим це завдання стає за умови розгляду проблематики у контексті висвітлення такого учасника кримінального провадження як неповнолітній.

Необхідно враховувати, що в останні роки у системі кримінального судочинства щодо неповнолітніх та його криміналістичного забезпечення у законодавстві та практиці розвинених іноземних провідних демократичних країн мали місце досить важливі зміни, що позначилися на ефективності кримінального провадження та забезпеченні прав та свобод неповнолітніх. Правоохоронні органи іноземних держав активно застосовують криміналістичні інновації під час розслідування та судового розгляду справ, що стосуються нових методів і засобів роботи із слідовою інформацією, взаємодії із учасниками розслідування, сучасних підходів до встановлення психологічного контакту із неповнолітніми учасниками

кримінального провадження, надання їм психологічної допомоги та реалізації виховної й профілактичної функцій та ін.

Врахування останніх тенденцій розвитку кращої світової практики та досвіду розвинених демократичних держав є важливим для визначення стратегії розвитку вітчизняного криміналістичного забезпечення кримінального судочинства щодо неповнолітніх, оскільки дозволить задіяти всі механізми, що забезпечать динамічне удосконалення вітчизняної правозастосовної практики.

Ці положення і обумовлюють актуальність, а також практичну значимість дослідження вказаного напрямку. Вона пов'язана з важливістю концептуального обґрунтування стратегії розвитку інституту криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, його сучасного стану та інноваційного спрямування на підставі проведеного компаративістського дослідження.

Дослідження такої складної проблематики слід розпочати з того, що провідні демократичні держави світу мають особливу процедуру кримінального провадження у справах, у яких фігурують неповнолітні, а також сформовану систему ювенального кримінального судочинства.

Наприклад, згідно законодавства Канади, а саме Закону «Про кримінальне правосуддя щодо неповнолітніх» (2002) [..¹⁴⁶], визначені засади політики Канади щодо молоді (розд.3), зміст котрих зводиться до наступного. Так, система кримінального правосуддя щодо неповнолітніх має на меті захистити громадськість шляхом: притягнення молодих осіб до відповідальності шляхом вжиття заходів, що відповідають тяжкості правопорушення та ступеню відповідальності молоді особи; сприяння реабілітації та реінтеграції молодих осіб, які скоїли правопорушення; підтримка запобігання злочинності шляхом направлення молодих людей до програм або установ у громаді для вирішення обставин, що лежать в основі їхньої протиправної поведінки; система кримінального правосуддя для неповнолітніх повинна бути відокремленою від

¹⁴⁶ Youth Criminal Justice Act (S.C. 2002, c. 1) 19.02.2002. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/y-1.5/FullText.html>

системи кримінального правосуддя для дорослих, повинна базуватися на принципі зменшення моральної вини або провини.

Законодавство Канади розмежовує категорії неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених), потерпілих (жертв) та свідків. Неповнолітні мають низку прав та свобод, а також гарантії їх реалізації. Зокрема, до жертв (потерпілих) слід ставитися ввічливо, співчутливо та з повагою до їхньої гідності та приватного життя, вони повинні зазнавати мінімальних незручностей в результаті їхньої участі в системі кримінального правосуддя щодо неповнолітніх. Жертвам слід надавати інформацію про провадження та мати можливість брати участь у ньому та бути вислуханими, а батьків слід інформувати про заходи або провадження, що стосуються їхніх дітей¹⁴⁷.

Розділ 14 Закону Канади «Про кримінальне правосуддя щодо неповнолітніх» (2002) [..¹⁴⁸] визначає виключну юрисдикцію суду з питань ювенальної юстиції. Так, незважаючи на будь-який інший акт Парламенту, окрім Закону про правопорушення Канади (Contraventions Act¹⁴⁹) та Закону про національну оборону (Table of Contents)¹⁵⁰, суд у справах неповнолітніх має виключну юрисдикцію щодо будь-якого правопорушення, яке було скоєно особою, коли вона була неповнолітньою, і з цією особою поведуться відповідно до цього Закону¹⁵¹.

У Німеччині кримінальне судочинство спрямовано, з одного боку, на захист прав і законних інтересів потерпілих, а з іншого – захист особистості від незаконного та необґрунтованого обвинувачення. Положення кримінального та процесуального законодавства діють переважно щодо осіб, старших за 21 рік. Для людей віком від 14 до 21 року діє особливе судочинство. В особливе провадження виокремлено кримінальні справи за участю неповнолітніх від 14 до 18 років та від 18 до 21 року. Такі справи розглядають спеціально підготовлені судді, тут

¹⁴⁷ Youth Criminal Justice Act (S.C. 2002, c. 1) 19.02.2002. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/y-1.5/FullText.html>

¹⁴⁸ Youth Criminal Justice Act (S.C. 2002, c. 1) 19.02.2002. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/y-1.5/FullText.html>

¹⁴⁹ Contravention Act. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-38.7/>

¹⁵⁰ Table of Contents. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/N-5/>

¹⁵¹ Youth Criminal Justice Act (S.C. 2002, c. 1) 19.02.2002. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/y-1.5/FullText.html>

застосовуються інші правила і заходи, за характером більше виховно-виправні, ніж каральні¹⁵².

Відносно новим напрямом у реалізації кримінального судочинства щодо неповнолітніх є нормативно-правове закріплення та практика реалізації відновного правосуддя (медіації) між неповнолітніми правопорушниками та потерпілими.

Так, Великобританія стала однією з перших країн у Європі, яка почала застосовувати новий підхід до злочину та його наслідків – відновне правосуддя. У червні 2003 р. Міністерство внутрішніх справ Великобританії опублікувало консультаційний документ щодо стратегії подальшого впровадження відновного правосуддя, а навесні 2005 р. уряд Великобританії прийняв інструкції з відновного правосуддя для Служб по роботі з неповнолітніми правопорушниками з метою заохочення їх використовувати відновне правосуддя у своїй роботі [..., с. 76-77]¹⁵³.

Нині й в Україні однією з форм відновного правосуддя є медіація, правові засади якої та порядок проведення, принципи визначені Законом України «Про медіацію» 2021 року¹⁵⁴. У кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх законодавство щодо застосування інституту примирення застосовується із особливостями, зокрема за участі в ньому законного представника та захисника неповнолітнього.

З 2019 року в Україні ювенальними прокурорами на підставі спільного наказу Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10 впроваджується пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Метою даного проекту є примирення неповнолітнього правопорушника з потерпілим; забезпечення відшкодування заподіяної шкоди; виведення

¹⁵² Судова система Німеччини. *Німеччина як на долоні*. <https://jaknadoloni.de/>

¹⁵³ Землянська В. Аналіз практики судових та правоохоронних органів з впровадження процедури медіації в Англії, Бельгії та Німеччині. *Відновне правосуддя в Україні*. № 1, квітень, 2007. С. 76-81. [https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01\(5\)/08-Zarubizhnyi_dosvid/050801.pdf](https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01(5)/08-Zarubizhnyi_dosvid/050801.pdf)

¹⁵⁴ Про медіацію : закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

неповнолітнього з кримінального провадження на ранніх стадіях та вжиття узгоджених заходів для його ресоціалізації [.., с. 28]¹⁵⁵.

Вказані та інші засади спрямовані на виконання положень низки міжнародних договорів, а саме: Конвенції про права дитини 1989 року¹⁵⁶, Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року¹⁵⁷, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) 2007 року¹⁵⁸, Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінських правил) 1985 року¹⁵⁹ та ін.

Одним із ключових міжнародних нормативно-правових актів є Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей 2010 року¹⁶⁰. Зокрема, за змістом даних Принципів визначаються засади взаємодії дітей та поліції:

п. 27) поліція повинна поважати особисті права та гідність всіх дітей і враховувати їх вразливість, тобто брати до уваги їх вік і ступінь зрілості, а також особливі потреби тих, які можуть бути фізично чи розумово неповноцінними або мати труднощі у спілкуванні;

п. 28) щоразу, коли дитина затримується поліцією, вона повинна бути проінформована у такий спосіб та такою мовою, які відповідають її віку та рівню розуміння причин, за якими він або вона були взяті під варту. Діти повинні мати доступ до адвоката та мати можливість зв'язатися зі своїми батьками або особою, якій вони довіряють;

¹⁵⁵ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

¹⁵⁶ Конвенція про права дитини від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

¹⁵⁷ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

¹⁵⁸ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) від 25.10.2007

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

¹⁵⁹ Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 рік)

¹⁶⁰ Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка <https://rm.coe.int/16804c2188>

п. 29) окрім виняткових обставин, один з батьків (батьки) повинен бути проінформований про присутність дитини у поліцейській дільниці, з деталями причин, через які дитина була взята під варту, та запрошений прийти до дільниці;

п. 30) дитина, яку було взято під варту, не повинна бути допитана щодо злочинної поведінки, та їй не повинно бути запропоновано зробити або підписати заяву про таку участь, окрім як в присутності адвоката або одного з батьків дитини чи, за відсутності батьків, іншої особи, якій дитина довіряє. Один з батьків або така особа можуть бути недопущені, якщо вони підозрюються в причетності до злочинної діяльності або участі в діях, які перешкоджають здійсненню правосуддя;

п. 31) поліція повинна забезпечити, щоб, наскільки це можливо, жодна дитина, яка знаходиться під вартою, не утримувалась разом з дорослими;

п. 32) органи влади повинні забезпечити, щоб діти, які знаходяться під вартою в поліції, утримувались в умовах, які є безпечними та відповідали їхнім потребам;

п. 33) у державах-членах прокурори, якщо це входить до їх компетенції, повинні забезпечити застосування в процесі розслідування підходів, дружніх до дітей [.., с. 25-26]¹⁶¹.

Важливо, що за змістом Керівних принципів щодо правосуддя, дружнього до дітей 2010 року, виокремлені засади правосуддя до судового розгляду, під час судового розгляду та після судового розгляду¹⁶².

Поряд із особливим порядком кримінального судочинства щодо неповнолітніх слід звернути увагу й на те, що його метою поряд із забезпеченням законності, є реалізація профілактичної та виховної функції щодо дітей, які опинилися у ситуації конфлікту із законом.

¹⁶¹ Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка. *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Рада Європи*. Жовтень 2013 року. 51 с. <https://rm.coe.int/16804c2188>

¹⁶² Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка. *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Рада Європи*. Жовтень 2013 року. 51 с. <https://rm.coe.int/16804c2188>

Узагальнюючи, слід навести дані К.С. Щербинського про те, що аналіз практики діяльності спеціалізованих суб'єктів, функціонально покликаних здійснювати профілактику правопорушень неповнолітніх за кордоном, дозволяє виділити три основні напрями цієї роботи: 1) створення правового поля для діяльності інституту ювенальної превенції, впровадження новітніх соціальних технологій, соціально-правових конструкцій і недержавних структур. Причому в значній кількості країн Заходу цей інститут введений досить давно і за багато років свого існування довів не тільки свою життєздатність, але і безумовну необхідність; 2) створення спеціалізованих судів, які відіграють в системі профілактики правопорушень неповнолітніх основну організуючу і координуючу роль, що є ядром ювенальної превенції [.., с. 261-262]¹⁶³.

Таким чином, зважаючи на кращий світовий досвід кримінального провадження за участю неповнолітніх, на вітчизняному рівні розроблені методичні рекомендації «Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей»¹⁶⁴, розробка окресленої проблематики продовжується.

Попри важливість виокремлення засад реалізації кримінального провадження за участі неповнолітніх із врахуванням міжнародних стандартів та досвіду іноземних держав, варто приділити увагу питанням його криміналістичного забезпечення.

Зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження за участі неповнолітніх передбачає залучення криміналістичних засобів, методів, прийомів для ефективного вирішення завдань кримінального судочинства. Інститут криміналістичного забезпечення сформований із врахуванням інновацій криміналістики, які розроблені та впроваджені в практику іноземних держав, відповідають вимогам міжнародних стандартів.

¹⁶³ Щербинський К.С. Зарубіжний досвід протидії злочинності неповнолітніх. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 260-262. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/134.pdf

¹⁶⁴ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html? m=fslib& t=fsfile& c=download&file_id=239483

За своїм змістом, виокремлюються інновації криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики. Всі вони ґрунтуються на методологічній основі – загальній теорії криміналістики.

Як обґрунтовує О.Л. Дульський, з огляду на думки науковців, можна зауважити, що криміналістичним забезпеченням є задоволення потреб практичної діяльності уповноважених суб'єктів як зі сторони обвинувачення, так і сторони захисту (передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві), розробляючи і надаючи їм у достатній кількості криміналістичні рекомендації, методи, прийоми, засоби з метою виконання ними завдань кримінального провадження. Такі криміналістичні рекомендації, методи, прийоми та засоби охоплені криміналістичною технікою, тактикою і методикою. [.., с. 65]¹⁶⁵.

Слід підсумувати й виокремити засади, які комплексно з точки зору кримінального процесу й криміналістики повинні бути враховані під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, й враховують кращий досвід провідних іноземних держав:

– слідчі та інші процесуальні дії за участю неповнолітньої особи слід проводити виключно спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дільничним, прокурором, які є компетентними та пройшли спеціалізоване навчання, а судовий розгляд таких справ проводити у системі ювенального судочинства.

Так, наприклад, у Великобританії розслідування сексуальної експлуатації та насильства над дітьми здійснюється Національним агентством з боротьби зі злочинністю NCA (National Crime Agency)¹⁶⁶. Профілактичну та виховну функцію здійснює Національний центр захисту дітей (National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC)¹⁶⁷), що є провідною благодійною організацією у Великобританії, що спеціалізується на захисті дітей, у тому числі від жорстокого поводження та інших форм протиправної поведінки. Щодо системи ювенального судочинства щодо неповнолітніх, слід прийняти за основу висновок Н.В.

¹⁶⁵ Дульський монографія с. 65

¹⁶⁶ National Crime Agency. nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do

¹⁶⁷ National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC) <https://www.nspcc.org.uk/about-us/>

Хмелевської про те, що становлення ювенальної юстиції в Англії зайняло тривалий період та продовжує вдосконалюватись. Нині існують спеціалізовані суди з розгляду справ неповнолітніх, але більш тяжкі кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, розглядаються у суді Корони. В Англії застосовують відновне правосуддя в системі ювенальної юстиції не обмежуючись у кількості разів. Відрізняється процедура застосування відновного правосуддя, але сутність та значення зберігається [..., с. 116]¹⁶⁸.

– забезпечувати спілкування та проведення з дитиною слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах дружнього середовища до дитини, за потреби – враховуючи особливі потреби певних категорій неповнолітніх – дітей з інвалідністю, дітей з особливостями розвитку, малолітніх;

Проілюструємо дане положення на прикладі методика «Зелена кімната». Влучно зауважує М. В. Червінко, що термін «зелена кімната» науковці та практики використовують для означення не тільки відповідної методики, але і спеціального приміщення, призначеного для роботи із дітьми. Таку кімнату часто називають «кімнатою, дружньою до дитини», «кризовою кімнатою, дружньою до дитини», «кімнатою, дружньою до опитування дітей» [..., с. 63]¹⁶⁹.

Наприклад, виходячи із практики правоохоронних органів Великобританії, спеціально визначеної назви такого приміщення для дітей не сформовано, але є ряд суворих вимог до нього. Так, Міністерство внутрішніх справ Великобританії повинно забезпечити, щоб у всіх новозбудованих центрах утримання під вартою була окрема зона для дітей та молоді. Усім поліцейським силам слід розглянути питання про виділення зон, які можна використовувати як спеціально відведені приміщення для дітей та молоді в рамках існуючих центрів утримання під вартою, навіть для короткострокового утримання¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Хмелевська Я.В. Досвід побудови ювенальної юстиції Англії та Уельсу і його роль для України. *Галицькі студії. Юридичні науки*. № 4, 2023. С. 111-117. DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-16

¹⁶⁹ Червінко М.В. Стандарти облаштування та технічне забезпечення «Зелених кімнат». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 32 (71) № 5 2021. С. 62-67. https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/5_2021/14.pdf

¹⁷⁰ Children and young persons. College of Policing. <https://www.college.police.uk/app/detention-and-custody/detainee-care/children-and-young-persons/>

Щодо використання «Зелених кімнат» у кримінальному судочинстві іноземних держав, можна навести приклад Грузії. Так, у Руставі (Грузія) впроваджується концепція середовища, дружнього до дітей. Метою цієї концепції є створення судової системи, яка відповідає особливим потребам дітей, сприяє їх участі, забезпечує конфіденційність та запобігає повторній віктимізації. Фахівці, які працюють з дітьми в рамках системи ювенальної юстиції, також пройшли навчання з питань дітей та методів проведення співбесід, зручних для дітей. Розроблено нові процедури для забезпечення захисту найкращих інтересів дитини. Ця робота є частиною ширших реформ системи ювенальної юстиції Грузії, що здійснюються урядом Грузії за підтримки ЮНІСЕФ та Європейського Союзу¹⁷¹. Використання методики «Зелена кімната» передбачає дотримання й низки криміналістичних рекомендацій, які стосуються проведення аудіо- та відеозапису (що сприяє зниженню рівня стресу дитини), аудіо- та візуального спостереження за опитуванням.

У ряді країн такі кімнати працюють на базі неурядових організацій. Наприклад, у Молдові для опитування дітей використовується кімната на базі неурядової організації «Ла Страда-Молдова», а в Польщі – при благодійному фонді «Нічий діти». Є в Польщі спеціальні кімнати для опитування дітей і на базі соціальних служб [..., с. 7]¹⁷².

Окрім того, за підтримки міжнародної організації Дитячий фонд ООН (UNICEF) розпочато реалізацію проєкту «Barnahus» в Україні. «Barnahus» – це створення спеціалізованого закладу, який враховує положення КПК України в дружньому до дитини середовищі та зменшує наслідки травмування неповнолітньої жертви чи свідка злочину.

Вказані проєкти свідчать про те, що міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, не просто імплементовані в українське

¹⁷¹ Child-friendly Spaces for children in contact with the law in Georgia

<https://www.unicef.org/georgia/stories/child-friendly-spaces-children-contact-law-georgia>

¹⁷² «Зелені кімнати»: рекомендації до обладнання / Н.П. Бочкор, О.В. Даценко, К.Б. Левченко та ін. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. – 28 с.
rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/green_room_equipment.pdf?fbclid=IwAR3VrGjRw2gF6TRZcwII L4lzYzuq82JIR86nyHfm43h4XiN-4NB0ufpDaE

законодавство, а існують як рекомендації – активно впроваджуються у правозастосовну практику уповноважених суб'єктів (спеціальне навчання поліцейських (слідчих, дізнавачів, працівників превенції, оперативних працівників), прокурорів, суддів, працівників юстиції) [.., с. 189]¹⁷³.

– максимально залучати можливості техніко-криміналістичного забезпечення, судових експертиз задля повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин кримінального провадження за участю дітей.

Особлива увага звертається на експертне забезпечення судочинства. Так, у багатьох європейських країнах експертні установи діють спільно з поліцейськими організаціями під юрисдикцією МВС. Наприклад, у Великобританії у структурі МВС діє експертно-криміналістична служба (The Forensic Service – FSS). FSS – важливий орган у роботі британської поліції з розслідування, розкриття та запобігання злочинам. Співробітники FSS беруть участь в слідчих діях, оперативно-розшукових заходах, виконують експертизи та дослідження для регіональних поліцейських підрозділів.

У Франції експертно-криміналістична служба підпорядкована Міністерству оборони в складі збройних поліцейських формувань. Таких формувань є два: Національна поліція та Національна жандармерія (до складу входить експертно-криміналістичний інститут, що співпрацює з поліцією, прокурорами та суддями). Суд самостійно призначає одночасно для обох сторін двох незалежних експертів, які віднесені в спеціальний державний реєстр. Крім того, у Франції дослідження та експертизи в певних сферах діяльності можуть проводити поліцейські¹⁷⁴.

У багатьох європейських країнах офіцери поліції можуть бути одночасно і судовими експертами, але їх діяльність обмежена. Наприклад, у Німеччині діє принцип вираження недовіри до роботи експерта, який брав безпосередню участь у процесі розслідування відповідного злочину, до якого має відношення

¹⁷³ Нікітіна-Дудікова Г.Ю., Черноус Ю.М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Нове українське право. Вип. 2 2022. С. 182-190. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.25>

¹⁷⁴ Скрипник Марина. Світовий досвід у судово-експертній діяльності. Експертно-дослідна служба України. 05.02.2019. <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertnij-diyalnosti/>

експертиза. Лише експерт, який входить до служби, яка відокремлена від підрозділів розслідування, може проводити дослідження та експертизи. Судово-експертні підрозділи перебувають у структурі правоохоронної системи і безпосередньо поліції. Крім того, у Німеччині інститут приватної експертизи успішно функціонує й конкурує з державними експертними установами¹⁷⁵.

Цікавим є досвід Австралії. Департамент судово-експертної служби поліції Вікторії (Victoria Police Forensic Services Department – VPFSD) під керівництвом виконавчого директора налічує понад 500 співробітників. Він складається з поєднання судово-медичних експертів (здебільшого науковців) та присяжних поліцейських. Департамент також складається з державних службовців, які надають бізнес-підтримку, логістику та технічне обслуговування. VPFSD проводить понад 100 000 обстежень на рік. Ці результати включають понад 2300 досліджень ДНК та 10 000 – відбитків пальців. VPFSD акредитований Національною асоціацією органів тестування (NATA). Більшість роботи полягає в огляді місця події, огляді речових доказів та допомозі системі кримінального правосуддя¹⁷⁶.

За умови розслідування кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми чи відносно неповнолітніх, типовим, згідно вітчизняної практики, є проведення таких криміналістичних експертиз як дактилоскопічна, трасологічна, експертиза зброї та слідів і обставин її використання; фототехнічна; відео-, звукозапису; матеріалів, речовин та виробів (наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей). Зростає значення дослідження ДНК шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи.

Як засвідчили проведені дослідження, затребуваним є призначення комплексних судових експертиз щодо дослідження власне неповнолітніх учасників кримінального провадження, саме комплексної психолого-психіатричної експертизи (з метою вирішення питання про наявність у неповнолітнього

¹⁷⁵ Скрипник Марина. Світовий досвід у судово-експертній діяльності. Експертно-дослідна служба України. 05.02.2019. <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/>

¹⁷⁶ Victoria Police Forensic Services Department (VPFSD). <https://www.police.vic.gov.au/forensic-services>

підозрюваного психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними у певній ситуації), комплексної судової медико-психологічної експертизи (об'єктом дослідження є психіка особи, яка хворіла чи хворіє на тяжку, хронічну або невиліковну хворобу, яка може спричинити постійні чи тимчасові зміни у психіці особи); комплексної судової психолого-психіатричної експертизи (об'єктом є психіка дітей, що перенесли психічні та соматичні хвороби, а також психіка розумово відсталих із важкими або невиліковними соматичними хворобами [.., с. 46]¹⁷⁷).

Обов'язково під час проведення огляду місця події за фактами вчинення кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або відносно неповнолітніх, залучається спеціаліст-криміналіст, судово-медичний експерт, інші спеціалісти, що відповідає практиці іноземних держав. Спеціалістами застосовуються техніко-криміналістичні засоби: засоби фотографування та відеозапису; виявлення, вилучення, дослідження, упакування джерел слідової інформації.

Так, правоохоронні органи Великобританії на місці події обов'язково застосовують фотографування. Фотографії використовуються для ілюстрації місця злочину, й повинні містити загальні види, масштабовані зображення ідентифікаційних знаків та контекстуальні фотографії, що показують розташування важливих місць, зокрема загальні фотографії для повного уявлення про обстановку. Виготовляються як масштабовані фотографії для фіксації ідентифікаційних ознак, наприклад, відбитків пальців, слідів взуття або слідів інструментів, так і контекстні фотографії для фіксації місця розташування будь-яких вилучених експонатів або областей, що цікавлять, а також для їх демонстрації. За потреби, серію фотографій можна завантажити в комп'ютерне програмне забезпечення для створення панорамного 360° зображення місця злочину. Це

¹⁷⁷ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html? m=fslib& t=fsfile& c=download&file_id=239483

зображення можна переглядати на екрані, і воно може допомогти глядачеві зрозуміти контекст місця злочину. Також можна використовувати відео. Ці інструменти можуть бути цінними під час інструктажу інших, а також можуть бути використані для доказових цілей¹⁷⁸.

Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, як шляхом виконання вимог кримінальної процесуальної форми, так й реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів – спрямоване на повне та ефективне забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження та здійснення швидкого, та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, із застосуванням процедур, що враховують вік, рівень розвитку та інтереси неповнолітнього¹⁷⁹. Вивчення досвіду іноземних держав засвідчило спрямованість на виконання окреслених завдань у їх правотворчій, правоохоронній та правозастосовній діяльності.

Висновки до першого розділу

1. Розглядаючи стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, слід висвітлювати проблематику у межах двох «блоків»:

а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження;

б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

¹⁷⁸ Investigating. *College of Policing*. <https://www.college.police.uk/app/investigation/forensics>

¹⁷⁹ Чечотка І.Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис*: ПВНЗ "Європейський університет". 2025. Вип. 9. С. 210-218. <https://dspace.e-u.edu.ua/items/c085cfb4-3eda-4ffc-8211-20224c988388>; №9. DOI 10.36919/3041-1149

І якраз на «межі» цих двох блоків узагальненої інформації, сформовано теоретичну основу відносно власного предмету дослідження – криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Актуальність дослідження окресленого аспекту проблематики, а саме формування теоретичного підґрунтя засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх підтверджується даними опитування практиків. На запитання, чи потребують вони надання таких знань 94,7% слідчих, 94,0% прокурорів, 94,3% суддів – відповіли ствердно.

2. Комплексно проаналізовано правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Наголошено на важливості визначення у КПК України правових засад щодо досліджуваної проблематики. Так, у ч. 1 ст. 3 КПК України тлумачаться основні поняття: малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (п. 11); неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12).

КПК України визначає засади кримінального провадження щодо неповнолітніх, адже крім загальних положень є й особливості, передусім обумовлені необхідністю посилення гарантів прав та свобод дитини, реалізації виховної та попереджувальної функцій.

Законодавець закріпив дані положення, визначаючи загальні засади кримінального провадження та приділивши увагу особливостям їх реалізації щодо неповнолітніх. Так, згідно ч. 2 ст. 10 КПК України «Рівність перед законом і судом» зауважено, що «у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні...) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями». Додаткові гарантії щодо неповнолітніх як учасників кримінального провадження визначено у ст. 12, ст. 27, ст. 28, ст. 31 та ін. КПК України.

У КПК України визначено повноваження інших учасників кримінального провадження, участь яких спрямована на реалізацію прав та обов'язків неповнолітнього у кримінальному провадженні. Це законний представник (ст. 44

КПК України), захисник (ст. 52 КПК України). представник персоналу органу пробації (ст. 72-1 КПК України), педагог, психолог (ст. 226 КПК України).

Також КПК України регламентує окремі питання реалізації прав, свобод і обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю. Мова йде про положення ст. 213, ст. 225, ст. 226, ст. 227 КПК України.

Примітно, що як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду, законодавець регламентує проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого у режимі відеоконференції (ст. 232, ст. 336 КПК України). Однак, вважаємо що проведення допиту, інших слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного у режимі відеоконференції за низки умов теж доцільно, буде сприяти мінімізації травматизації учасників кримінального провадження, процесуальній економії, ефективному досягненню завдань кримінального провадження. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції потребує застосування комплексу заходів із техніко-криміналістичного і тактико-криміналістичного забезпечення.

Окрема увага звернена на главу 38 КПК України «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх». Згідно параграфу 1 «Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх», ст. 484 КПК України, порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України, з урахуванням особливостей, передбачених цією главою.

Таким чином, правове регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх здійснюється згідно загальних засад, визначених КПК України, однак враховуючи законодавчі зміни та доповнення, спрямовані на забезпечення прав, свобод на реалізацію обов'язків неповнолітніх учасників кримінального провадження. Криміналістичне забезпечення сприяє ефективній реалізації вказаних завдань.

3. Обґрунтовано необхідність врахування змін, які відбулися останнім часом у системі кримінального судочинства щодо неповнолітніх та його криміналістичного забезпечення, й реалізуються в практиці іноземних провідних

демократичних країн, що позначилися на підвищенні ефективності кримінального провадження та забезпеченні прав та свобод неповнолітніх. Правоохоронні органи іноземних держав застосовують криміналістичні інновації під час розслідування та судового розгляду справ, що стосуються нових методів і засобів роботи із слідовою інформацією, взаємодії із учасниками розслідування, сучасних підходів до встановлення психологічного контакту із неповнолітніми учасниками кримінального провадження, надання їм психологічної допомоги та реалізації виховної й профілактичної функцій та ін. У межах підрозділу розглянуті окремі з них та запропоновано їх залучення до вітчизняної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Нині в Україні вже зроблені значні кроки щодо запозичення іноземного досвіду, а саме шляхом впровадження такої форми відновного правосуддя як медіація, правові засади якої та порядок проведення, принципи визначені Законом України «Про медіацію» 2021 року. У кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх законодавство щодо застосування інституту примирення застосовується із особливостями, зокрема за участі в ньому законного представника та захисника неповнолітнього.

З 2019 року в Україні ювенальними прокурорами на підставі спільного наказу Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10 впроваджується пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Метою даного проекту є примирення неповнолітнього правопорушника з потерпілим; забезпечення відшкодування заподіяної шкоди; виведення неповнолітнього з кримінального провадження на ранніх стадіях та вжиття узгоджених заходів для його ресоціалізації.

Вказані та інші заходи спрямовані на виконання положень низки міжнародних договорів, а саме: Конвенції про права дитини 1989 року, Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) 2007 року, Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення

правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінських правил) 1985 року та ін. Одним із ключових міжнародних нормативно-правових актів є Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей 2010 року.

РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх достатньо ґрунтовно та з різних аспектів досліджено вченими і практиками. Однак, є особливості за умови реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

На слушну думку С. Перліна, техніко-криміналістичне забезпечення правозастосовної діяльності є досить широким, комплексним поняттям, яке включає і сукупність техніко-криміналістичних засобів та прийомів їх застосування, і діяльність певних суб'єктів щодо створення належних умов для використання зазначених засобів на практиці, і систему наукових положень, спрямованих на реалізацію практичних завдань із застосування криміналістичної техніки в діяльності органів правопорядку. Різновиди техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування як однієї зі сфер практичної діяльності можна виокремити залежно від її суб'єктів, якими можуть бути: 1) безпосередньо органи досудового розслідування; 2) інші органи, заклади, відомства, які виконують функції щодо належного застосування техніко-криміналістичних засобів під час досудового розслідування [..., с. 225]¹⁸⁰.

Різні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження розкрито у працях Г. О. Стрілець «Генезис системи судово-експертних установ у Україні та напрямки їх діяльності» (Київ, 2009)¹⁸¹, І. В. Пирога «Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового

¹⁸⁰ Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/41.pdf>.

¹⁸¹ Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ у Україні та напрямки їх діяльності" : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. О. Стрілець, К., 2009. 16 с.

розслідування»¹⁸², Є. Д. Лук'янчикова «Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів»¹⁸³, Ю. О. Пілюкова «Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України» (Київ, 2009)¹⁸⁴, М. Г. Щербаковського «Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні»¹⁸⁵,

Опрацювавши теоретичні праці та результати емпіричних досліджень, варто погодитися із думкою Ю. М. Черноус щодо напрямів реалізації техніко-криміналістичного забезпечення. На думку вченої, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування знаходить свій основний вираз у вирішенні ряду завдань, зокрема нормативно-правовому, організаційно-технічному та науково-методичному супроводженні діяльності з розслідування кримінальних правопорушень за даним напрямом; розробці нових й удосконаленні існуючих техніко-криміналістичних засобів, методів та методик та ін. [.., с. 58]¹⁸⁶.

Під час вирішення конкретних практичних завдань кримінального провадження вказана діяльність виражається в:

- фіксації ходу і результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
- виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів кримінального правопорушення, інших речових доказів;
- веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків;
- сприянні розшуку і встановленню осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- залученні спеціальних знань, а саме відповідних спеціалістів до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з

¹⁸² Пиріг І. В. "Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування"¹⁸² : монографія / І. В. Пиріг. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2015. — 454 с.

¹⁸³ Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів¹⁸³ : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

¹⁸⁴ Пілюков Ю. О. Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю.О. Пілюков ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2009. 20 с.

¹⁸⁵ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія / М. Г. Щербаковський. — Харків : В деле, 2015. — 560 с.

¹⁸⁶ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : моно-графія / Ю. М. Черноус. — Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. — 492 с.

метою застосування технічних засобів і методів виявлення, вилучення та фіксації доказової інформації;

– залученні експертів та проведенні експертиз та ін. [..., с. 58-59]¹⁸⁷.

Виокремимо напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, акцентуючи увагу на інноваційні підходи до вирішення поставлених завдань:

– створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Слід підкреслити важливість застосування наявних засобів техніко-криміналістичного забезпечення та дотримання порядку їх використання.

Розпочнемо із незамінного засобу техніко-криміналістичного забезпечення – слідчих валіз різної комплектації та інших засобів для виявлення, вилучення, дослідження криміналістично значимої інформації.

Нині затребувані на практиці пересувні криміналістичні лабораторії, які є «на озброєнні» як підрозділів криміналістичного забезпечення Національної поліції України, так й Експертної служби МВС України, інших підрозділів, які опікуються питаннями техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення. Така пересувна криміналістична лабораторія застосовується з метою належного техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій. Оперативне застосування таких лабораторій на місцях вчинення кримінальних правопорушень надає змогу більш якісно та результативно виявляти слідову інформацію. Типова пересувна криміналістична лабораторія містить такі комплекти техніко-криміналістичних засобів: комплект пошукових засобів; комплект для роботи із трасологічними слідами; комплект для роботи з мікрооб'єктами; комплект для огляду і дослідження документів; комплект для роботи з трупом; комплект для вилучення біологічних слідів для ДНК-досліджень; засоби фотозйомки та відеозапису; комплект освітлювальної апаратури; набір інструментів; набір пакувальних засобів; засоби зв'язку та робочі місця із доступом

¹⁸⁷ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : моно-графія / Ю. М. Черноус. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 492 с.

до системи криміналістичних обліків; комплект засобів забезпечення безпеки; комплект допоміжних засобів. Нині актуальним є наявність у пересувній криміналістичній лабораторії автономних можливостей живлення (генератори) та засобів індивідуального захисту за умов воєнного стану.

При проведенні огляду місця події, інших слідчих (розшукових) дій використовуються можливості безпілотних літальних апаратів. Використання засобів фото-, кінозйомки, відеозапису при застосуванні безпілотних літальних апаратів має відповідати вимогам ст. 245-1 КПК України. Щодо засобів аерозйомки у протоколі слідчої (розшукової) дії необхідно зазначити: марку, модель, серійний номер БпЛА; марку, модель, ємність (у ГБ), серійний номер карти пам'яті [..¹⁸⁸, с. 16-17]. Оскільки БпЛА є технічним пристроєм, спорядженим фото-, відеоапаратурою для фіксації та дослідження місця події, то для його ефективного застосування потрібні спеціальні знання в галузі техніки щодо принципів роботи, складових технічного пристрою та механізму їхньої роботи, навички управління БпЛА. Потрібні також спеціальні криміналістичні знання, зокрема видів та методів фото-, відео-, аерозйомки. Відповідно для ефективного проведення огляду з використанням БпЛА потрібно залучати як спеціалістів і спеціаліста-криміналіста, і оператора, який має навички керування такими пристроями. В окремих випадках роль оператора може виконувати спеціаліст-криміналіст, який пройшов спеціальну підготовку [..¹⁸⁹, с. 16-17]. У практиці розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, проводиться огляд місця події із використанням БпЛА за умови значного за площею місця події, коли є загроза життю за здоров'ю учасникам огляду, необхідно зафіксувати місце події з висоти (залізничний вагон, будівельний майданчик) та ін.

¹⁸⁸ Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : метод. рекомендації / кол. авт. : А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д. Поливанюк, Д. Б. Санакоев. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 32 с.
https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13538/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%91%d0%9f%d0%9b%d0%90.pdf

¹⁸⁹ Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : метод. рекомендації / кол. авт. : А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д. Поливанюк, Д. Б. Санакоев. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 32 с.
https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13538/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%91%d0%9f%d0%9b%d0%90.pdf

Особливим є те, що вже на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення, під час проведення огляду місця події, застосування техніко-криміналістичних засобів надає первинну інформацію, на підставі аналізу котрої можна висунути версії про причетність до вчинення кримінального правопорушення неповнолітнього.

Криміналістично значимими ознаками неповнолітнього правопорушника є ознаки його зовнішності, що мають здатність до відображення в матеріальному середовищі у вигляді слідів, очевидних і доступних для безпосереднього сприйняття й прихованих, для виявлення, вилучення і дослідження котрих необхідні засоби криміналістичної техніки.

Про причетність неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення можуть свідчити:

- невеликі за розміром сліди рук і ніг, відбитки взуття сучасних молодіжних брендів; характерна для анатомічних особливостей підлітка доріжка слідів (для її фіксації застосовуються техніко-криміналістичні засоби для роботи із трасологічними слідами-відображеннями);

- невеликий за розмірами отвір (вікно, кватирка, дірка у дверях), через яке відбулося проникнення на місце вчинення кримінального правопорушення;

- не міцна конструкція, яка використовувалася правопорушником для проникнення до приміщення (легка драбина, дерево що росте поряд, дах будинку);

Зазначені теоретичні положення можна проілюструвати прикладом із слідчо-судової практики. Так, 29 листопада 2020 року, приблизно о 14 год. 30 хв., неповнолітній А. за попередньою змовою із неповнолітнім Б, керуючись виниклим умислом, переслідуючи прямий умисел, направленим на таємне викрадення чужого майна, з корисливих мотивів, умисно, таємно, підійшовши до огорожі території домоволодіння Х, переконавшись у відсутності власника, розпочали реалізацію протиправного умислу. Так, неповнолітній А. згідно попередньої домовленості залишився біля огорожі зазначеного домоволодіння, щоб спостерігати за навколишнім оточенням, щоб їх дії не були помічені сторонніми особами, а неповнолітній Б. переліз через металеву решітку огорожі на територію

господарчого подвір'я зазначеного домоволодіння, а потім через дерев'яні двостулкові ворота проник до приміщення гаражу зазначеного домоволодіння, та у полімерний мішок, який знаходився на підлозі зазначеного приміщення гаражу, за допомогою знайденого у приміщенні гаражу ковша, з діжки (бочки), розташованої у дальньому правому куті зазначеного гаража, набрав зерно ячменю, та у той же самий полімерний мішок з діжки (бочки), розташованої у дальньому лівому куті зазначеного гаражу, набрав зерно кукурудзи, а потім полімерний мішок разом з зерном ячменю та кукурудзи, вагою 45,15 кг., переніс до огорожі, де знаходився неповнолітній А., та передав останньому, після чого неповнолітні А. та Б. з місця вчинення кримінального правопорушення зникли ¹⁹⁰.

– залишені на місці вчинення кримінального правопорушення особисті речі неповнолітнього (головний убір, цигарки та недопалки, алкогольні напої та посуд, продукти харчування та їх залишки, елементи упакування).

Такі джерела криміналістично значимої інформації досліджуються техніко-криміналістичними засобами з метою виявлення слідів волосся, слини, пальців рук, ДНК-слідів, запахових слідів.

– сліди зубів на продуктах, залишеними на місці події (відкушені фрукти, сир, ковбаса). Вивчення таких слідів передбачає використання даних трасології (сліди відкусу) та біологічних слідів (сліди слини);

– сліди – написи на стінах, зроблені фарбою, губною помадою, за якими можливо охарактеризувати особу правопорушника. Окрім хімічної експертизи, що дозволить ідентифікувати засіб нанесення тексту, досліджується власне зміст даних написів, що може свідчити про належність дитини до певних молодіжних об'єднань, неформальних груп, рівень її розвитку, розвиненості.

До інноваційних напрямів техніко-криміналістичного забезпечення належить проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітніми у межах «Зеленої кімнати», що відбувається згідно спеціально розробленої методики, яка застосовується слідчими та ювенальними поліцейськими для проведення

¹⁹⁰ Арцизький районний суд Одеської області. Справа № 492/214/21. Вирок від 26 серпня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99202870>

інтерв'ювання (допиту/опитування) дитини з урахуванням її вікових та психологічних особливостей в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини [..¹⁹¹, с. 19]. Методика «Зелена кімната» може застосовуватися як відносно неповнолітніх свідків й потерпілих, так і неповнолітніх підозрюваних й передбачає комплексний підхід до заходів техніко-криміналістичного забезпечення. Власне «Зелена кімната» – це два суміжні приміщення: терапевтичний зал, у якому працює спеціаліст (працівник поліції, психолог, фахівець із психіатрії, педагогіки та інші) безпосередньо з дитиною, робоче приміщення для працівників ювенальної превенції і залучених спеціалістів, у якому відбувається спостереження за поведінкою дітей (кімната для спостереження). Кімнати обладнано відповідно до міжнародних стандартів – зручними для дітей меблями, необхідною відеоапаратурою, а також методичними матеріалами для роботи з дітьми. Мета проведення опитування в такій кімнаті – мінімізація наслідків повторного травмування дитини завдяки спеціальним методикам, комфортній атмосфері, технічному оснащенню. Це дає змогу вести відеозапис допиту й використовувати його під час слідства без проведення повторних дій¹⁹². Нині, у зв'язку із зростанням кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, «Зелені кімнати» оснащені анатомічними ляльками, які відтворюють людей різного віку та статі, із статевими органами та іншими анатомічними особливостями. Використання вказаних засобів криміналістичного забезпечення дозволяє деталізувати показання неповнолітніх свідків, потерпілих, підозрюваних про механізм вчинення кримінального правопорушення, застосовуване фізичне насильство та ін.

З метою забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, нерозголошення даних досудового розслідування, мінімізації напруги під час

¹⁹¹ Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf>

¹⁹² Апробація «зеленої кімнати» в ННІ № 3. Національна академія внутрішніх справ. <https://www.navs.edu.ua/news/aprobaciya-zelenoyi-kimnati-v-nni-n-3.html>

проведення такої слідчої (розшукової) дії як пред'явлення для впізнання неповнолітнього підозрюваного, використовуються можливості її проведення поза візуальним спостереженням. Так, згідно ч. 4 ст. 228 КПК України, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання¹⁹³. Слід зауважити, що власне порядок пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням передбачає застосування низки техніко-криміналістичних засобів. Передусім це наявність двох облаштованих спеціальних приміщень, які розділені перегородкою зі спеціального скла, що є прозорим з одного боку. До кожного із цих приміщень повинен бути забезпечений окремий вхід. Процес пред'явлення для впізнання буде належним, якщо окрім вказаного, буде забезпечено належне освітлення, який добре освітлює обличчя як особи, яка пред'являється для впізнання, так і статистів; реалізована якісна і повна відеофіксація процесі проведення слідчої (розшукової) дії. Такі особливості техніко-криміналістичного забезпечення охарактеризовані у навчально-методичних працях¹⁹⁴.

– *фіксації ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.* За загальним правилом, слідчі (розшукові) дії (процес їх проведення та отримані результати) фіксуються у протоколі та додатках до нього. Додатками до протоколів, згідно ч. 2 ст. 105 КПК України, можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу¹⁹⁵.

¹⁹³ КПК

¹⁹⁴ Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навчально-практичний посібник. Дніпро, 2007. 94 с.

¹⁹⁵ КПК

Як відзначають Д.Б. Сергєєва та О.С. Старенький, хід і результати слідчих (розшукових) дій фіксуються у відповідних процесуальних документах. Хід та результати проведення слідчих (розшукових) дій можуть фіксуватися у протоколах, а також на технічних носіях інформації (п. 1, 2 ч. 1 ст. 103 КПК України). Протокол слідчих (розшукових) дій є формою фіксації фактичних даних, що можуть бути змістом доказу у кримінальному провадженні. Протоколи слідчих (розшукових) дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано хід та результати слідчих (розшукових) дій, належать до документів, що можуть мати значення джерел доказів у кримінальному процесі. Фактичні дані, зафіксовані у протоколах слідчих (розшукових) дій та додатках до них, є, відповідно, змістом доказу у кримінальному процесі [..¹⁹⁶, с. 86].

Підготовка як протоколу, так додатків до нього, потребує техніко-криміналістичного забезпечення.

По-перше, попри те, що протокол слідчої (розшукової) дії є основним засобом фіксації, слідча та судова практика формують рекомендації щодо обов'язкового застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітніми та використання даного додатку у ході подальшого досудового розслідування та судового розгляду.

З даного приводу вбачаються слушними пропозиції Н.В. Павлюк про те, що існує необхідність в обов'язковій відеофіксації допитів за участю неповнолітніх. В умовах змагального кримінального процесу можливість перегляду сторонами кримінального провадження результатів відеозапису є невід'ємною частиною подальшої оцінки інформації, що виходить не тільки від самого неповнолітнього підозрюваного, а й про характер, умови проведення допиту. У зв'язку з вказаним пропонується закріпити законом обов'язкове застосування відеозйомки під час допиту неповнолітніх підозрюваних і внести відповідні зміни у формулювання статей КПК України. Пункт 5 статті 224 викласти у такій редакції: «Під час допиту

¹⁹⁶ Сергєєва Д.Б., Старенький О.С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №1. С. 81-89.

може застосовуватися фотозйомка, аудіо-та/або відеозапис. Допит за участю неповнолітнього підозрюваного здійснюється з обов'язковим застосуванням відеозапису». Статтю 490 доповнити положенням такого змісту: «Під час допиту застосування відеозапису є обов'язковим» [.., с. 107]¹⁹⁷.

Однак, поки таких законодавчих змін не відбулося, слід у рекомендаційному порядку застосовувати відеозапис під час проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім підозрюваним. Це передбачає системне криміналістичне забезпечення, що стосується як власне дотримання вимог до засобу відеозапису, так і рекомендацій до процесу відео фіксації й збереження отриманих результатів.

З даного приводу В.П. Сердюк, комплексно проаналізувавши інститут відеозапису у кримінальному процесі зауважує, що до основних ознак інституту відеозапису слід віднести: а) наявність текстового виразу у вигляді виокремленого законодавцем терміна «відеозапис»; б) норми інституту відеозапису, закріплені в окремих статтях КПК України (глави 2, 4, 5, 19, 20, 21, 28 і 43), в яких врегульовані загальні положення використання відеотехнічного засобу для проведення відеозвукозаписування як складової технічних засобів (глава 41) та спеціальних норм, які окремо врегульовують використання відеотехнічного запису для відеозвукозаписування під час проведення процесуальних дій (глава 18) [.., с. 13]¹⁹⁸.

Як зазначають автори методичних рекомендацій щодо реалізації міжнародних стандартів поводження із дітьми, слід «застосовувати відеофіксацію під час проведення слідчих дій за участю неповнолітнього, за результатами якої забезпечувати проведення судових експертиз без участі дитини, надавати відповідні докази в суді» [.., с. 50]¹⁹⁹.

Отже, слід вважати відеозапис проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім підозрюваним важливим засобом фіксації, що має доказове значення у кримінальному провадженні.

¹⁹⁷ Павлюк Н.В. Роль відеофіксації під час допиту за участю неповнолітніх підозрюваних. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. №20. 2019. С. 103-109. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.07>

¹⁹⁸ Сердюк В. П. Відеозапис у кримінальному провадженні України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. Дніпро, 2016. 20 с.

¹⁹⁹ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

До криміналістичного відеозапису висувається ряд вимог, щоб забезпечити технічну якість даного додатку слідчої (розшукової) дії та доказове значення отриманих результатів.

Так, однією з передумов якості відзнятого матеріалу є правильний вибір прийомів і методів відеозйомки. Використання традиційних прийомів судово-оперативної (фіксуючої) фотографії на місці події (орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна) під час відеозапису має особливості. Так, орієнтуюча відео зйомка передбачає, що головний об'єкт шляхом плавного переходу від загального до окремого виконується великим планом, що надає більшої інформативності. Оглядова зйомка може фіксувати загальну обстановку та її окремі елементи в просторі за послідовності. Як методи відеозйомки також можуть бути успішно використані методи судово-оперативної (фіксуючої) фотографії, при цьому відеозйомка дозволяє розширити можливості фотографічних методів. Наприклад, відеозапис панорамним методом здійснюють відеокамерою, яка знаходиться в русі. Панорамний відеозапис може бути статичним (коли панорамування здійснюється плавним поворотом камери навколо горизонтальної або вертикальної осі) та динамічним (панорамування здійснюється камерою, яка переміщується у просторі). Знімати панорамним методом найкраще, застосовуючи штатив з панорамною головкою. Панорами повинні починатися і закінчуватися зі статичних кадрів, всередині запису слід робити зупинки для акцентування уваги на головних об'єктах. Застосовують прийом «наїзд», шляхом наближення камери до об'єкта. Протилежний прийом, «від'їзд», шляхом віддалення від об'єкта. До прийомів криміналістичного відеозапису відносять також зйомку декількома відеокамерами, зйомку прийомами обходу та зйомку різноманітними планами, що обираються залежно від особливостей об'єкта, який необхідно зафіксувати, динамічності процесів і станів, завдань фіксації. Зокрема, багатокамерна зйомка є найдоцільнішою при фіксації неповторних явищ і дій (наприклад, при огляді місця пожежі) і здійснюється одночасно з різних точок. Достатньо ефективним прийомом відеозйомки є круговий обхід (переміщення камери навколо об'єкта), коли є можливість показати місце події з усіх боків: рухаючись по колу, зупиняються у

певних точках, і через відповідні проміжки часу з цих точок знову проводять зйомку [..., с. 107-109].²⁰⁰

Окрім загальних вимог до застосування криміналістичного відеозапису, слід враховувати тактичні особливості, зокрема щоб процес відеозапису, суб'єкт що його застосовує, не створювали напругу, не перешкоджали встановленню психологічного контакту, не обмежували ініціативу неповнолітнього учасника слідчої (розшукової) дії. З даного приводу слід зауважити, що використання у межах методики «Зелена кімната» прихованої відеокамери, коли власне хід відеозапису під час проведення слідчої (розшукової) дії відбувається для дитини непомітно (з дотриманням норм КПК України щодо попередження про застосовувані технічні засоби), вбачається позитивним, адже сприяє відкритості, невимушеній поведінці дитини і відповідно – встановленню психологічного контакту.

За наявності підстав, слід використовувати можливість проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім підозрюваним у режимі відеоконференції.

Так, ст. 232 КПК України регламентує проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Зокрема, допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

²⁰⁰ Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пяковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Право, 2020. – 752 с.

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми²⁰¹.

У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, підставами проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції переважно є неможливість його безпосередньої участі у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин (перебування на стаціонарному лікуванні, територіальна віддаленість та ін.)

Необхідною є наявність спеціальних технічних засобів та їх використання із дотриманням криміналістичних рекомендацій. При цьому використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 232 КПК України). Хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису (ч. 9 ст. 232 КПК України). Є особливості щодо проведення слідчих (розшукових) дій за участю особи, якій забезпечується захист, з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б упізнати²⁰².

Отже, слід констатувати доцільність застосування відеоконференції під час кримінального провадження щодо неповнолітніх та необхідність його криміналістичного забезпечення.

– *веденні та використанні даних систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків.*

Важливо, що виявлена, вилучена, досліджена, зафіксована криміналістично значима інформація підлягає криміналістичній реєстрації, фіксації у криміналістичних базах даних, відповідних обліках. Таким чином її використання

²⁰¹ КПК

²⁰² КПК України

сприяє виявленню, розкриттю, розслідуванню та попередженню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Згідно п. 6 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», поліція формує інформаційний ресурс щодо зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій [...²⁰³].

Слід звернути увагу на облік, який ведуть та використовують у своїй діяльності працівники підрозділів ювенальної превенції НП України, адже хоча він за своїм змістом не є власне «криміналістичним», однак містить дані про ключового елемента у протиправній діяльності – неповнолітнього правопорушника.

Так, працівники підрозділів ювенальної превенції використовують у своїй діяльності Єдину інформаційну систему МВС, про взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку дітей, щодо яких заведено обліково-профілактичну справу²⁰⁴ [... с. 49²⁰⁵].

Підрозділи ювенальної превенції здійснюють профілактичний облік дітей, тобто комплекс заходів із взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що входять до Єдиної інформаційної системи МВС, стосовно дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота. З метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу ювенальної превенції заводить обліково-профілактичну справу та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, дітей, щодо яких

²⁰³ Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1434469263087461>.

²⁰⁴ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 19.12.2017 № 1044. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

²⁰⁵ Блінова Г. О. Інформаційні бази даних для поліції превентивної діяльності як складова інтегрованої системи управління ризиками у сфері публічної безпеки та цивільного захисту : метод. рекомендації / Г. О. Блінова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 84 с.

поліцейські ювенальної превенції здійснюють профілактичну роботу [..²⁰⁶], яка включає:

- проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;
- проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;
- складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;
- відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;
- вжиття інших профілактичних заходів, передбачених законодавством України [..²⁰⁷].

Взяття на профілактичний облік підлягає дитина: 1) засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; 3) звільнена зі спеціальної виховної установи; 4) вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина кривдник), передбачене статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис; 5) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності; 6) яка впродовж року два і більше разів

²⁰⁶ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 19.12.2017 № 1044. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

²⁰⁷ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 19.12.2017 № 1044. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей; 7) яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу [..²⁰⁸].

Підставами для взяття дитини на профілактичний облік є: 1) вирок (постанова) суду, що набрав(ла) законної сили, про застосування до дитини покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) рішення суду про звільнення дитини від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, крім випадків, коли дитину направляють до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; 3) довідка про звільнення зі спеціальної виховної установи для дітей; 4) матеріали, які підтверджують факт вчинення дитиною домашнього насильства (копія термінового заборонного чи обмежувального припису, постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення); 5) рапорт поліцейського підрозділу ювенальної превенції про дитину, яка впродовж року два і більше разів притягалася до адміністративної відповідальності, з долученням копій постанов суду про притягнення до адміністративної відповідальності; 6) рапорт поліцейського підрозділу ювенальної превенції щодо виявлення дитини, яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей, з долученням витягів з Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події щодо зареєстрованих фактів безвісного зникнення дитини; 7) копія постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення дитини чи батьків або осіб, які їх замінюють. За наявності підстав для взяття дитини на профілактичний облік поліцейський підрозділу ювенальної превенції у триденний строк виносить постанову про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-

²⁰⁸ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 19.12.2017 № 1044.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

профілактичної справи, яку затверджує начальник територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП [²⁰⁹, с. 50].

Широке коло поставлених завдань можна вирішити із використанням інформаційної підсистеми «Єдиний облік» – автоматизований облік заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, зареєстровані органами Національної поліції України, у тому числі їх структурними (відокремленими) підрозділами (управліннями, відділами, відділеннями). Об'єкти в підсистемі обліковуються за такими категоріями, як: заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події; учасники кримінального правопорушення та іншої події; речі, документи та майно, що пов'язані з учиненням правопорушення та іншою подією. Завдяки цьому криміналістичному обліку уповноважена особа має можливість отримати вичерпні відомості про: кримінальні правопорушення (час, місце, засоби та обставини вчинення, характер насильницьких дій та ін.; хто, коли і в якій формі повідомив про кримінальне правопорушення; склад слідчо-оперативної групи та первинні відомості, зібрані при огляді місця події: спосіб скоєння, речові докази, види та кількість вилучених слідів та інші суттєві відомості); масові заходи та адміністративні правопорушення, інші події; причетних до цих подій осіб (заявників, потерпілих, затриманих); речі, документи, цінності тощо, що були викрадені, вилучені з ознаками підробки, безгосподарні, що знайдені або вилучені із камер схову вокзалів, портів, аеропортів та здані до органів поліції [...], с. 345²¹⁰].

«Універсальною» базою криміналістично значимої інформації є інформаційна підсистема, криміналістична база «Слід». Її функціонування регламентовано Інструкцією з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал

²⁰⁹ Блінова Г. О. Інформаційні бази даних для поліції превентивної діяльності як складова інтегрованої системи управління ризиками у сфері публічної безпеки та цивільного захисту : метод. рекомендації / Г. О. Блінова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 84 с.

²¹⁰ Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусева, В. В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 388 с

Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16 березня 2020 року № 257 [..²¹¹., ..²¹²].

Облік внесеної до інформаційної підсистеми «СЛІД» інформації здійснюють за такими категоріями: фотозображення слідів рук; фотозображення слідів підошов взуття; фотозображення слідів знарядь злочину; фотозображення слідів структури матеріалу (рукавичок); фотозображення слідів протекторів шин транспортних засобів; мультимедійна інформація (фото-, відео-, звукозапис) щодо осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення; мультимедійна інформація (фото-, відеозапис) обстановки події, що сталася; інформація про кулі, гільзи й патрони зі слідами зброї; інформація про об'єкти біологічного походження; інформація про інші вилучені матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення та зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [..²¹³].

Система криміналістичних обліків функціонує у підрозділах Експертної служби МВС України. Засади накопичення інформації та функціонування криміналістичних обліків регламентовані за змістом Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 жовтня 2009 року № 390 [..²¹⁴].

Функціонують такі види криміналістичних обліків: 1) трасологічний; 2) дактилоскопічний; 3) балістичний; 4) облік холодної зброї; 5) облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів і пластикових платіжних карток; 6) облік осіб за ознаками зовнішності; 7) вибухотехнічний облік; 8) пожежно-

²¹¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 19.12.2017 № 1044. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

²¹² Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 берез. 2020 р. № 257. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>

²¹³ Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 берез. 2020 р. № 257. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>

²¹⁴ Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 жовт. 2009 р. № 390. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.

технічний облік; 9) облік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; 10) облік генетичних ознак людини; 11) облік записів голосів та мовлення осіб; 12) облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів і реквізитів документів (підписів, печаток, штампів); 13) облік матеріалів, речовин та виробів. Обліки містять оперативно-пошукові та (або) інформаційно-довідкові колекції [..²¹⁵]. Практично всі види криміналістичних обліків можуть стосуватися й обліку криміналістично значимої інформації від неповнолітнього правопорушника, використовуватися під час виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

– залученні спеціальних знань, зокрема – відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний «арсенал» засобів техніко-криміналістичного забезпечення. Перелік спеціалістів, які можуть бути залучені для забезпечення ефективного проведення слідчої (розшукової) дії є досить широким і залежить від регламентації у положеннях нормативно-правових актів та слідчої ситуації. Передусім, слід враховувати галузь спеціальних знань і ті завдання, які покладаються на слідчу (розшукову) дію і відповідного спеціаліста. Вивчення емпіричних даних засвідчило, що під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, залучалися такі спеціалісти:

– спеціаліст-криміналіст – з метою виявлення, вилучення, дослідження і використання криміналістично значимої інформації під час проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій (97,4% слідчих органів Національної поліції, 96,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– працівник Експертної служби МВС України – для ефективного виявлення криміналістично значимої інформації із використанням найсучасніших можливостей техніко-криміналістичного забезпечення та попереднього криміналістичного дослідження об'єктів (89,5% слідчих органів Національної поліції, 78,0% прокурорів, 85,7% суддів);

²¹⁵ Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 жовт. 2009 р. № 390. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.

– судово-медичний експерт – за умови проведення огляду трупа, виявлення частин розчленованого трупа та в інших випадках залучення спеціальних знань із галузі судової медицини (15,8% слідчих органів Національної поліції, 12,0% прокурорів, 8,6% суддів);

– кінолог зі службовою собакою – з метою розшуку правопорушника, слідів кримінального правопорушення за «гарячими слідами» (10,5% слідчих органів Національної поліції, 18,0% прокурорів, 17,1% суддів);

– вибухотехнік – у разі наявності інформації про загрозу або вчинення вибуху, підпалу або інших дій, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами (9,5% слідчих органів Національної поліції, 12,0% прокурорів, 8,6% суддів);

– спеціаліст у сфері інформаційних технологій – для розслідування кримінальних правопорушень, механізм реалізації котрих пов'язаний із використанням комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також задля виявлення, вилучення і дослідження електронних (цифрових) слідів (53,2% слідчих органів Національної поліції, 64,0% прокурорів, 77,1% суддів);

– психолог – для надання психологічної допомоги дитині, встановлення психологічного контакту з неповнолітнім учасником кримінального провадження, формування висновку про його психологічний стан, допомоги слідчому в отриманні показань від неповнолітнього підозрюваного про подію кримінального правопорушення (98,7% слідчих органів Національної поліції, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– педагог – для надання методичної допомоги під час розслідування, встановлення психологічного контакту з дитиною, допомоги слідчому в формуванні характеристики неповнолітнього підозрюваного, налагодження взаємодії між слідчим та неповнолітнім, надання допомоги у формулюванні запитань до неповнолітнього зрозумілими термінами (46,3% слідчих органів Національної поліції, 54,0% прокурорів, 68,6% суддів);

– лікар – для надання медичної допомоги під час розслідування, встановлення криміналістично значимої інформації шляхом застосування знань у галузі медицини (13,7% слідчих органів Національної поліції, 26,0% прокурорів, 28,6% суддів);

Щодо трьох зазначених вище спеціалістів, а саме педагога, психолога та лікаря, слід зауважити, що хоча про їх залучення вказує КПК України (ст. 226, ст. 227), однак законодавець не роз'яснює випадки залучення цих спеціалістів, з даного приводу існують різні точки зору вчених та практиків.

Як зазначає О. П. Макарова та Л. О. Радіонова, у зв'язку з тим, що КПК України визначив обов'язкову присутність деяких осіб під час допиту, а саме: законний представник дитини, психолог чи педагог (право вибору кого з зазначених осіб запрошувати на допиті, залишається за особою яка його проводить), лікар та захисник. На допит розумово відсталих підлітків, а також дітям, яким притаманні ярко виражені індивідуально психологічні особливості, рекомендовано запрошувати виключно психолога. Таким чином, неповнолітні, які перебувають у конфлікті з законом, потребують особливого ставлення, що проявляється під час допиту. Також слід зазначити, що обираючи між педагогом і психологом, у разі якщо неповнолітній є учнем навчального закладу, перевагу необхідно віддавати психологу, тому що педагог зацікавлений у тому як буде завершена справа, оскільки несе відповідальність за навчання та виховання дитини. Тоді як участь психолога, під час допиту неповнолітнього сприяє встановленню психологічного контакту, в залежності від темпераменту дитини та її поведінки може застосовувати певні методики та психологічні прийоми, може сформулювати коректні запитання для отримання достовірної інформації. При допиті неповнолітнього, який відстає у психічному розвитку, необхідна обов'язкова участь психолога та лікаря психіатра. Тому з метою своєчасної якісної роботи з неповнолітніми під час допиту, необхідно залучати фахівців психологів, педагогів.

лікарів які мають відповідною освітою, мають досвід у роботі з дітьми, а саме у проведенні допиту дитини відповідного віку [²¹⁶..., с. 273-274].

Слід пояснити, що застосування спеціальних знань у різних формах є окремим інститутом кримінального провадження, тому у контексті вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх така форма реалізації даного інституту як залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій вирішує завдання як техніко-криміналістичного забезпечення (застосування «арсеналу» методів, засобів, прийомів роботи спеціаліста), так і тактико-криміналістичного й методико-криміналістичного. Але на цих питаннях ми зупинимося далі за змістом дисертації.

– *залученні експертів та проведенні експертиз.* Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, проводиться значна кількість експертних досліджень, враховуючи різноманіття їх класифікації.

Так, згідно Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5²¹⁷, типовим є проведення таких видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми:

– криміналістичної (технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна; фототехнічна, портретна; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртотмісних

²¹⁶ Макарова О. П., Радіонова Л. О. Особливості допиту неповнолітніх. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2018. С. 272-274. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2018/pdf/88.pdf

²¹⁷ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

сумішей; ґрунтів; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин; вибухових речовин, продуктів вибуху (пострілу)); біологічна)²¹⁸.

- товарознавчої (машин, обладнання, сировини та споживчих товарів);
- психологічна;
- судово-медична та судово-психіатрична.

Проведення судово-психологічної та судово-психіатричної експертизи відносно неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) поширено на практиці і надає можливість комплексно оцінити особу неповнолітнього правопорушника і прийняти вірне процесуальне рішення.

Приклад з практики. 27.03.2021 року в період часу з 18 по 21 годину неповнолітній А., разом зі своїм раніше знайомим неповнолітнім Б., перебували на території дачного кооперативу «Енергетик» в м. Дніпро, де неповнолітній А. запропонував неповнолітньому Б. викрасти грошові кошти з касового апарату магазину ТОВ «ДАКОРТ ПЛЮС», запевнивши неповнолітнього Б., що їх дії залишаться непоміченими у зв'язку з тим, що на думку неповнолітнього А. камери відеоспостереження у вказаному магазині не працюють, на що неповнолітній Б. погодився, тим самим вступивши у попередню змову з метою викрадення чужого майна, з корисливих мотивів, поєднаного з проникненням у інше сховище. Після чого, у цей же день приблизно о 21 годині 40 хвилин неповнолітній А. діючи у групі з неповнолітнім Б. для реалізації свого спільного злочинного умислу спрямованого на таємне викрадення чужого майна (крадіжка), з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб, поєднаного з проникненням у інше сховище, прийшли до магазину ТОВ «ДАКОРТ ПЛЮС», який розташований у житловому багатоповерховому будинку, та з метою реалізації спільного злочинного умислу, домовились про спільне вчинення кримінального правопорушення, а саме неповнолітньому А. необхідно було здійснити заходи направлені на відчинення касового апарату зазначеного магазину та крадіжки грошових коштів, в той час як

²¹⁸ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

неповнолітній Б. повинен був слідкувати за обстановкою на вході до магазину. Після чого неповнолітні реалізували свій злочинний намір. Так, неповнолітній А., діючи у групі з неповнолітнім Б., шляхом вільного доступу зайшов до приміщення торгівельної зали магазину ТОВ «ДАКОРТ ПЛЮС», який розташований у житловому багатоповерховому будинку, скориставшись тим, що співробітники магазину знаходились у іншому приміщенні, підійшов до касового апарату магазину та за допомогою ключа, який був у замку касового апарату, відчинив його, тим самим незаконно проник у сховище, після чого, неповнолітній А. одночасно обома руками дістав грошові кошти з касового апарату на загальну суму 11400 гривень, в той час як неповнолітній Б., стояв та тримав відчиненні вхідні двері до зазначеного магазину, знаходячись в тому ж місці та в той же час, забезпечував своєю присутністю психологічну підтримку та безперешкодне вчинення крадіжки поєднаної з проникненням у сховище співучасником, спостерігаючи за оточуючою обстановкою з метою попередження у разі появи сторонніх осіб. Доводячи свій злочинний умисел до кінця, спрямований на таємне викрадення чужого майна (крадіжка), вчинений за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів, поєднаний з проникненням у інше сховище, неповнолітні разом з грошовими коштами з місця вчинення кримінального правопорушення зникли, в подальшому розпорядившись викраденим на власний розсуд. Вина обвинувачених А. та Б. у скоєнні зазначеного кримінального правопорушення підтверджується низкою джерел доказів (протоколом огляду місця події, актом контрольної перевірки інвентаризації грошових коштів магазину, протоколом огляду відеозапису, протоколами проведення слідчого експерименту та ін.).

Вивчаючи неповнолітнього обвинуваченого А. встановлено, він раніше не судимий, до кримінальної відповідальності не притягувався, виховувався в неповній родині, по місцю проживання характеризується позитивно, по місцю навчання характеризується посередньо, на обліку в лікаря психіатра та лікаря нарколога не перебуває, пройшов курс психо-соціальної реабілітації в реабілітаційному центрі Дніпровської філії ГС «Міжнародна антинаркотична асоціація».

Неповнолітній Б. раніше не судимий, до кримінальної відповідальності не притягувався, виховувався в неповній родині, по місцю проживання та навчання характеризується посередньо, на обліку в лікаря нарколога не перебуває, перебуває на обліку у лікаря-психіатра з діагнозом: «інші змішані розлади поведінки та емоцій». Відповідно до висновку судово-психіатричного експерта від 13.12.2021 року, неповнолітній Б. на хронічне психічне захворювання, тимчасовий хворобливий розлад психічної діяльності, інший хворобливий стан психіки в період інкримінованого йому діяння не страждав і в теперішній час не страждає. Виявляв раніше і виявляє в теперішній час легку розумову відсталість. За своїм психічним станом в той період часу та в теперішній час міг усвідомлювати свої дії та керувати ними. Застосування примусових заходів медичного характеру не потребує²¹⁹.

Тобто, у даному випадку судова експертиза була спрямована як встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), так і комплексного вивчення особи правопорушника та прийняття вірних процесуальних і тактичних рішень під час досудового розслідування та судового розгляду справи.

Взагалі слід наголосити на методичному забезпеченні проведення судових експертиз як засобів криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Термін «методика» існує в літературі давно, однак єдиного, загальноприйнятого визначення поняття «експертна методика» немає.

Під методикою судової експертизи розуміють систему рекомендацій щодо вибору і використання, в певному по-рядку і за певних умов, методів і прийомів для вирішення експертного завдання. Методика завжди містить як рекомендації, так і обов'язкові для експерта правила в ключових аспектах, що визначають схему дослідження та його стратегію [..²²⁰, с. 268].

²¹⁹ Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 27.12.2022. Справа №206/613/22. 1-кп/206/98/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108176290>

²²⁰ Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. №1. С. 265–272.

Реєстр методик проведення судових експертиз є офіційною електронною базою даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду про наявність методик проведення судових експертиз, які атестовані та рекомендовані до впровадження в експертну практику відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз²²¹.

На думку Дуфенюк О.М. методичне забезпечення судово-експертної діяльності стосується трьох аспектів:

– по-перше, це формування на державному рівні єдиного підходу до порядку розробки, впровадження, використання та оптимізації методів та методик судово-експертних досліджень (макрорівень);

– по-друге, це уніфікація на локальному рівні окремої галузі наукового знання стандартів проведення певних вузькоспеціалізованих досліджень (мезорівень);

– по-третє, це визначення меж автономності експерта при виборі методів та методик під час виконання доручення на проведення експертизи у кримінальному провадженні (мікрорівень). Пріоритетним для методологічного забезпечення є алгоритмізація дій експерта, зменшення суб'єктивізму та впровадження нових експертних технологій, які здатні з меншими затратами ресурсів та часу отримати більш точні та достовірні результати [..., с. 168]²²².

Згідно з Порядком атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 595, який визначає процедури атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), внесення змін до методик, що пройшли атестацію та державну реєстрацію, а також припинення застосування методик, процес державної

²²¹ Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз / офіційний вісник України від 14.07.2008 р. – 2008 р., № 49, стор. 33, стаття 1585, код акта 43547/2008. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/595-2008-%D0%BF>

²²² Дуфенюк О.М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2019. Вип.8. с. 163-173 <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3086/1/%d0%b4%d1%83%d1%84%d0%b5%d0%bd%d1%8e%d0%ba-163-173.pdf>

реєстрації експертних методик передбачає певні етапи²²³. Розробляються критерії для перевірки методик на предмет їх відповідності вимогам законодавства та практики, доцільності та ефективності застосування. Так, Е.Б. Сімакова-Єфремян, Т.Є. Балинян та Л.М. Дереча запропонували комплексну систему критеріїв валідації методик, яка охоплює такі елементи: наукова обґрунтованість; економічність; перевірюваність; безпечність; законність та етичність; простота й доступність; конкурентоспроможність; універсальність; новизна; достовірність; використання неруйнівних методів та ін. ²²⁴[14, с.153].

Для вирішення експертних завдань з урахуванням потреб судово-слідчої практики в державних установах судової експертизи постійно проводяться наукові дослідження, в результаті яких створюються нові експертні методики та удосконалюються (актуалізуються) вже існуючі [.., с. 6]²²⁵.

Проблематика техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є досить широкою та багатоаспектною, й не може бути вичерпана у межах підрозділу. Однак, ми визначити ключові методологічні засади, які дозволять у подальшому удосконалити вказану діяльність.

2.2. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх знаходить свій основний практичний вираз під час застосування різних тактико-криміналістичних засобів та проведення слідчих (розшукових) дій.

Вчені по різному тлумачать поняття слідчих (розшукових) дій. На нашу думку досить розгорнуте визначення слідчих (розшукових) дій надав В.В.

²²³ Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 595 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>

²²⁴ Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2010. Вип. 10. С.151–161.

²²⁵ Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / О. Г. Рувін (голова авт. кол.), А. О. Полтавський (заст. голови авт. кол.), Т. В. Будко, Т. Д. Голікова, О. І. Жеребко, А. М. Камінський, М. П. Молибога, В. В. Назаров ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука, А. В. Свінцицького. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : КНДІСЕ, 2021. 102 с.

Вапнярчук, а саме – це регламентовані кримінальним процесуальним законом дії, спрямовані на формування або дослідження доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування, які суттєво зачіпають права і законні інтереси людини, здійснюються компетентною посадовою особою і пов'язані з можливістю застосування заходів державного процесуального примусу у забезпеченні їх проведення або безпосередньо під час проведення²²⁶ [с. 74].

Крім того, розглядаючи поняття слідчих (розшукових) дій, окремі вітчизняні учені акцентують свою увагу на таких рисах слідчих (розшукових) дій, як: забезпечення державним примусом і поєднання прийомів і операцій задля досягнення єдиної цілі – виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення доказів у кримінальному провадженні²²⁷ [с. 106]; як те, що їх здійснюють особи, які наділені владними повноваженнями примусового характеру²²⁸ [с. 392–393].

Д. Б. Сергєєва та О. С. Старенький акцентують дослідницьку увагу на проблематиці та зауважують, що слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх – це заходи, що складаються з сукупності пошуково-пізнавальних, розшукових та посвідчувальних прийомів, проводяться спеціально уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх [..²²⁹, с. 87].

У КПК України визначені види слідчих (розшукових) дій, всі їх різновиди за умови дотримання кримінальних процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій, можуть бути проведені у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх:

²²⁶ Вапнярчук В.В. Поняття і система слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 73–77.

²²⁷ Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. Право України. 2014. № 10. С. 106–115.

²²⁸ Погорєцький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

²²⁹ Сергєєва Д.Б., Старенький О.С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Вісник кримінального судочинства. 2017. №1. С. 81-89.

– огляд місця події, місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних; огляд трупа; огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією;

– допит та одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. Слід враховувати, що у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним (ч. 9 ст. 224 КПК України);

– пред'явлення особи, речей, трупа для впізнання;

– слідчий експеримент;

– обшук, обшук особи;

– освідування особи;

– проведення експертизи;

– отримання зразків для експертизи;

– зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису.

Важливість криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітніх пов'язана і з тим, що таким чином забезпечується доказування у кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає на досягнення його завдань.

Як зазначає Ю. М. Черноус, основний зміст тактико-криміналістичного забезпечення складають відповідні тактико-криміналістичні засоби та рекомендації щодо їх застосування. Існуюче у науковій літературі різноманіття думок до визначення їх поняття та видів потребує окремого дослідження [64, ²³⁰].

До тактико-криміналістичних засобів традиційно відносять тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції й виокремлюють тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

²³⁰ Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія / Ю. М. Черноус. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 492 с.

– тактичний прийом – це найбільш раціональний спосіб дії чи найбільш доцільна лінія поведінки слідчого, іншого компетентного суб'єкта, у процесі збирання, дослідження, використання доказової інформації;

– криміналістична рекомендація – науково обґрунтована і апробована практикою порада, що стосується вибору і застосування техніко-криміналістичних засобів, криміналістичних прийомів і методів збирання, дослідження і використання доказової інформації;

– тактика слідчої (розшукової) (негласної слідчої (розшукової), процесуальної) дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливої реалізації;

– тактична комбінація – поєднання тактичних прийомів та інших заходів, що спрямовані на встановлення певних обставин або вирішення практичного завдання і зумовлене цією метою і слідчою ситуацією окремої слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової), процесуальної дії;

– тактична операція – комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, які проводяться за узгодженим планом та спрямовані на вирішення конкретного практичного завдання під час розслідування [²³¹, с. 373].

Весь комплекс перелічених тактики-криміналістичних засобів використовується за умови криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх [с. 97-99]²³².

Зосередимо увагу на «ключовому» засобі тактико-криміналістичного забезпечення за даних умов – тактичному прийомі.

Слідчі (розшукові) дії щодо неповнолітніх проводяться із врахуванням соціальної та психологічної характеристики дитини, її фізичного та

²³¹ Криміналістика : Підручник / В.В. Пяковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін. – К. : „Центр учбової літератури”, 2015. – 704 с.

²³² Чечотка І.Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2025. № 75. С. 96-100. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>

інтелектуального розвитку, а застосовані тактичні прийоми повинні відповідати критеріям допустимості.

До критеріїв допустимості тактичних прийомів відносять: законність, науковість, вибірковість, пізнавальну цінність, етичність. У свою чергу, психологічний механізм реалізації тактичного прийому передбачає: безпосередню чи опосередковану взаємодію між особою, яка здійснює кримінальне провадження та її респондентами; його психологічну спрямованість, пов'язану з відтворенням події, що трапилася, актуалізацією забутого, викриттям неправди, знаходженням прихованого; психологічний ефект від використання тактичного прийому (пов'язаний з необхідністю одержання правдивих показань, виявленням слідів кримінального правопорушення) [...²³³, с. 13-22].

Під час проведення слідчих (розшуковим) дій із неповнолітнім, як засіб тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження, можуть бути застосовані різні тактичні прийоми. Зосередимо увагу на тактичні прийоми, які реалізуються слідчим щодо неповнолітнього підозрюваного, поведінка котрого переважно характеризується протидією досудовому розслідуванню (89,5% слідчих, 84,0% прокурорів, 77,2% суддів (додаток А):

- врахування психологічних особливостей особистості неповнолітнього допитуваного, узгодження з врахуванням таких даних моделі поведінки слідчого;
- посилення (за умови протидії) або зменшення (за умови взаємодії) стану емоційної напруженості;
- створення ефекту несподіванки або використання раптовості для допитуваного (постановка контрольного запитання, пред'явлення речового доказу);
- забезпечення послідовного висвітлення подій;
- припущення контрверсії, надання контрдоказів (протилежне судження про подію чи предмет дослідження);

²³³ Черноус Ю. М. Психологические основы реализации тактических приемов. *Юридическая психология*. 2020. № 1 (26). С. 13–22. DOI: <https://doi.org/10.33270/03202601.13>

- прискорений темп допиту (за необхідності спростування хибного алібі підозрюваного);
- постановка прямих запитань;
- створення «легенди» (без застосування обману чи зловживання довірою);
- максимальна деталізація інформації (за умови надання завідомо неправдивих показань або добросовісного забування певних обставин).

Перелічені тактичні прийоми реалізуються переважно під час проведення допиту. Однак, кожна слідча (розшукова) дія передбачає застосування низки організаційно-тактичних заходів для її успішного проведення. Наприклад, щодо слідчого експерименту за участі неповнолітнього ефективним тактичним прийомом є проведення дослідних дій окремо із різними учасниками кримінального провадження та порівняння їх результатів. Наведемо випадок із практики. Неповнолітній обвинувачений А., 21 вересня 2020 року, близько о 17 год., перебуваючи в громадському місці, а саме на прилеглий території технічного коледжу (м. Луцьк), діючи з прямим умислом, з мотивів явної неповаги до суспільства, грубо порушуючи громадський порядок та ігноруючи встановлені у суспільстві загальноприйняті правила поведінки і норми моралі, бажаючи возвеличитись за рахунок приниження іншої людини, через нікчемний привід, усвідомлюючи, що його дії відбуваються в умовах очевидності для інших людей, а також протиправний характер своїх дій, що супроводжувались особливою зухвалістю, умисно наніс потерпілому Б. не менше п'яти ударів кулаками обох рук та правою ногою в обличчя, внаслідок чого спричинив останньому тілесні ушкодження у вигляді синців біля лівого кута рота та на спинці носа, крововиливів під слизову оболонку верхньої губи та лівої щічної ділянки, рани слизової оболонки лівої щічної ділянки, які згідно висновку судово-медичного експерта за ступенем тяжкості відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень. Винуватість обвинуваченого А. підтверджено низкою джерел доказів, у тому числі й протоколом проведення слідчого експерименту від 21 жовтня 2020 року з доданим диском, яким зафіксовано як неповнолітній обвинувачений А. відтворив події, які мали місце 21 вересня 2020 року, а саме, причини та механізм нанесення

потерпілому ударів. Протоколом проведення слідчого експерименту від 29 вересня 2020 року з доданим диском, яким зафіксовано як неповнолітній потерпілий Б. відтворив події, які мали місце 21 вересня 2020 року, а саме, продемонстрував як саме йому було нанесено удари неповнолітнім обвинуваченим А²³⁴. Тактичні прийоми проведення слідчого експерименту, спрямовані на всебічне дослідження механізму вчинення кримінального правопорушення і всебічну оцінку отриманих результатів дозволили отримати надійні джерела доказів.

Тактичні прийоми пред'явлення для впізнання передбачають створення всіх необхідних умов для проведення даної слідчої (розшукової) дії. Відповідно, якщо особу правопорушника бачило чи в інший спосіб сприймало кілька осіб (потерпілі, свідки), з кожним із них проводиться окремий вид пред'явлення для впізнання. Потім отримані результати підлягають комплексній оцінці щодо ідентифікації особи підозрюваного.

Приклад з практики. Неповнолітній обвинувачений А., 31.10.2018 року, близько 14:00 год., знаходячись біля Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Тараса Григоровича Шевченка (м. Луцьк), діючи умисно, з корисливих мотивів та керуючись метою відкритого викрадення чужого майна, погрожуючи застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, відкрито викрав майно неповнолітнього потерпілого Б. Так, неповнолітній обвинувачений А., діючи із злочинним умислом, перебуваючи у вказаному місці, підійшов до неповнолітнього потерпілого Б., в словесній формі висловив погрозу застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я неповнолітнього потерпілого, а саме нанесення ударів, після чого відкрито викрав із портфелю неповнолітнього потерпілого Б. акустику «JBL Clip2». Крім повного визнання вини самим неповнолітнім обвинуваченим, його вина у вчиненому повністю підтверджується зібраними та дослідженими в судовому засіданні доказами, у тому числі й

²³⁴ Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 9 березня 2021 року. Справа № 161/17403/20. Провадження № 1-кп/161/274/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95396624>

протоколами пред'явлення для впізнання, а саме: 1) протоколом пред'явлення особи для впізнання від 13.11.2018, згідно якого неповнолітній потерпілий Б. вказав на неповнолітнього обвинуваченого А. як на особу, яка відкрито викрала в нього музичну колонку із погрозою застосування насильства; 2) протоколом пред'явлення особи для впізнання від 13.11.2018, згідно якого неповнолітній свідок В. вказав на громадянина А. як на особу, яка вчинила відкрите викрадення музичної колонки в неповнолітнього Б. із погрозою застосування насильства до останнього; протоколом пред'явлення особи для впізнання від 13.11.2018, згідно якого свідок Г. вказав на громадянина А. як на особу, яка вчинила відкрите викрадення музичної колонки в неповнолітнього Б. із погрозою застосування насильства до останнього²³⁵. Впізнання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, кількома учасниками кримінального провадження, достовірно вказує про його причетність до вчиненого кримінального правопорушення.

Однак, «арсенал» тактико-криміналістичних засобів постійно доповнюється та удосконалюється, й зокрема мова йде про «процесуальне інтерв'ю».

Даний термін є новим для вітчизняної правозастосовної практики, й нині відбувається його остаточне формування.

Про «процесуальне інтерв'ю» згадується у Порядку реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), що затверджений наказом Міністерства юстиції України, Офісу Генерального Прокурора, МВС України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. Передбачено, що у Центрі проводяться слідчі (розшукові) та процесуальні дії, що повинні відповідати вимогам КПК України, зокрема: допит (процесуальне інтерв'ю) дитини. Слідчий, дізнавач приймає рішення щодо місця проведення допиту (процесуального інтерв'ю) дитини. Допит (процесуальне інтерв'ю) дитини проводиться із залученням психолога у спеціально обладнаному приміщенні

²³⁵Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 червня 2021 року. Справа № 161/155/19 Провадження № 1-кп/161/323/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97569072>

Центру. Допит (процесуальне інтерв'ю) за відсутності заперечень обов'язково фіксується за допомогою технічних засобів відеозапису. Використання технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Допит (процесуальне інтерв'ю) може проводитись у режимі відеоконференції / відеозв'язку, у тому числі із судом. Якщо є потреба у проведенні повторного допиту (процесуального інтерв'ю), його (за можливості) проводять із забезпеченням незмінності учасників, зокрема психолога (п. 12)²³⁶.

При цьому Центр захисту дитини (за моделлю Барнахус) – це міждисциплінарний спеціалізований заклад / структурний підрозділ іншого закладу (відділ, відділення, сектор, дільниця тощо), що створюється для проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, передбачених КПК України, в дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів допомоги і послуг дітям, які є потерпілими або стали свідками кримінальних правопорушень (п. 2)²³⁷.

Тобто, аналізований Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) 2024 року веде мову про процесуальне інтерв'ю у контексті отримання показань неповнолітнього свідка чи потерпілого. Однак, застосування процесуального інтерв'ю є актуальним і стосовно неповнолітнього підозрюваного.

В. В. Луцик, С. Р. Гавгун зазначають, що процесуальне інтерв'ю – це процесуальна дія, що полягає в отриманні точної, надійної та достовірної інформації від потерпілих, свідків або підозрюваних – інтерв'юєнтів, в ході їхнього спілкування з інтерв'юєром для встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого

²³⁶ Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

²³⁷ Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

розслідування. Процесуальне інтерв'ю є різновидом комунікації у кримінальному процесі, під час якого відбувається отримання, фіксація та перевірка доказової інформації. Відповідність такої інформації об'єктивній дійсності (фактичним обставинам) залежить від того, наскільки достеменно інтерв'юєнт передає наявні у нього відомості та наскільки правильно вони будуть сприйняті інтерв'юєром. Шляхом інтерв'ювання осіб у кримінальному провадженні вирішується число питань щодо збирання та перевірки фактичного матеріалу для прийняття та обґрунтування кримінальних процесуальних рішень у подальшому [... с. 317-318²³⁸].

Якщо стверджувати про ефективність використання процесуального інтерв'ю, тактичні прийоми якого не побудовані на отриманні визнання вини особою будь-якими способами і прикріплення до неї статусу підозрюваного з моменту початку аудіо-/відеофіксації, то кількість інтерв'ювань, що закінчуються зізнаннями, як показують дослідження, не зменшується порівняно із використанням у кримінальних розслідуваннях звичайних тактик допиту. Важливим є ще той факт, що інтерв'ю за своїм характером не має на меті отримання від особи визнання вини як обов'язкового результату, що, для прикладу, властиво допиту, а натомість інтерв'юєр ставить завданням отримати повну, точну та надійну інформацію, яка стане доказовою в ході кримінального розслідування [... с. 320-321²³⁹].

Отже, точки зору вчених і практиків щодо поняття процесуального інтерв'ю, його процесуального і тактико-криміналістичного значення – різняться. Вище наведені точки зору дослідників про процесуальне інтерв'ю як окрему процесуальну дію, про ототожнення допиту і процесуального інтерв'ю, процесуальне інтерв'ю як тактичний прийом.

У свою чергу, ми відзначаємо позитивне значення запровадження системи тактичних прийомів (тобто, тактичної комбінації) у формі процесуального інтерв'ю. Процесуальне інтерв'ю як систему тактичних прийомів слід

²³⁸ Луцик В.В., Гавгун С.Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. Часопис Київського університету права. 2020/1. С. 317-323. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.63

²³⁹ Луцик В.В., Гавгун С.Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. Часопис Київського університету права. 2020/1. С. 317-323. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.63

реалізовувати у межах допиту неповнолітнього підозрюваного, щоб отримані показання мали доказове значення у кримінальному провадженні.

2.3. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Як свідчать результати проведених досліджень, виходячи із сучасної характеристики кримінально протиправної діяльності неповнолітніх, наука і практика потребують розробки ефективних засобів, методів і прийомів протидії правоохоронних органів, з метою підвищення її ефективності, й важливе значення відводиться розробці методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Фундаментальні засади криміналістичної методики розкриті у наукових працях українських вчених-криміналістів: Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, Г. О. Гусевої, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, В. В. Тіщенко, П. В. Цимбала, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура. Відповідно, проблеми криміналістичної методики тривалий час привертають увагу широкого кола вчених і практиків, що й буде використано нами при формуванні підґрунтя власного дослідження²⁴⁰.

На думку Б.В. Щура, змістовну частину криміналістичної методики складають методичні рекомендації, які є комплексами взаємопов'язаних типових порад, апробованих слідчою практикою, і пропонувані до застосування в розслідуванні окремих видів злочинів, що спрямовані на оптимізацію слідчої діяльності [..²⁴¹, с. 8-9].

²⁴⁰ Чечотка І.Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.) – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. С. 133-136.

²⁴¹ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2011. 32 с.

Кожна окрема методика є програмою розслідування, що має будуватись з урахуванням методологічних засад: 1) предмет методики розслідування злочинів обумовлений особливостями криміналістичної характеристики; 2) зміст кожної методики визначають особливості пошуково-пізнавальних процесів, що мають свою специфіку на різних етапах розслідування і кожен із них характеризується кваліфікаційними, процесуальними, оперативно-розшуковими, організаційно-управлінськими, профілактичними завданнями; 3) в основі криміналістичної методики – алгоритми й програми проведення слідчих і процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів та їх комплексів (тактичних операцій), спрямованість і послідовність яких залежать від ситуацій розслідування [..²⁴², с. 374].

В. В. Тіщенко пропонує принципи побудови окремих методик розслідування, що дають змогу сформуванню їх структуру: 1) криміналістичний аналіз відповідної категорії кримінальних правопорушень (їх криміналістична класифікація й характеристика); 2) обставини, що підлягають з'ясуванню й установленню; 3) аналіз та оцінювання вихідних ситуацій на перевірконому етапі розслідування; 4) типові слідчі ситуації, типові версії, завдання й засоби їх перевірки та вирішення (криміналістичні програми) на перевірконому й початковому етапах розслідування; 5) слідчі ситуації, завдання та програми їх вирішення на наступному й заключному етапах розслідування; 6) тактичні та організаційні особливості проведення слідчих дій і тактичних операцій [..²⁴³, с. 375]. Перелічені елементи слід адаптувати під розробку проблематики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Таким чином, кожна сформована криміналістична методика характеризуватиметься як специфікою складу кримінального правопорушення, так й індивідуальним суб'єктом його вчинення (неповнолітнім) та іншими криміналістично значимими ознаками.

²⁴² Чернявський С.С. Фінансове шахрайство : методологічні засади розслідування : [монографія]. Київ : Хай – Тек Прес, 2010. 624 с.

²⁴³ Тіщенко В.В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. пр. Одеса, 2017. Т. XIX. С. 361-381.

Можна підсумувати, що саме за змістом криміналістичної методики, як особливого розділу науки криміналістики, аналізується накопичений досвід слідчої, експертної, судової практики, відшукуються найефективніші прийоми, методи та засоби розслідування та попередження різних категорій кримінальних правопорушень. Розроблені наукою криміналістичні рекомендації є важливим інструментарієм слідчого, інших компетентних суб'єктів, що залученні до кримінального провадження – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях.

Подія злочину, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, є індивідуальною та неповторною. Тому її пізнання також відрізняється специфічними індивідуальними рисами. Разом з тим, кожен злочин та особливості проведення досудового розслідування мають повторювані ознаки, що в свою чергу служать основою формування та розробки типових прийомів розслідування як в цілому, так і щодо однорідних за криміналістичною характеристикою злочинів [..²⁴⁴, с. 567].

У криміналістичній методиці розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, формується та рекомендується до застосування у процесі розслідування методи, засоби і прийоми діяльності, а також практичні рекомендації, які деталізують їх реалізацію й стосуються: криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, з акцентуванням уваги на особі неповнолітнього правопорушника; визначають типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування й алгоритми їх вирішення; форми взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування, правоохоронними та державними органами; особливості застосування спеціальних знань та реалізації профілактичної діяльності слідчого тощо..

Положення кримінального права, що встановлюють караність суспільно небезпечних діянь, є визначальними для виокремлення окремих методик розслідування й орієнтиром для визначення предмета доказування щодо конкретних видів кримінальних правопорушень. Так, кількісно-якісний аналіз

²⁴⁴ Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. – 752 с.

кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, постає завдання для криміналістики – розробка нових методик розслідування кримінальних правопорушень.

Опрацювання наукових праць свідчить, що вчені виокремлюють такі найбільш поширені види кримінальних правопорушень, що вчинюються неповнолітніми.

Так, А. С. Сизоненко зазначає, що серед неповнолітніх найбільш поширеними виступають злочини корисливої спрямованості, а саме злочини проти власності (близько 70%), серед яких перше місце посідає крадіжка (викрадення металевих предметів, крадіжки з квартир, кіосків, магазинів, автомобілів, а також угон транспортних засобів). Дрібні крадіжки – один із способів отримати бажане без прикладання значних зусиль. З кримінологічної точки зору, неповнолітня особа через свою незрілість часто стає заручником власних бажань та думок оточення, через що прагне у будь-який спосіб відповідати очікуванням. Ще однією причиною може бути скрутне матеріальне становище в родині та прагнення таким чином допомогти. Досить поширеними злочинами є розбої та хуліганства, під час вчинення яких підлітки проявляють високу імпульсивність, агресію, а інколи й алогічність. Тілесні ушкодження, вбивства та зґвалтування вчиняються переважно неповнолітніми, які мають розлади психіки або знаходилися в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння [.., с. 74²⁴⁵].

Вивчення емпіричних даних дозволило зробити такі висновки про кримінальні правопорушення, що вчинюються неповнолітніми. Так, за 2025 рік 1526 неповнолітнім було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (259 кримінальних проступків, 1267 злочинів)²⁴⁶. Найбільш поширена вікова група, що вчинює кримінальні правопорушення – 16-17 років. Так, у 2025 році такими підлітками вчинялися: ст. 115 КК України – умисне вбивство (13 повідомлень про підозру), ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне

²⁴⁵ Сизоненко А.С. Причини та умови злочинності неповнолітніх осіб в Україні. *Європейські перспективи*. № 1, 2022. С. 72-80. https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/73-_Syzonenko.pdf

²⁴⁶ Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора*. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

ушкодження (24 повідомлення про підозру), ст. 122 КК України – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (53 повідомлення про підозру), ст. 185 КК України – крадіжка (199 повідомлень про підозру), ст. 186 КК України – грабіж (41 повідомлення про підозру), ст. 187 КК України – розбій (16 повідомлень про підозру), ст. 190 КК України – вимагання (31 повідомлення про підозру), ст. 194 КК України – умисне знищення чи пошкодження майна (34 повідомлень про підозру), ст. 263 КК України – незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (24 повідомлень про підозру), ст. 289 КК України – незаконне заволодіння транспортним засобом (82 повідомлень про підозру), ст. 296 КК України – хуліганство (63 повідомлень про підозру), ст. 307 КК України – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (55 повідомлень про підозру), ст. 309 КК України – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (35 повідомлень про підозру)²⁴⁷ та ін.

Відповідно, за кожним напрямом (видом) кримінально протиправної діяльності є необхідність формувати криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Потреби практики є рушійною силою для пізнання природи протиправної діяльності, закономірностей її реалізації, досвіду розслідування кримінальних правопорушень, що вчинюються за участі неповнолітніх; у процесі реалізації практичної діяльності здійснюється перевірка сформованих криміналістичних рекомендацій; практика є «замовником» щодо формування окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, що вчинюються за участі неповнолітніх; практики можуть пропонувати нові, апробовані у практичній діяльності, засоби, методи, прийоми та методики для їх подальшого наукового опрацювання.

²⁴⁷ Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора*. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

Джерелом розвитку криміналістичної методики є залучення досягнень інших наук (природничі, гуманітарні та ін.), а також здобутки нових криміналістичних досліджень за напрямом загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки й тактики. Даний процес реалізується у двох основних формах: по-перше, створення нових техніко-криміналістичних і тактико-криміналістичних засобів та методів обумовлює необхідність розробки або уточнення криміналістичних рекомендацій щодо їх застосування в ході розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; по-друге, потреби практичної діяльності (поява нових способів вчинення і приховання кримінальних правопорушень) визначають потребу вдосконалення існуючих або розробки нових криміналістичних засобів, прийомів та рекомендацій [..., с. 147]²⁴⁸.

У науковій та навчально-методичній літературі наводяться різні класифікації криміналістичних методик.

Зокрема, за результатами дослідження В.А. Журавля, застосовуючи багатомірний підхід до розподілу криміналістичних методик розслідування злочинів, вчений пропонує таке їх упорядкування по вертикалі та горизонталі:

1. Базова методика.
2. Прості (одиничні) методики – видові, підвидові (мікрометодики).
3. Ускладнені (групові) методики – родові, міжродові, комплексні [...²⁴⁹, с. 196-197].

Пропонується й чотирирівнева класифікація криміналістичних методик:

1. Видові криміналістичні методики (відповідно до кримінальних правопорушень, визначених КК України). Наприклад, криміналістична методика розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

2. Внутрішньовидові криміналістичні методики, які виокремлені у межах конкретного виду кримінальних правопорушень за різновидами, враховуючи

²⁴⁸ Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Праксеологічні основи криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 № 51. С. 146-149. <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/31.pdf>

²⁴⁹ Журавель В. А. Окремі методики у структурі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія юридична. : зб. наук. праць. Вип. №1. 2015. С. 187-201. URL: file:///D:/Docs/Downloads/nvlkau_2015_1_20.pdf*

криміналістично значимі ознаки. Наприклад, криміналістична методика розслідування хуліганства на спортивних заходах, вчиненого неповнолітніми.

3. Комплексні (міжвидові, групові) криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, які враховують кримінально-правові та криміналістичні критерії. Наприклад, криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти публічної безпеки та громадського порядку, вчинених неповнолітніми в умовах мегаполісу.

4. Позавидові криміналістичні методики. Підґрунтям є врахування особливостей особи правопорушника, застосованих засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення, обстановки реалізації протиправного умислу. Наприклад, криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти публічної безпеки та громадського порядку, вчинених за участі неповнолітніх. Запропонована класифікація дає змогу не лише чітко виокремити криміналістичні методики за ступенем узагальнення, рівнем конкретизації методичних рекомендацій, а й визначити різні підходи до технології їх створення [..²⁵⁰, с. 574-575].

При побудові криміналістичних методик слід враховувати криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень.

Як свідчить вивчення наукової літератури, питанням розробки криміналістичних методик, які ґрунтуються на криміналістичній класифікації кримінальних правопорушень, приділяється значна увага. Усталеною є думка, згідно з якою криміналістична класифікація кримінальних правопорушень будується на основі поєднання кримінально-правових та криміналістичних критеріїв.

Варто підтримати тих криміналістів, які вважають за доцільне під час розроблення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень урахувати кримінально-правові та криміналістичні критерії. Вирішення питання щодо того, яку з відомих ознак доцільно обрати як підставу тієї чи іншої криміналістичної класифікації відповідної множини кримінальних правопорушень,

²⁵⁰ Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. – 752 с.

залежить від практичних цілей, що стоять перед створюваною класифікацією, типу класифікованого об'єкта, його криміналістичних особливостей, місця у більш широкій системі, а також типу системи, за ознаками якої передбачено побудову класифікації [..²⁵¹, с. 147].

Отже, підґрунтям формування системи криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, є кримінально-правова та криміналістична класифікація. Варто обрати належний технологічний підхід до створення методик.

У зв'язку з цим, основою для побудови криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, є: характеристика певного виду кримінального правопорушення, визначеного Кримінальним кодексом України; характеристика особи неповнолітнього правопорушника, потерпілого, інших криміналістично значимих елементів криміналістичної характеристики; характер первинної інформації (типова слідча ситуація), що обумовлює алгоритм першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та їх особливості на початковому етапі розслідування; наступний етап розслідування; особливості використання спеціальних знань; питання взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами; реалізація профілактичної діяльності²⁵².

До одного із актуальних напрямів відноситься розробка комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Сьогодні особливу стурбованість викликає вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми, а саме крадіжок, грабежів, хуліганства тощо. Однак, практично у всіх класифікаційних групах виділяється ознака, пов'язана із причинним зв'язком вчиненого кримінального правопорушення з його суб'єктом –

²⁵¹ Одерій О. В. Криміналістична класифікація злочинів проти довкілля: загальні положення. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності* : зб. наук. праць. Донецьк : Донец. юрид. ін-т МВС України, 2012. № 1 (48). С. 142-149.

²⁵² Криміналістика : мультимедійний підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ ; каф. криміналістики та судової медицини. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec22.html>

неповнолітнім. Отже, за будь-яких умов наявність спеціального суб'єкта впливає на криміналістичну характеристику та методику розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Відповідно до вказаного напрямку досліджень, а саме створення комплексів криміналістичних рекомендацій більшого рівня узагальненості, що стосуються різних видів протиправних посягань, але вчинюваних за спеціальних умов, слід розробляти методику розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Крім традиційних структурних елементів, важливе значення має висвітлення питань взаємодії: а) внутрішньої, тобто взаємодії слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції України, іншими правоохоронними органами; б) зовнішньої, пов'язаної із взаємодією слідчого із представниками закладів освіти, державних органів, громадських організацій.

Слід додати, що висвітлення питань взаємодії у криміналістичній методиці розслідування є як малодослідженим, але й необхідним, затребуваним практикою аспектом дослідження.

Так, наприклад, В. С. Бондар формулює дефініцію поняття «взаємодія» як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством, погоджену за метою і завданнями, місцем і часом, здійснювану під єдиним керівництвом діяльність рівноправних у виборі засобів і методів виконання поставлених завдань суб'єктів, що полягає в найраціональнішому поєднанні притаманних цим суб'єктам методів і засобів, з метою підвищення ефективності досудового розслідування [, с. 94] ²⁵³.

Р. Л. Степанюк формує класифікацію форм виразу взаємодії: залежно від рівня існування – міжнародна (на рівні різних держав) взаємодія; міжвідомча взаємодія (на рівні різних органів та установ України); внутрішньовідомча взаємодія (на рівні різних підрозділів та служб одного відомства); залежно від стадії кримінально-процесуальної діяльності – взаємодія в ході здійснення

²⁵³ Бондар В. С. Взаємодія органів досудового розслідування з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у виявленні та розслідуванні незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3 Ч. 1. С. 92–101. doi: 10.32850/sulj.2021.3.1.16

досудового розслідування як загалом, так і в ході проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; взаємодія на стадії судового розгляду; залежно від нормативно-правової регламентації – процесуальні форми (передбачені КПК та іншими-нормативно-правовими актами; організаційно-тактичні (організаційно-службові) непроцесуальні форми [..., с. 195] ²⁵⁴.

Вважаємо обґрунтованою пропозицію про доцільність включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, питань взаємодії слідчого із правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями (вважають 95,8 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 97,1% суддів, 96,8% спеціалістів-криміналістів, 90,4% працівників Експертної служби МВС України, додаток А). На це питання ми звернемо увагу далі за змістом дисертації.

Таким чином, побудова криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, передбачає виявлення та дослідження додаткових ознак, які обумовлені не лише складом кримінального правопорушення, але й криміналістичними особливостями особи неповнолітнього правопорушника.

Отже, кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які відрізняють його від загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Реалізація кримінального провадження щодо неповнолітніх, з урахуванням процесуального статусу неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) – супроводжується додатковими питаннями урегулювання кримінальної процесуальної форми, процесуальними гарантіями забезпечення їх законних прав, свобод та інтересів, особливостями проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх й отримання від них криміналістично значимої інформації. Нині, у зв'язку із процесами приведення вітчизняного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики до високих демократичних міжнародних та європейських стандартів, процес

²⁵⁴ Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / за заг.ред. А.Ф.Волобуєва. Х.: Ніка-Нова, 2012. 382 с.

кримінального провадження щодо неповнолітніх зазнає постійних змін та удосконалення, що вимагає ретельної дослідницької уваги.

Як зазначено у Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. [..²⁵⁵], положення законодавства та практика його застосування певною мірою відповідають нормам міжнародного права у сфері юстиції щодо дітей. Водночас лишаються проблеми, розв'язання яких необхідно забезпечити шляхом виконання Україною міжнародних зобов'язань, насамперед дотримання засад кримінального процесуального законодавства. Серед комплексу поставлених завдань, наголошено на забезпеченні рівності прав дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені статтями Особливої частини Кримінального кодексу України, до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, з правами підозрюваних, обвинувачених; забезпеченні єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як «Зелена кімната»; необхідності сприяти вдосконаленню правозастосовної діяльності органів досудового розслідування у провадженнях за участю дітей, які є свідками або потерпілими, з метою захисту їх прав.

Один із напрямів такого удосконалення полягає у розробці наукових положень та практичних рекомендацій криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже власне криміналістичне забезпечення спрямовано на підвищення ефективності діяльності із розслідування кримінальних правопорушень, швидкого і повного забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх розроблюється із врахуванням особливостей збирання криміналістично значимої інформації у її матеріальному, ідеальному або цифровому (електронному) виразі – від неповнолітнього –

²⁵⁵ Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>

особливого учасника кримінального провадження з процесуального, організаційного, тактичного, психологічного аспектів [...²⁵⁶ с. 139].

Як зазначають Ю. М. Чорноус та О. Л. Дульський, особливе місце у системі криміналістичного забезпечення посідає методико-криміналістичне забезпечення, адже воно як враховує складники техніко-криміналістичного та тактико-криміналістичного забезпечення, так і має самостійне значення і зміст [...²⁵⁷, с. 192]. Щодо методико-криміналістичного забезпечення слід зауважити, що застосування засобів криміналістичної тактики та методів і засобів криміналістичної техніки за конкретних умов (наприклад, під час розслідування певного виду кримінального правопорушення, або інші умови, зважаючи на класифікацію криміналістичних методик) під час збирання фактичних даних (у кримінальному процесуальному аспекті) чи криміналістично значимої інформації (у криміналістичному аспекті) у комплексі становлять методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні [...²⁵⁸, с. 194].

Тобто, зміст методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх полягає у розробці криміналістичних методик, які враховуватимуть особливості розслідування певних видів (груп) кримінальних правопорушень, які вчиняються за участі неповнолітніх.

Як свідчить вивчення емпіричних джерел, неповнолітні найчастіше вчиняють такі види кримінальних правопорушень: проти власності (крадіжка, грабіж, розбій); проти громадського порядку та моральності (хуліганство); у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) та ін. Попри різні склади кримінальних правопорушень, які вчиняються

²⁵⁶ Чечотка І.Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1-2 (67-68). С. 138-145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>

²⁵⁷ Чорноус Ю.М., Дульський О.Л. Методико–криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні. *Нове українське право*, Вип. 4, 2023. С. 191-198. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.25>

²⁵⁸ Чорноус Ю.М., Дульський О.Л. Методико–криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні. *Нове українське право*, Вип. 4, 2023. С. 191-198. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.25>

неповнолітніми, вони об'єднані й спільними ознаками, й зокрема ключовою з них – суб'єктом вчинення, власне неповнолітньою особою [.., с. 134-135]²⁵⁹.

Вказана особливість буде ключовою при формуванні криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, та методик їх розслідування.

При побудові криміналістичної характеристики активно використовуються дані кримінології, для формування «типового портрету» неповнолітнього правопорушника.

Як зазначає О. Л. Старко, серед учнів і студентів навчальних закладів найпоширенішими є крадіжки. Питома вага учнів і студентів серед виявлених у вчиненні крадіжок неповнолітніх становить 72,3%. Решта – це особи, які вчинили грабежі, незаконне заволодіння транспортним засобом, хуліганство, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту [.., с. 204²⁶⁰]. Приблизно четверта частина найпоширеніших у структурі злочинності неповнолітніх кримінальних правопорушень є груповими. Групою, що складається лише з неповнолітніх, вчиняється 36,8% хуліганств (з усіх, які вчиняються неповнолітніми), 23,9% незаконного заволодіння транспортним засобом, 21,7% грабежів, 17,7% крадіжок. Висновки. Узагальнюючи вищевикладені дані, які характеризують неповнолітніх осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, можна виділити найхарактерніші кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. Це особа чоловічої статі, 16–17 років, зростає в неповній сім'ї, навчається в закладі середньої освіти. За характером імпульсивний, неврівноважений, перебуває в стані довготривалої психотравмувальної ситуації. Вчиняє крадіжки, грабежі. У складі групи вчиняє хуліганство [..²⁶¹, с. 205].

²⁵⁹ Чечотка І.Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.) – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. С. 133-136.

²⁶⁰ Старко О. Л. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2020. С. 203-205. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/48>

²⁶¹ Старко О. Л. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2020. С. 203-205. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/48>

Також відповідна криміналістична методика безпосередньо визначає тактику проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітніх; обумовлює особливості застосування засобів криміналістичної техніки для виявлення і вилучення криміналістично значимої інформації; залучення даних криміналістичної тактики для встановлення психологічного контакту, виявлення ознак брехні, отримання правдивих показань; застосування даних криміналістичної методики щодо окремих аспектів розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Тобто, мова йде про врахування особливостей системи криміналістичного забезпечення щодо неповнолітніх за досліджуваних умов²⁶².

Також слід додати, що методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх реалізується як під час досудового розслідування, так і судового розгляду.

Методико-криміналістичне забезпечення реалізується із урахуванням ситуаційного підходу, тому важливим є дослідження слідчих ситуацій та їх впливу на методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

У криміналістичній науці відсутній єдиний підхід до розуміння поняття, суті, змісту, наповненості та видів слідчих ситуацій, про що тривають постійні дискусії. У багатьох галузях наукового знання відсутнє єдине значення терміну «ситуація». У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» ситуація визначається як сукупність умов та обставин, що утворюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей²⁶³ [с. 1127].

На думку В. Шепітька, слідчу ситуацію слід розглядати в широкому та вузькому розумінні. Так, у широкому розумінні слідча ситуація є сукупністю всіх умов, що ґрунтуються на розслідуванні та визначають його особливості. У

²⁶² Чечотка І.Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану : всеукраїнський науково-практичний семінар (21 жовтня 2025 р.). Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», м. Івано-Франківськ.

²⁶³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. укладач В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

вужькому (більш практично спрямованому) значенні слідча ситуація – це характеристика інформаційних даних, які є в розпорядженні слідства на конкретному етапі розслідування²⁶⁴ [5, с. 264–265].

Як свідчить практика, слідчі ситуації визначають початок роботи у кримінальному провадженні, особливо на початковому етапі розслідування і залежать від таких чинників, як: місце, час, характер кримінального правопорушення, спосіб його вчинення і приховування, джерела первинної інформації про особу правопорушника, механізм утворення слідів та їх знищення, поведінки і психології потерпілого і свідків, дій правопорушника після вчинення кримінального правопорушення тощо.

Типові слідчі ситуації дозволяють розробляти типові програми розслідування кримінальних правопорушень, і тому поняття «слідча ситуація» є необхідною і важливою частиною теорії методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми й окремих криміналістичних рекомендацій.

Слідчі ситуації щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених за участі неповнолітніх, можуть бути класифіковані на дві групи відповідно до таких груп: 1) слідчі ситуації, які залежать від криміналістичної характеристики кримінального правопорушення (особа правопорушника, спосіб вчинення кримінального правопорушення, слідова картина та ін.); 2) слідчі ситуації, які залежать від стану розслідування кримінального правопорушення (наявність доказової та орієнтуючої інформації, особливості проведення слідчих (розшукових) дій, наявність протидії розслідуванню та ін.).

Тому виокремлення слідчих ситуацій розслідування початкового та наступного етапів розслідування є обов'язковою складовою під час формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

²⁶⁴ Шепітько В.Ю. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

Ще один особливий структурний елемент досліджуваної криміналістичної методики розслідування – це профілактична діяльність слідчого щодо запобігання вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми.

Звернення до змісту положень ст. 485 КПК України свідчить, що в ній здійснено акцент саме на додатковому та більш ретельному вивченні слідчим, прокурором обставин, що характеризують особу неповнолітнього правопорушника, а також на виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Законодавець вважає, що особливості особистості підлітка, який вчинив кримінальне правопорушення, повинні стати визначальним фактором, що впливає на хід розслідування кримінального провадження, зокрема, на встановлення обставин, що підлягають доказуванню у даній категорії кримінальних проваджень [..., с. 202]²⁶⁵.

Проведене анкетування практиків (додаток А) підтвердило, що профілактична діяльність слідчого щодо запобігання вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми повинна бути обов'язковою складовою криміналістичної методики їх розслідування (95,3% слідчих, 92,0% прокурорів, 94,3% суддів, 95,2% спеціалістів-криміналістів, 92,3% працівників Експертної служби МВС України). Власне профілактична діяльність слідчого реалізується криміналістичними засобами, методами, прийомами, що є предметом окремого наукового дослідження.

Висновки до другого розділу

1. Акцентовано увагу на особливості техніко-криміналістичного забезпечення за умови реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

²⁶⁵ Балац Р. М. Особливості вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. Харків, 2019. С. 201-203. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/72.pdf

По-перше, з метою фіксації криміналістично значимої інформації слід використовувати засоби криміналістичної техніки: слідчі валізи, пересувні криміналістичні лабораторії.

По-друге, попри те, що протокол слідчої (розшукової) дії є основним засобом фіксації, враховуючи слідчу та судову практику, наголошено на обов'язковості застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітніми, використання даного додатку до протоколу під час подальшого досудового розслідування та судового розгляду. Підготовка як протоколу, так додатків до нього, потребує техніко-криміналістичного забезпечення. Криміналістичний відеозапис застосовується із дотриманням ряду вимог, щоб забезпечити його якість та доказове значення отриманих результатів.

По-третє, виявлена, вилучена, досліджена, зафіксована криміналістично значима інформація підлягає криміналістичній реєстрації, фіксації у криміналістичних базах даних та обліках. Її використання сприяє виявленню, розкриттю, розслідуванню та попередженню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Крім того, підкреслено значення обліку, який ведуть та використовують у своїй діяльності працівники підрозділів ювенальної превенції НП України, адже хоча він за своїм змістом не є власне «криміналістичним», однак містить дані про ключового елемента у протиправній діяльності – неповнолітнього правопорушника. Однак, практично всі види криміналістичних обліків можуть стосуватися й обліку криміналістично значимої інформації від неповнолітнього правопорушника, використовуватися під час виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

По-четверте, застосування спеціальних знань у різних формах є окремим інститутом кримінального провадження, тому у контексті вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх така форма реалізації даного інституту як залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій вирішує завдання як техніко-криміналістичного забезпечення (застосування «арсеналу» методів, засобів, прийомів роботи спеціаліста), так і тактико-криміналістичного й методико-криміналістичного.

По-п'яте, важливою формою використання спеціальних знань й засобами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, є залучення експертна та проведення судових експертиз, враховуючи їх різноманітність та за умови відповідності експертній методиці.

2. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх знаходить практичний вираз під час застосування різних тактико-криміналістичних засобів та проведення слідчих (розшукових) дій.

У КПК України визначені види слідчих (розшукових) дій, всі їх різновиди за умови дотримання кримінальних процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій, можуть бути проведені у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: огляд місця події, місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних; огляд трупа; огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією; допит та одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб; пред'явлення особи, речей, трупа для впізнання; слідчий експеримент; обшук, обшук особи; освідування особи; проведення експертизи; отримання зразків для експертизи; зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису.

Необхідність реалізації криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітніх пов'язана і з тим, що таким чином відбувається комплексне сприяння процесу доказування у кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає на досягнення його завдань, визначених ст. 2 КПК України.

3. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх спрямоване, шляхом використання власного інструментарію, на формування криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. У криміналістичній методиці розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, формується алгоритм розслідування конкретного кримінального правопорушення, пропонуються певні методи, засоби і прийоми діяльності. Вказана криміналістична методика ґрунтується на: даних криміналістичної характеристики визначених

видів кримінальних правопорушень, акцентуючи увагу на особу неповнолітнього правопорушника; з врахуванням даної ключової обставини формуються типові слідчі ситуації та алгоритми їх вирішення; уточнюється перелік обставин, що потребують встановлення; окреслюються напрями взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування, правоохоронними, державними органами, громадськими організаціями. Врахування даних криміналістичної методики розслідування визначає повноту та ефективність досягнення завдань кримінального провадження.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

3.1. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних стандартів

Нині, у зв'язку із процесами приведення вітчизняного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики до високих міжнародних стандартів, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх зазнає постійного удосконалення, що вимагає ретельної дослідницької уваги. Важливим є криміналістичне забезпечення даної сфери. Слід відмітити, що одним із інноваційних напрямів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є забезпечення дотримання міжнародних стандартів, залучення їх до вітчизняної правотворчої та правозастосовної діяльності [... , с. 247]²⁶⁶.

У попередніх підрозділах роботи ми з'ясували поняття «криміналістичне забезпечення» у контексті його сучасного розуміння вченими. Цікавим аспектом дослідження є відповідність системи криміналістичного забезпечення міжнародним стандартам²⁶⁷.

Так, як зазначає О. Л. Дульський, якщо розглянути кримінальну процесуальну діяльність, то саме міжнародні та європейські стандарти прав і свобод людини мають ключове значення, адже належний рівень дотримання прав та свобод людини є одним із критеріїв допустимості отриманих доказів у кримінальному провадженні. Під час збирання доказів сторони кримінального

²⁶⁶ Чечотка І.Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство*, 2025. № 5. Том 2. С. 247-253. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5|2.31>

²⁶⁷ Чечотка І.Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 188-190.

провадження зобов'язані суворо дотримуватися кримінальної процесуальної форми. У контексті криміналістичної діяльності криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні, а саме його техніко-, тактико- й методико-криміналістичний складники, мають відповідати найкращим стандартам застосовуваних криміналістичних засобів, методів і прийомів [..²⁶⁸, с. 8].

О. Л. Дульський, на підставі проведеного аналізу наукових досліджень підсумовує, що учені у своїх працях переважно аналізували такі ключові поняття, як «міжнародні стандарти» та «європейські стандарти», на основі запозичення кращого іноземного досвіду та врахування вітчизняної правозастосовної практики, формуючи поняття «національні стандарти», які є похідними від терміна «стандарт»; термін «стандарт» можна поширювати й на уповноважених осіб (прокурора, слідчого, дізнавача та інших), і на захисника як на суб'єктів, які збирають докази; становлення та розвиток поняття «стандарт» у науках кримінального процесу та криміналістики відбулося на теренах незалежної України [..²⁶⁹, с. 181-182].

Враховуючи, що поняття «міжнародні стандарти» є найбільш широким та змістовним поняттям, й по суті значною мірою охоплює й поняття «європейські стандарти», у нашому дослідженні будемо використовувати узагальнене поняття «міжнародні стандарти».

Так, як слушно відзначає О.Л. Дульський, міжнародні стандарти кримінального провадження охоплюють: міжнародні універсальні стандарти й міжнародні регіональні стандарти, а останні поділяються на європейські стандарти та міждержавні стандарти (суб'єктами використання яких є лише уповноважені особи (прокурор, слідчий, дізнавач та ін.) [..., с. 224]²⁷⁰.

²⁶⁸ Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти [Текст] : монографія / О. Л. Дульський. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 458 с.

²⁶⁹ Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти [Текст] : монографія / О. Л. Дульський. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 458 с.

²⁷⁰ Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026. 546 с.

Ми погоджуємося із таким підходом і визнаючи дію як «міжнародних», так і «європейських» стандартів, у межах здійснюваного наукового дослідження будемо вживати узагальнений термін «міжнародні стандарти».

Форми виразу міжнародних стандартів у кримінальному провадженні, при реалізації правоохоронних функцій, є різноманітними.

Наприклад, про «міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження» веде мову О. Л. Дульський, який визначає їх як діяльність, яка полягає в розробленні криміналістичних рекомендацій, методів, прийомів, засобів та їх подальшого застосування з метою задоволення потреб практичної діяльності відповідних суб'єктів у здійсненні ними пізнавальної діяльності, яка виявляється в знаходженні, сприйнятті, витребуванні, а також вилученні, збереженні, фіксації (стосується окремих уповноважених осіб (прокурора, слідчого, дізнавача та ін.) фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, з огляду на: 1) норми та принципи міжнародних правових актів і позиції міжнародних судових установ, які висвітлюють положення як щодо забезпечення дотримання основоположних прав та свобод людини, так і недопущення їх порушення; 2) стандарти, прийняті Міжнародною організацією зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) [.., с. 393]²⁷¹.

П. П. Латковський, О. Т. Волощук дослідили «міжнародні стандарти судової експертизи у механізмах міжнародної правової допомоги у контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності». Вказані міжнародні стандарти включають кілька основоположних підходів. І хоча ці стандарти не є уніфікованими в одному джерелі, усе ж вони сформувалися як сукупність взаємно визнаних норм, що гарантують якість експертного дослідження, правову визначеність його результатів та забезпечення довіри між суб'єктами

²⁷¹ Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026. 546 с.

кримінального провадження різних держав. До таких міжнародних стандартів виходячи зі змісту міжнародно-правових документів, належать:

1. Стандарт компетентності експертної установи – ISO/IEC 17025:2017. Цей стандарт є фундаментальним технічним документом, який визначає загальні вимоги до якості й технічної компетентності лабораторій, що проводять випробування чи калібрування, включно із судово-експертними установами. Його основне призначення – гарантувати достовірність, простежуваність та відтворюваність результатів експертного дослідження, незалежно від країни, в якій воно проведене. ISO/IEC 17025 вимагає наявності системи управління якістю, компетентного персоналу, перевірених методик, каліброваного обладнання, а також чіткого протоколювання кожного етапу дослідження. У контексті міжнародної взаємодії саме цей стандарт є основою для взаємного визнання результатів експертиз між державами, адже підтверджує відповідність об'єктивним критеріям якості. Такі положення особливо важливі для країн, що здійснюють правову допомогу за принципом взаємності, – наприклад, між Україною та державами ЄС.

2. Принципи уніфікації структури експертного висновку – ENFSI Guidelines. Принципи, сформульовані в рамках ENFSI, охоплюють стандартизацію не лише технічного виконання досліджень, а й єдиної моделі оцінки доказової ваги результатів. У даному разі йдеться про вимоги до: логіки висновку (від опису методики – до інтерпретації ймовірності); застосування ймовірнісних підходів (бінарна чи багаторівнева оцінка); представлення висновків зрозумілою мовою для сторін і суду. Роль цього стандарту полягає у забезпеченні єдності судово-експертної термінології та структури звіту, що, у свою чергу, спрощує оцінку таких висновків у міжнародному провадженні. Він також мінімізує ризик маніпулювання експертними доказами та сприяє збереженню неупередженості.

3. Принципи незалежності, етичності та професійної відповідальності експерта – стандарти ООН. Керівні принципи ООН щодо ролі судових експертів, хоча й не мають формально обов'язкової сили, є етичним і процесуальним орієнтиром у формуванні міжнародної співпраці. Вони передбачають:

незалежність експерта від сторін провадження; етичну відповідальність за точність і добросовісність висновків; обов'язок надавати об'єктивну, достовірну й перевірену інформацію, навіть якщо вона не відповідає інтересам тієї сторони, яка ініціювала експертизу; відповідальність за використання науково обґрунтованих методик. Ці принципи особливо важливі в умовах політизованих процесів, зокрема під час документування злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом. Так, у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів РФ на території України експертні дослідження повинні здійснюватися з дотриманням не лише технічних норм, а й високих етичних стандартів, адже будь-яка похибка чи упередженість може бути використана стороною захисту для дискредитації всього доказового масиву.

4. Принцип взаємного визнання результатів експертиз та процесуальних гарантій – конвенційний рівень (Європейська конвенція 1959 р., Конвенція ООН 2000 р.). Ці міжнародно-правові документи встановлюють правові рамки співпраці держав у сфері кримінального правосуддя, включно з процедурою проведення та визнання судових експертиз. Згідно з Європейською конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах, сторони зобов'язані надавати одна одній допомогу, в тому числі в частині проведення експертиз на території запитуваної держави або передання матеріалів для дослідження. Додатковий протокол 2001 року конкретизує можливості спільного розслідування та створення спільних слідчих груп, що часто передбачає координацію між експертними службами різних держав. Значення цих норм полягає у юридичному забезпеченні транснаціональної експертної діяльності, включно з дотриманням процесуальних прав підозрюваного та допустимістю доказів у суді. Наприклад, у кримінальному провадженні щодо застосування авіаційної зброї по об'єктах цивільної інфраструктури України, отримані через міжнародні канали результати балістичних досліджень, проведені

за кордоном, визнавалися в українському суді за умови, що було дотримано порядку, передбаченого цими конвенціями [...], с. 414].²⁷²

Таким чином, міжнародні стандарти в сфері судово-експертної діяльності є багаторівневою системою, що включає: технічну компетентність (ISO/IEC 17025); структурну уніфікацію результатів (ENFSI Guidelines); етичні та професійні норми (стандарти ООН); правові механізми міжнародної допомоги (Європейська конвенція, Конвенція ООН проти ОЗГ). Кожен із цих стандартів виконує комплементарну функцію і разом забезпечують ефективну, достовірну та процесуально захищену співпрацю у сфері доказування. У сучасних умовах гібридної війни, терористичних загроз і транснаціональних злочинних мереж роль цих стандартів лише посилюється, а їх імплементація в національні правові системи є передумовою для інтеграції у світову систему кримінального правосуддя [...], с. 414].²⁷³

Окреслений напрям дослідження є вкрай актуальним, стосується формування міжнародних стандартів судово-експертної діяльності, що знаходить свій вираз у межах кримінального провадження, а також стосується проблематики криміналістичного забезпечення. Однак, порушена проблематика є ширше предмету нашого дослідження, у зв'язку із чим приділимо увагу у роботі висвітленню окремих аспектів реалізації можливостей судових експертиз у контексті криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Отож, на підставі проведених досліджень варто підсумувати, що *міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх – це вимоги до діяльності уповноважених суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх та його криміналістичне*

²⁷² Латковський П.П., Волощук О.Т., Міжнародні стандарти судової експертизи у механізмах міжнародної правової допомоги у контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2025. С. 412-415. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/93>.

²⁷³ Латковський П.П., Волощук О.Т., Міжнародні стандарти судової експертизи у механізмах міжнародної правової допомоги у контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2025. С. 412-415. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/93>.

забезпечення, які відповідають кращим міжнародним, європейським зразкам та залучені до вітчизняної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Здійснивши аналіз сутності й значущості міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні, О. М. Крукевич пропонує поділити їх на три групи за критерієм спрямованості на відповідних учасників кримінального провадження:

1) міжнародні правові стандарти загального спрямування (стосуються прав усіх неповнолітніх учасників кримінального провадження):

– право на доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд (компетентність і неупередженість органів, які здійснюють кримінальне судочинство, невідкладний характер здійснення провадження, недопущення невинуватих затримок під час судового розгляду, право на безкоштовну кваліфіковану допомогу, поінформованість неповнолітніх щодо всіх процесуальних дій, прав та обов'язків, забезпечення можливості висловити власну думку, право на перегляд судового рішення вищим за ієрархією судом);

– право на свободу й особисту недоторканність (забезпечення безпеки неповнолітнього на всіх етапах кримінального провадження, зокрема й під час судового розгляду, повага до особистості дитини, її думки, прав і свобод);

2) міжнародні правові стандарти спеціального спрямування (діють залежно від процесуального становища неповнолітніх осіб, залучених до сфери кримінального процесу):

– стандарти прав підлітків, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування (співмірність заходів кримінального процесуального впливу, заходів процесуального примусу з особливостями особистості правопорушника та з обставинами правопорушення, перевага несудових способів вирішення кримінального правового конфлікту за участю неповнолітнього);

– стандарти прав неповнолітніх потерпілих та інших неповнолітніх учасників кримінального судочинства (право на захист у важких ситуаціях під час здійснення кримінального провадження, дотримання інтересів дітей, які виступають у кримінальному провадженні як потерпілі та свідки (встановлення мінімального

числа допитів і їх тривалості, перерв у процесі дачі показань свідків, таких термінів судового розгляду й у такий час дня, що відповідає віку та рівню зрілості дитини), справедлива реституція, відшкодування заподіяної злочином шкоди самими правопорушниками або державою);

3) міжнародні стандарти у сфері попередження злочинності серед неповнолітніх, що покладають на державу обов'язок щодо вжиття заходів із попередження злочинності неповнолітніх [..²⁷⁴, с. 261].

Проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, враховуючи її багатоаспектність, слід розглядати під різними кутами зору, відповідно до її нормативно-правового закріплення, теоретичного тлумачення і практичного виразу [...²⁷⁵ с. 143]. Отже, передусім міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх ґрунтуються на положеннях міжнародного (Загальна декларація прав людини (1948), Декларація прав дитини (1959), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985), Конвенція про права дитини (1989), Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006), Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010)) та національного законодавства (Конституції України (1996), КПК України (2012), законів України «Про охорону дитинства» (2001), Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (2011)). По-друге, міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх враховують особливості реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів [..., с. 252]²⁷⁶.

²⁷⁴ Крукевич О. М. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 258–262.

²⁷⁵ Чечотка І.Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1-2 (67-68). С. 138-145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>

²⁷⁶ Чечотка І.Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство*., 2025. № 5. Том 2. С. 247-253. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>

Показовим є дотримання норм спеціальних джерел права, зокрема, Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010) [..²⁷⁷]. Вивчення їх змісту свідчить про врахування й криміналістичних аспектів реалізації поставлених завдань. Наприклад, згідно п. 59 «методи опитування, такі як відео-або аудіо-запис чи попередні закриті судові слухання, повинні використовуватись та розглядатись як допустимі докази» [..²⁷⁸]. Відповідно, повинні бути розроблені та запропоновані практикам криміналістичні рекомендації щодо методів опитування неповнолітніх підозрюваних, фіксації даного процесу, з метою наступного використання у процесі доказування.

По-друге, міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх враховують особливості реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів.

Наприклад, проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітніми відбувається згідно методики «Зелена кімната», що може застосовуватись слідчими та ювенальними поліцейськими для проведення інтерв'ювання (допиту/опитування) дитини з урахуванням її вікових та психологічних особливостей в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини. Метою методики «Зелена кімната» є отримання достовірних показань дитини під час проведення її допиту/опитування в умовах мінімізації та недопущення повторної травматизації її психіки [..²⁷⁹, с. 19]. Методика «Зелена кімната» надає можливість більш ефективно застосовувати тактичні прийоми встановлення психологічного контакту, отримання показань допитуваної дитини із залученням спеціаліста-психолога за умови недопущення її повторної травматизації. Методика «Зелена кімната», з урахуванням особливостей, може

²⁷⁷ Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листоп. 2010 р. і пояснювальна записка. Рада Європи, 2013. 51 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

²⁷⁸ Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листоп. 2010 р. і пояснювальна записка. Рада Європи, 2013. 51 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

²⁷⁹ Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf>

застосовуватися як відносно неповнолітніх свідків й потерпілих, так і неповнолітніх підозрюваних.

Перевага надається криміналістичним засобам, які дозволяють вирішити завдання як отримання показань неповнолітнього учасника кримінального провадження, ефективного проведення слідчих (розшукових) дій за його участю, так і вирішення не менш важливого завдання – перевиховання неповнолітнього правопорушника.

У контексті формування міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх та їх впровадження до національної правотворчої та правозастосовної практики, слід детально опрацювати спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність»²⁸⁰. Також вивченню підлягатимуть методичні рекомендації з проблематики «Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей» (Київ, 2023) [... , с. 48-52]²⁸¹, інші наукові та навчально-методичні джерела, емпіричні дані (додаток А).

Даним документом визначено стандарти, які підлягають імплементації до національної правотворчої та правозастосовної діяльності. Враховуючи їх різноманітність, акцентуємо увагу на ті, що стосуються предмету нашого дослідження, а саме криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, й запропонуємо практичні рекомендації щодо їх ефективної реалізації:

Основні процесуальні аспекти:

²⁸⁰ Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

²⁸¹ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

– давати оцінку ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення найкращих її інтересів [пілот проект];

– здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх осіб (потерпілі та які скоїли кримінальне правопорушення) у строк не більше двох місяців, крім випадків, коли це може негативно позначитися на повноті досудового розслідування [пілот проект];

– здійснювати кримінальне провадження, у разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що вона є неповнолітньою, до встановлення віку такої особи за правилами, передбаченими щодо неповнолітньої особи [пілот проект];

– роз'яснювати права, у тому числі право на врегулювання конфлікту, за наслідками вчиненого кримінального правопорушення на будь-якій стадії кримінального провадження за допомогою медіації з дотриманням принципів відновного правосуддя та вручати відповідну пам'ятку про права неповнолітньої особи залежно від її процесуального статусу доступною для неї мовою відповідно віку [пілот проект];

– проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітньої особи спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей; не доручати їм здійснення досудового розслідування, дізнання та процесуального керівництва у кримінальних провадженнях інших категорій [пілот проект];

– визначати законного представника з урахуванням думки неповнолітньої особи, якщо її вік та рівень розвитку дозволяє її висловити щодо близьких родичів чи членів сім'ї особи, з якими у неї склалися довірливі стосунки [пілот проект];

– ініціювати заміну законного представника неповнолітнього у випадках, коли: 1) дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього; 2) є інші обґрунтовані підстави: вчинення законним представником кримінального правопорушення; наявні відомості про заздалегідь

необіцяне приховування кримінального правопорушення іншим членом сім'ї або показання як свідка близької особи мають важливе значення у кримінальному провадженні; законний представник унаслідок своєї бездіяльності не реалізує повноважень, наданих йому законом, та/або зловживає ними; вибуття за межі країни на невизначений строк; клопотання законного представника для його заміни та інші причини, через які законний представник не може виконувати свої повноваження (неявка на виклик слідчого, прокурора, відсутність відомостей про місцеперебування тощо) [пілот проект];

– залучати як законного представника неповнолітньої особи попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання, в разі відсутності можливості залучення законних представників неповнолітньої особи з числа осіб, визначених законом [пілот проект];

– обмежувати участь законного представника у проведенні слідчої (процесуальної) дії з урахуванням рекомендацій психолога, якщо це може вплинути на повноту показань або їх надання загалом, а також відповідатиме найкращим інтересам неповнолітнього. При цьому мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої дії іншого законного представника [пілот проект];

– залучати до кримінального провадження, незалежно від віку неповнолітнього, психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, у тому числі психологів системи освіти, соціальної сфери та поліції (враховуючи міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи); за потреби залучати їх як спеціалістів [пілот проект];

– залучати до кримінального провадження, незалежно від віку неповнолітнього, психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, у тому числі психологів системи освіти, соціальної сфери та поліції (враховуючи міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи); за потреби залучати їх як спеціалістів [пілот проект];

– проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього з обов'язковим залученням його законного представника; із залученням лікаря – за наявності даних про порушення розумового чи фізичного розвитку, психічне чи інше захворювання, хворобливий стан або за рекомендацією психолога, а також у разі перебування дитини в закладі охорони здоров'я [пілот проект];

– забезпечувати з урахуванням інтересів неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним [пілот проект];

– проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього, як правило, у вільний від навчання чи роботи час [пілот проект];

– визначати тривалість допиту неповнолітнього з огляду на його вік, індивідуальні особливості, інтереси та потреби [пілот проект];

– вживати заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх [пілот проект];

– розглядати у разі вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім разом з дорослим у кожному окремому випадку можливість виділення матеріалів кримінального провадження щодо неповнолітнього [пілот проект];

– приймати рішення про відповідальність дорослої особи за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність у кожному випадку [пілот проект];

– застосовувати відновне правосуддя до неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення із вжиттям заходів інтеграції, реінтеграції та соціальної адаптації (передусім застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення (Програма відновлення), медіації під час кримінального провадження з дотриманням принципів відновного правосуддя, інших програм відновлення, соціальної інтеграції та реінтеграції, ресоціалізації неповнолітніх, звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, застосування примусових заходів виховного характеру, некаральних методів виправлення, соціальної інтеграції та реінтеграції) [пілот проект];

– вживати заходів для запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень; здійснювати заходи для соціальної інтеграції та реінтеграції неповнолітнього невідкладно, після встановлення причетності його до вчинення кримінального правопорушення²⁸²;

Отже, провівши додаткові теоретичні та емпіричні дослідження (додаток А) слід зауважити, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з *аспекту дотримання вимог кримінальної процесуальної форми*, є:

– забезпечення ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення її інтересів (98,4% слідчих органів Національної поліції, 100,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– оперативність досудового розслідування у кримінальних провадженнях (у строк не більше двох місяців) (83,7% слідчих, 86,0% прокурорів, 91,4% суддів);

– дотримання принципів відновного правосуддя (63,2% слідчих, 86,0% прокурорів, 91,4% суддів);

– роз'яснення прав неповнолітньому підозрюваному доступним способом із врученням пам'ятки (99,5% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання (97,9% слідчих, 96,0% прокурорів, 91,4% суддів);

– призначення законного представника з урахуванням думки неповнолітньої особи, враховуючи їх довірливі відносини, взаєморозуміння (98,4% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– заміна законного представника неповнолітнього за умови коли дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього, є інші обґрунтовані підстави (97,9% слідчих, 96,0% прокурорів, 91,4% суддів);

²⁸² Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

– можливість залучення як законного представника неповнолітнього попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання (98,4% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,2% суддів);

– забезпечення з урахуванням інтересів неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним (83,7% слідчих, 86,0% прокурорів, 91,4% суддів);

– застосування заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх (закритий судовий розгляд; нерозголошення засобами масової інформації даних про неповнолітнього, як причетного до вчинення кримінального правопорушення, так і потерпілого)²⁸³ (82,1% слідчих, 84,0% прокурорів, 80,0% суддів);

– обмеження участі законного представника у проведенні процесуальної дії з урахуванням рекомендацій психолога. При цьому мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої дії іншого законного представника (96,3% слідчих, 94,0% прокурорів, 94,2% суддів);

II. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань:

– забезпечити прийняття поданих неповнолітніми заяв, у тому числі усно, щодо порушення їхніх прав і законних інтересів (внесення відповідних відомостей на підставі заяви дитини) [пілот проект];

– під час внесення за заявою неповнолітнього про вчинення стосовно нього кримінального правопорушення відомостей до ЄРДР про фізичних осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень, зазначати, що потерпілою є неповнолітня особа [пілот проект];

– залучати як потерпілого неповнолітнього, незалежно від його віку та наявності законних представників, у разі вчинення стосовно нього кримінального правопорушення [пілот проект];

²⁸³ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

– забезпечити роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно віку і вручення пам'ятки потерпілому неповнолітньому та законному представнику про права, гарантії і соціальні послуги з боку держави, право на безоплатну правничу допомогу²⁸⁴;

Відповідно до проведених досліджень (додаток А) підсумуємо, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, за критерієм особливостей внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, є:

– зазначення, під час внесення відомостей у ЄРДР, що особою, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, є неповнолітній (100,0% опитаних);

– роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно віку і вручення пам'ятки неповнолітньому підозрюваному та законному представнику про права, обов'язки і соціальні послуги з боку держави, а також з урахуванням особливих потреб окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, дітей з певними особливостями розвитку (100,0% опитаних);

III. Організація здійснення першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього:

– виїжджати ювенальному прокурору за рішенням керівника органу прокуратури на місце вчинення стосовно неповнолітнього кримінального правопорушення у разі згвалтування, очевидного вбивства, розбою та інших особливо тяжких злочинів [пілот проект];

– вживати слідчому, дізнавачу, прокурору заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа [пілот проект];

– залучати спеціалізовану пересувну лабораторію експертної служби МВС або спеціалізовану пересувну криміналістичну лабораторію підрозділу

²⁸⁴ Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

криміналістичного забезпечення територіальних органів Національної поліції України та судово-медичного експерта до огляду місця події у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних з правопорушеннями проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей [пілот проект];

– виїжджати на місце події працівнику служби у справах дітей для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини за наявності відомостей про те, що кримінальне правопорушення, пов'язане з жорстоким поведінням, у тому числі з домашнім насильством [пілот проект];

– вносити терміновий заборонний припис стосовно кривдника уповноваженими підрозділами Національної поліції України за результатами оцінки ризиків – у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої дитини з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення; у разі його винесення стосовно всіх законних представників дитини унаслідок вчинення ними домашнього насильства організувати соціальний захист дитини та її тимчасове влаштування [пілот проект];

– забезпечувати службі у справах дітей вжиття заходів і координацію дій уповноважених суб'єктів за місцем проживання/перебування дитини, яка є жертвою кримінального правопорушення, надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, у тому числі психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги одразу після отримання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення стосовно дитини²⁸⁵.

Слід зауважити, що у даній главі наказу «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» 2023 року²⁸⁶, наводяться

²⁸⁵ Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

²⁸⁶ Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

«міжнародні стандарти за критерієм організації здійснення першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього». Вони є важливими й підлягають впровадженню у практичній діяльності, однак предмет нашого дослідження стосується криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, які перебувають у статусі підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) у кримінальному провадженні. Відповідно, сформуємо пропозиції щодо міжнародних стандартів організації здійснення першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім. Зокрема:

– забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім злочинів (73,7% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– застосування слідчим, дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа (78,9% слідчих, 92,0% прокурорів, 94,3% суддів);

– залучати до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, у тому числі психологів системи освіти, соціальної сфери, та поліції (враховуючи міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи), за потреби залучати їх як спеціалістів (97,9% слідчих, 96,0% прокурорів, 91,4% суддів)²⁸⁷;

– залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС або спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії підрозділу криміналістичного забезпечення територіальних органів Національної поліції України та судово-медичного експерта до огляду місця події у разі виникнення

²⁸⁷ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

об'єктивних обставин, пов'язаних з вчиненням неповнолітнім особливо тяжких злочинів та за умов інших слідчих ситуацій (81,6% слідчих, 88,0% прокурорів, 88,6% суддів);

– забезпечення виїзду на місце події працівника служби у справах дітей для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини, перебування дитини про відомий факт залишення його без опіки (піклування) батьків, організації надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, у тому числі психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги (57,9% слідчих, 84,0% прокурорів, 88,6% суддів);

– винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника-неповнолітнього правопорушника – уповноваженими підрозділами Національної поліції України за результатами оцінки ризиків за фактами вчинення домашнього насильства (53,2% слідчих, 78,0% прокурорів, 77,1% суддів);

IV. Особливості проведення окремих слідчих дій з неповнолітніми:

– забезпечувати проведення слідчих дій з урахуванням найменшої травматизації неповнолітнього шляхом застосування такого алгоритму [пілот проект]:

передусім уживати заходів щодо проведення слідчих (процесуальних) дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше слідчих дій за участю неповнолітнього у випадках, вкрай необхідних для досягнення цілей кримінального провадження;

застосовувати відеофіксацію під час проведення слідчих дій за участю неповнолітнього (потерпілого, підозрюваного) за його згодою;

використовувати можливість здійснення дистанційного досудового розслідування [пілот проект];

– забезпечувати допит неповнолітнього під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України, ч. 11 статті 615 КПК України [пілот проект];

– проводити слідчі (процесуальні) дії не лише за місцем здійснення досудового розслідування, зокрема в умовах, дружніх до дитини, за а) методикою «Зелена кімната» та б) в спеціально облаштованому приміщенні, в) в іншому місці за погодженням особи, яка бере участь у слідчій дії, г) на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги, г) приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури [пілот проект];

– проводити процесуальні дії за участю неповнолітніх – свідків чи потерпілих без необґрунтованих затримок після подій, які стали предметом провадження, однак з урахуванням психологічного стану неповнолітнього та рекомендацій психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій [пілот проект];

– проводити освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув 14 років, а щодо неповнолітнього віком до 14 років – на підставі згоди його та законних представників; забезпечувати обов'язкову присутність законного представника під час здійснення вказаних дій у разі наявності ухвали слідчого судді про примусове відібрання зразків для експертного дослідження [пілот проект];

– не допускати надання свідчень неповнолітніми (свідками та потерпілими) у присутності підозрюваного / обвинуваченого [пілот проект];

– проводити з урахуванням рекомендації психолога всі слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем (прокурором) тієї самої статі;²⁸⁸

Згідно з вивченими теоретичними та емпіричними джерелами (додаток А) вважаємо, що до міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, за критерієм *особливості проведення окремих слідчих дій з неповнолітніми*, слід віднести:

²⁸⁸ Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

– забезпечувати проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій з урахуванням найменшої травматизації неповнолітнього (99,5% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів) шляхом застосування такого алгоритму:

передусім уживати заходів щодо проведення процесуальних дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше процесуальних дій за участю неповнолітнього у випадках, вкрай необхідних для досягнення цілей кримінального провадження;

застосовувати відеофіксацію під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітнього за його згодою;

використовувати можливість здійснення дистанційного досудового розслідування;

– забезпечувати допит неповнолітнього під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України, ч. 11 статті 615 КПК України (59,5% слідчих, 82,0% прокурорів, 85,7% суддів);

– проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини, за: а) методикою «Зелена кімната»; б) в спеціально облаштованому приміщенні; в) в іншому місці за погодженням особи, яка бере участь у слідчій (розшуковій) дії; г) на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги; г) у приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури (100,0% опитаних);

– проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх (зокрема, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення) без необґрунтованих затримок після подій, які стали предметом провадження, однак з урахуванням психологічного стану неповнолітнього та рекомендацій психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій (67,9% слідчих, 80,0% прокурорів, 88,6% суддів);

– проведення освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув 14 років, а щодо неповнолітнього віком до 14 років – на підставі згоди його та законних представників; забезпечувати обов'язкову присутність законного представника під час здійснення вказаних дій у разі наявності ухвали слідчого судді про примусове відібрання зразків для експертного дослідження (62,1% слідчих, 88,0% прокурорів, 94,3% суддів);

– не допущення надання показань неповнолітніми (свідками та потерпілими) у присутності неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) (50,5% слідчих, 78,0% прокурорів, 82,8% суддів);

– проведення з урахуванням рекомендації психолога всіх слідчих (процесуальних) дій за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем (прокурором) тієї самої статі (51,1% слідчих, 72,0% прокурорів, 80,0% суддів);

– проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього, як правило, у вільний від навчання чи роботи час (79,5% слідчих, 78,0% прокурорів, 77,1% суддів)

– проведення допиту та, за можливості, інших слідчих (розшукових), процесуальних дій з неповнолітнім впродовж години (з перервою) і загалом не більше 2 годин на день (89,5% слідчих, 80,0% прокурорів, 91,4% суддів)

– забезпечення проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього з залученням лікаря – за наявності даних про вади розумового чи фізичного розвитку, психічне чи інше захворювання, хворобливий стан або за висновком психолога, а також у разі перебування дитини в закладі охорони здоров'я²⁸⁹ (97,4% слідчих, 86,0% прокурорів, 97,1% суддів);

V. Особливості допиту та проведення інших слідчих дій у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх:

– здійснювати допит за методикою «Зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою

²⁸⁹ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

неповнолітнього (вдома або іншому зручному для дитини місці; проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини) [пілот проект];

– проводити слідчий експеримент з урахуванням обставин вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини (за можливості без шкоди для кримінального провадження, для запобігання травмуванню неповнолітнього не за місцем вчинення кримінального правопорушення, із застосуванням манекенів тощо) [пілот проект];

– встановлювати ювенальному слідчому, дізнавачу до повідомлення неповнолітньому про підозру дані, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, у тому числі шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького оточення, друзів, вчителів, сусідів тощо) [пілот проект];

– допитувати ювенальному прокурору особисто неповнолітнього, який вчинив діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досяг 11-річного віку, за участю законного представника (з кола близьких осіб, ураховуючи інтереси дитини і надаючи перевагу тій особі, з якою у дитини склалися довірливі стосунки, у разі відсутності такої особи – за участю представника, визначеного органом опіки і піклування), дитячого психолога, захисника про умови проживання та виховання дитини, наявність негативного впливу в сім'ї та дорослих підбурювачів [пілот проект];

– забезпечувати проведення з неповнолітніми, які вчинили діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягли 11-річного віку, заходів для запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь та їх участь у програмах соціальної реабілітації та реінтеграції²⁹⁰;

²⁹⁰ Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

Проведені дослідження (додаток А) засвідчили, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, за критерієм *особливості допиту та проведення інших слідчих дій у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх*, є:

– здійснення допиту за методикою «Зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою неповнолітнього (вдома або іншому зручному для дитини місці; проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини) (98,4% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– проведення слідчого експерименту, інших слідчих (розшукових) дій з урахуванням обставин вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини (98,4% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– встановлення ювенальним слідчим, дізнавачем до повідомлення неповнолітньому про підозру даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, у тому числі шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького оточення, друзів, вчителів, сусідів тощо) (94,2% слідчих, 96,0% прокурорів, 94,3% суддів);

– проведення допиту ювенальним прокурором особисто неповнолітнього, який вчинив діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досяг 11-річного віку, за участю законного представника (з кола близьких осіб, ураховуючи інтереси дитини і надаючи перевагу тій особі, з якою у дитини склалися довірливі стосунки, у разі відсутності такої особи – за участю представника, визначеного органом опіки і піклування), дитячого психолога, захисника про умови проживання та виховання дитини, наявність негативного впливу в сім'ї та дорослих підбурювачів (84,2% слідчих, 94,0% прокурорів, 94,2% суддів);

– забезпечувати проведення з неповнолітніми, які вчинили діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягли 11 річного віку, заходів для запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь

та їх участь у програмах соціальної реабілітації та реінтеграції (89,5% слідчих, 94,0% прокурорів, 94,2% суддів).

VI. Забезпечення права на захист, представництво:

– залучати захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [пілот проект];

– враховувати передусім думку неповнолітнього, вирішуючи питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого [пілот проект];

– роз'яснювати неповнолітньому, який є потерпілим або свідком кримінального правопорушення, та його законним представникам право на безоплатну вторинну правничу допомогу відповідно до Закон України «Про безоплатну правничу допомогу». Забезпечити у разі необхідності можливість подання дитиною заяви про надання безоплатної вторинної правничої допомоги безпосередньо на місці події / у приміщенні органів поліції тощо, а також невідкладне залучення адвоката центром з надання безоплатної правничої допомоги²⁹¹;

Звертаючись до емпіричних досліджень (додаток А) підсумуємо, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, за критерієм *забезпечення права на захист, представництво*, є:

– залучати захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (100,0% опитаних);

²⁹¹ Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

– враховувати передусім думку неповнолітнього, вирішуючи питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого (96,8% слідчих, 96,0% прокурорів, 100,0% суддів).

VII. Аспекти доказування у кримінальних провадженнях, у яких неповнолітні є потерпілими чи свідками:

– забезпечувати право неповнолітнього особисто подавати докази у кримінальному провадженні [пілот проект];

– використовувати рекомендації психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника у слідчих діях, призначення експертиз, можливості та шляхів проведення слідчих дій за участю неповнолітнього. Забезпечувати, за необхідності, допит психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих дій за участю останніх [пілот проект];

– обґрунтовувати клопотання про допит неповнолітньої особи (потерпілого, свідка) у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України, з урахуванням рекомендацій психолога за результатами роботи з нею та психологічних особливостей особи [пілот проект];

– надсилати на дослідження для проведення судових психологічних експертиз насамперед матеріали кримінального провадження, відеозаписи слідчих дій за участю дитини. Лише у разі неможливості проведення експертиз за наявними матеріалами направляти дитину. Забезпечувати участь спеціаліста під час допиту неповнолітньої особи з метою подальшої можливості проведення судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів слідчих дій [пілот проект];

– призначати судово-медичні експертизи невідкладно, крім випадків необхідності витребування і долучення медичної документації [пілот проект];

– уникати призначення судових психіатричних експертиз щодо неповнолітніх потерпілих без наявності достовірних відомостей та/або очевидних

підстав вважати, що неповнолітній має психічне захворювання чи затримку психічного розвитку²⁹²;

Окремі із наведених стандартів можуть стосуватися у неповнолітнього правопорушника. Так, мова йде про право неповнолітнього особисто подавати докази у кримінальному провадженні. Так, згідно п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України, підозрюваний має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази. Згідно ч. 5 ст. 44 КПК України, законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

Тобто, *щодо міжнародних стандартів за критерієм аспекту доказування у кримінальних провадженнях, у яких неповнолітні є підозрюваними*, виокремлено (додаток А) такі:

– забезпечення права неповнолітньому підозрюваному та його законному представнику, захиснику подавати докази у кримінальному провадженні (підтримують 100% опитаних);

– використання рекомендацій психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника у слідчих (розшукових) діях, призначення експертиз, можливості та шляхів проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього. Забезпечувати, за необхідності, допит психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих (розшукових) дій за їх участю (77,9% слідчих, 98,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– направляти на дослідження для проведення судових психологічних експертиз насамперед матеріали кримінального провадження, відеозаписи слідчих (розшукових) дій за участю дитини. Забезпечувати участь спеціаліста під час допиту неповнолітньої особи з метою подальшої можливості проведення судово-

²⁹² Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів слідчих (розшукових) дій (55,3% слідчих, 68,0% прокурорів, 82,9% суддів).

VIII. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження:

– здійснювати затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення [пілот проект];

– при обранні запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати:

передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, в якій перебуває неповнолітня особа;

особисте зобов'язання;

домашній арешт;

у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою;

Переглядати наявність підстав для тримання під вартою неповнолітнього, у разі коли ризики перестали існувати та зібрано докази у кримінальному провадженні, ініціювати питання щодо заміни запобіжного заходу з тримання під вартою на більш м'який;

– допитувати особисто ювенальному прокурору за участю захисника, законного представника та психолога із застосуванням відеофіксації неповнолітнього перед вирішенням питання:

про направлення до суду клопотання про поміщення неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до приймальника-розподільника для дітей;

про обрання стосовно неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [пілот проект];

– встановлювати при допиті неповнолітнього умови життя та виховання, наявність негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотиви його вчинення, наявність ризиків у кримінальному провадженні [пілот проект];

– звертатися за погодженням та погоджувати клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (вчинення у майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України [пілот проект];

– враховувати ризики подальшого впливу підозрюваного на неповнолітнього потерпілого при обранні запобіжного заходу особі, яка скоїла кримінальне правопорушення стосовно нього [пілот проект];

– клопотати перед судом про застосування обмежувальних заходів до підозрюваного при обранні запобіжного заходу у випадках вчинення домашнього насильства стосовно неповнолітньої особи [пілот проект]

– вживати заходів щодо застосування до підозрюваного, який з використанням можливостей обійманої посади вчинив злочин стосовно дитини, заходу забезпечення кримінального провадження у виді відсторонення від посади;

– клопотати перед судом при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який вчинив стосовно дитини злочини із застосуванням насильства, не застосовувати заставу²⁹³.

Звертаючись до емпіричних досліджень (додаток А) підсумуємо, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, за критерієм *застосування заходів забезпечення кримінального провадження*, є:

²⁹³ Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

– здійснювати затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення (98,4% слідчих, 100% прокурорів та суддів);

– при обранні запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати: передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, в якій перебуває неповнолітня особа; особисте зобов'язання; домашній арешт; у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою (100,0% опитаних);

– переглядати наявність підстав для тримання під вартою неповнолітнього, у разі коли ризики перестали існувати та зібрано докази у кримінальному провадженні, ініціювати питання щодо заміни запобіжного заходу з тримання під вартою на більш м'який (97,4% слідчих, 98,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– допитувати особисто ювенальному прокурору за участю захисника, законного представника та психолога із застосуванням відеофіксації неповнолітнього перед вирішенням питання: про направлення до суду клопотання про поміщення неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до приймальника-розподільника для дітей; про обрання стосовно неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (97,7% слідчих, 98,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– встановлювати при допиті неповнолітнього умови життя та виховання, наявність негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотиви його вчинення, наявність ризиків у кримінальному провадженні (100,0% опитаних);

– звертатися за погодженням та погоджувати клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (вчинення у майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що

характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України (100,0% опитаних);

– враховувати ризики подальшого впливу неповнолітнього підозрюваного на неповнолітнього потерпілого при обранні запобіжного заходу особі, яка скоїла кримінальне правопорушення стосовно нього (58,4% слідчих, 78,0% прокурорів, 85,7% суддів) та ін.

Міжнародні стандарти правосуддя, дружнього до дитини, стосуються й укладання угод (глава IX), судового розгляду (глава X), застосування примусових заходів виховного характеру (глава XI), перебування неповнолітнього в установі попереднього ув'язнення, відбування кримінального покарання чи примусових заходів виховного характеру (глава XII)²⁹⁴.

Враховуючи напрацювання вчених і практиків, вивчення іноземного досвіду, було доповнено засади, які комплексно з точки зору кримінального процесу й криміналістики повинні бути враховані під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, й враховують кращий досвід провідних іноземних держав та напрями реалізації криміналістичного забезпечення.

3.2. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії.

Питання взаємодії, її організаційно-тактичних засад традиційно охоплюються предметом криміналістики й досліджуються при висвітленні проблематики криміналістичного забезпечення, у тому числі й щодо кримінального провадження щодо неповнолітніх.

²⁹⁴ Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

Важливою і необхідною є взаємодія слідчого з представниками правоохоронних та державних органів, підприємств, установ та організацій, як на місцевому, так і регіональному, державному та міжнародному рівнях.

Власне тлумачення поняття «взаємодія» є дискусійним у роботах вчених.

На думку М. І. Бортуну, аналізуючи поняття «взаємодія» під час реалізації у кримінальному провадженні, її слід тлумачити як діяльність рівних за статусом, які виконують одне завдання, але в межах притаманних їм функцій ²⁹⁵ [, с. 53].

Як вважає І. А. Когут, взаємодію визначають як погоджену діяльність двох і більше суб'єктів, що виконують одне завдання, використовуючи доступні їм засоби. По-друге, взаємодія є також організаційно-тактичним прийомом нового знання, яке кожний із суб'єктів взаємодії отримати власними силами не може. По-третє, взаємодію визначають як організаційно-розпорядчу діяльність, що ґрунтується на взаємній довірі сторін, об'єднаних єдиним завданням – розслідування кримінальних правопорушень і боротьба зі злочинністю. Взаємодія правоохоронних органів і службових осіб у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень складає узгоджену діяльність різноманітних ланок однієї або декількох організованих систем, спрямовану на досягнення спільної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу ²⁹⁶ [, с. 618].

В. С. Бондар тлумачить поняття «взаємодія» як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством, погоджену за метою і завданнями, місцем і часом, здійснювану під єдиним керівництвом діяльність рівноправних у виборі засобів і методів виконання поставлених завдань суб'єктів, що полягає в найраціональнішому поєднанні притаманних цим суб'єктам методів і засобів, з метою підвищення ефективності досудового розслідування [, с. 94] ²⁹⁷.

Вдалою є точка зору Р. Л. Степанюка щодо виокремлення видів та класифікації форм взаємодії. Вченим виокремлюються такі групи: залежно від

²⁹⁵ Бортун М. І. Поняття «взаємодія» в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2017. № 9–10. С. 52–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2017_9-10_8.

²⁹⁶ Когут І. А. Поняття взаємодії слідчого та дізнавача із прокурором під час досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С.617–620. doi: 10.32782/2524-0374/2022-10/156 .

²⁹⁷ Бондар В. С. Взаємодія органів досудового розслідування з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у виявленні та розслідуванні незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3 Ч. 1. С. 92–101. doi: 10.32850/sulj.2021.3.1.16 .

рівня існування – міжнародна (на рівні співпраці держав) взаємодія; міжвідомча взаємодія (на рівні різних органів та установ України); внутрішньовідомча взаємодія (на рівні різних підрозділів та служб одного відомства); залежно від стадії кримінально-процесуальної діяльності – взаємодія в ході здійснення досудового розслідування як загалом, так і в ході проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; взаємодія на стадії судового розгляду; залежно від нормативно-правової регламентації – процесуальні форми (передбачені КПК та іншими-нормативно-правовими актами; організаційно-тактичні (організаційно-службові) непроцесуальні форми [, с. 195] ²⁹⁸.

Питання взаємодії є складовою дослідження криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, а саме:

1) взаємодія є складовою проблематики тактико-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Мова йде про питання встановлення психологічного контакту, реалізації інших тактичних прийомів як із учасниками кримінального провадження, зокрема – неповнолітнім, так і реалізації організаційно-управлінських тактичних прийомів із окремими представниками правоохоронних та державних органів, спеціалістами (педагогом, психологом), представниками громадськості; питання взаємодії важливі під час планування проведення слідчих (розшукових) дій та планування розслідування кримінального правопорушення, організаційного забезпечення даних процесів; взаємодія спрямована на організацію ефективної діяльності слідчо-оперативної групи, добросовісного виконання поставлених завдань її членами та ін.

Наприклад, на влучну думку Ю. М. Чорноус, у криміналістичній науці виокремлюють низку тактичних прийомів, які застосовує слідчий у процесі розслідування кримінальних правопорушень, зокрема під час організації взаємодії між різними суб'єктами [, с. 46] ²⁹⁹.

²⁹⁸ Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / за заг.ред. А.Ф.Волобуєва. Х.: Ніка-Нова, 2012. 382 с.

²⁹⁹ Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С.40–51. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.04> .

Слушною, на нашу думку, є і позиція А. Д. Марушева, який зазначав, що процес взаємодії між суб'єктами треба розглядати в декількох аспектах. По-перше, це коли взаємодія суб'єктів здійснюється на основі законодавчих актів (виконання доручень слідчого). По-друге, це психологічний аспект суб'єктів взаємодії. Установлення психологічного контакту слідчого з іншими суб'єктами взаємодії дає змогу максимально використовувати можливості, сили й засоби кожного з них, виключає елементи невиправданого дублювання, нераціональної витрати наявних сил і засобів, дозволяє за необхідності зосередити зусилля на найважливішому напрямку [..., с. 134]³⁰⁰.

О. М. Суворов у контексті дослідження проблематики взаємодії оперативних підрозділів із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, зауважив, що під взаємодією оперативні співробітники, зазвичай, розуміють: обмін в необхідних випадках інформацією; спільне виконання негласних слідчих (розшукових) дій; створення спеціальних слідчо-оперативних груп для виконання яких-небудь операцій, комбінацій; виконання доручень слідчого тощо ³⁰¹ [, с. 9-10].

2) питання взаємодії важливі у контексті формування методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Висвітлення питань взаємодії є обов'язковим за умови формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених за участі неповнолітніх, а також окремих видових криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, де критерієм для виокремлення є різні криміналістично значимі ознаки, пов'язані із особою неповнолітнього правопорушника.

Зокрема, як зазначає В. М. Малюга, криміналістичні методики мають інтерпретувати положення щодо взаємодії слідчого в кримінальному провадженні

³⁰⁰ Марушев А. Д. Принципи взаємодії слідчого з учасниками досудового слідства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Випуск 11, 2011. С. 133-138.

³⁰¹ Суворов О. М. Взаємодія підрозділів «К» Служби безпеки України із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2015. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14175> .

шляхом формулювання відповідних практичних рекомендацій. У зв'язку із цим методики розслідування окремих видів (груп) злочинів можна розглядати як своєрідні канали впровадження в слідчу практику теоретичних положень про організацію та реалізацію цієї взаємодії під час розслідування злочинів, концептуальними основами яких виступають передусім криміналістичні, частково кримінально-процесуальні, адміністративно-управлінські, психолого-філософські та інші галузево-правничі й наукові дослідження. Одночасно із цим питання організації та реалізації взаємодії слідчого в кримінальному провадженні в методиках розслідування не має бути повторенням відповідних положень інших наук, крім як криміналістичної. У межах методики розслідування злочинів повинен насамперед досліджуватися практичний аспект аналізованого напряму діяльності слідчого в кримінальному провадженні, зокрема здійснення оперативного й ефективного налагодження належної взаємодії слідчого на різних етапах розслідування [, с. 73] ³⁰². Наведені висновки В. М. Малюги вважаємо цілком справедливими, їх слід використати як підґрунтя нашого дослідження.

Стосовно змісту взаємодії слідчого із іншими компетентними суб'єктами під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, були проведені емпіричні дослідження (додаток А). З'ясовано, що за даних умов реалізується взаємодія слідчого із такими суб'єктами як прокурор (на думку 76,8% слідчих), психолог (83,7%), педагог (63,2%), лікар (43,3%), інспектор ювенальної превенції (71,6%). Враховуючи вирішення завдань криміналістичного забезпечення розслідування, особлива увага приділяється таким суб'єктам взаємодії як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НП України (на думку 96,3% слідчих) та експерт Експертної служби МВС України (84,2% слідчих). Розглянемо особливості взаємодії із визначеними суб'єктами детальніше.

Отже, слідчий взаємодіє з:

³⁰² Малюга В. М. Криміналістична сутність та функції взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. № 3. С.71–77. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_2/2015-3_2.pdf .

1) *Прокурором*. Відповідно до ст. 313-1 Конституції України, в Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом³⁰³.

Згідно ст. 36 КПК України: «1. Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора»³⁰⁴. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, має широкий перелік повноважень і зокрема – уповноважений: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим КПК України; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у

³⁰³ Конституція

³⁰⁴ КПК

випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; ... затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; ... звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; ... підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК України³⁰⁵. Наведені та інші повноваження прокурора, визначені у ст. 36 КПК України, є достатньо широкі, та як свідчить вивчення їх змісту, передбачають постійну взаємодію зі слідчим, й зокрема у контексті виконання завдань сторони обвинувачення у кримінальному провадженні.

Важливість взаємодії слідчого й прокурора підкреслюється й тим, що слідчий несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій (згідно ч. 1 ст. 40 КПК). При цьому відповідно до ч. 4 ст. 40 КПК України, слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надають у письмовій формі³⁰⁶.

Отже, пропри те, що головним завданням прокурора є прокурорський нагляд за проведенням досудового розслідування, слідчий і прокурор взаємодіють у ході кримінального провадження шляхом прийняття участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, за умови їх безпосереднього проведення прокурором, під час виконання доручень і вказівок прокурора, а також прийняття основних процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акту до суду та ін.).

³⁰⁵ КПК України

³⁰⁶ КПК

Процес взаємодії слідчого та прокурора у кримінальному провадженні постійно перебуває у центрі уваги вчених. Наприклад, І. В. Єрмоєнко підсумовує, що процес взаємодії прокурора та слідчого передбачає процесуальний та організаційний аспекти, які виявляються в певних формах – способах співробітництва, за допомогою яких досягають узгодженості в діяльності прокурора та слідчого. Основними принципами взаємодії прокурора та слідчого в кримінальному провадженні є: законність, узгодженість, плановість, постійний обмін інформацією, взаємоповага, довіра, зацікавленість, процесуальна самостійність і персональна відповідальність [, с. 160] ³⁰⁷.

О. В. Капліна влучно підкреслює, що слідчий та прокурор входять до сторони обвинувачення, повинні спільно спрямовувати діяльність на досягнення завдань кримінального провадження, між ними не може бути конфронтації, що шкодить авторитету органів, які зобов'язані неухильно дотримуватися вимог чинного кримінального процесуального законодавства [, с. 72] ³⁰⁸.

Слід акцентувати увагу на особливості участі прокурора у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Саме на ювенального прокурора покладається ключова роль на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні за участі дитини, яка полягає у здійсненні процесуального нагляду за діяльністю правоохоронних органів з метою швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування у кримінальному провадженні з урахуванням неухильного забезпечення найкращих інтересів дитини [.., с. 47]³⁰⁹.

Так, згідно п. 5 наказу Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству», ювенальним прокурорам слід забезпечити виконання передбачених КПК України функцій прокурора у кримінальних провадженнях:

³⁰⁷ Єрмоєнко І. В. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні: підстави, форми та принципи. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 3. Ч. 1. С. 157–160. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/35.pdf .

³⁰⁸ Капліна О. В. Проблеми визначення компетенції слідчого та прокурора на етапі закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2018. № 8. С. 72–84. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000976270> .

³⁰⁹ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації. Схвалені Протоколом засідання методичної ради від 31.08.2023 № 5.

- у сфері охорони дитинства;
- у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- щодо неповнолітньої особи, у тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності³¹⁰.

Хоча чинним КПК не передбачено здійснення кримінального провадження за участю дитини виключно спеціально уповноваженим прокурором, вимоги до прокурора у провадженнях цієї категорії закріплено в актах міжнародного права (Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) [.., с. 47]³¹¹.

Важливо, що згідно п. 5.1-5.2 наказу Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству», керівнику відповідного органу прокуратури необхідно визначати ювенального прокурора:

- у кримінальних провадженнях щодо неповнолітньої особи, у тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, а також стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, – з моменту встановлення особи;
- у кримінальних провадженнях у сфері охорони дитинства, а також у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення, – невідкладно після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прийняття рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування або зміни повідомлення про підозру.

³¹⁰ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

³¹¹ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації. Схвалені Протоколом засідання методичної ради від 31.08.2023 № 5.

У разі створення групи прокурорів у таких провадженнях старшим групи визначати ювенального прокурора³¹².

За змістом наказу Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству³¹³, до компетенції ювенального прокурора у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх відведено низку завдань, вирішення котрих передбачає як звернення до можливостей криміналістичного забезпечення, так і реалізації взаємодії зі слідчим, який здійснює кримінальне провадження.

Наприклад це такі завдання:

– особливу увагу приділяти законності та обґрунтованості затримання неповнолітніх, застосування до них запобіжних заходів. Процесуальним керівникам особисто допитувати неповнолітніх перед вирішенням питання про застосування до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (п. 6.1 наказу)³¹⁴;

– з метою зменшення негативного психологічного впливу на дитину: вживати заходів щодо застосування під час допиту неповнолітньої особи аудіо-та/або відеофіксації слідчих дій; активно застосовувати визначену ст. 232 КПК України можливість здійснення дистанційного досудового розслідування, зокрема проведення допиту неповнолітнього потерпілого, свідка згідно з правилами, передбаченими ст. 225-227 КПК України, впізнання осіб чи речей відповідно до ст. 228 та ст. 229 КПК України; у всіх передбачених законом випадках для захисту прав неповнолітніх потерпілих, свідків звертатись до суду з клопотанням про їх допит поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції згідно зі ст. 352-354 КПК України (п. 6.3 наказу)³¹⁵;

³¹² Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

³¹³ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

³¹⁴ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

³¹⁵ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

– перед зверненням до суду з клопотанням про передання неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених під нагляд осіб, визначених у ч. 1 ст. 493 КПК України, доручати слідчим з'ясування відомостей про особу батьків, опікунів або піклувальників та їхні стосунки з неповнолітніми (п. 6.4 наказу)³¹⁶;

– вживати заходів щодо притягнення до передбаченої законодавством відповідальності осіб, які втягнули неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність, пияцтво, проституцію, вживання наркотичних засобів тощо. У кожному випадку вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення з'ясувати можливість його втягнення у протиправну діяльність (п. 6.8 наказу)³¹⁷;

– забезпечувати вжиття заходів щодо виявлення можливого негативного впливу на дитину повнолітніми особами внаслідок домашнього, сексуального насильства, злісного невиконання обов'язків із догляду за дитиною, зловживання опікунськими правами, що призвело до вчинення нею кримінального правопорушення (п. 6.9 наказу)³¹⁸;

– ювенальним прокурорам підтримувати публічне обвинувачення, забезпечувати участь у розгляді клопотань про звільнення осіб від кримінальної відповідальності, застосування, продовження, зміну або припинення примусових заходів медичного та виховного характеру, у судовому провадженні за нововиявленими або виключними обставинами, під час вирішення питань про застосування амністії та пов'язаних із виконанням судових рішень, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (п. 8 наказу)³¹⁹.

³¹⁶ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

³¹⁷ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

³¹⁸ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

³¹⁹ Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

Безпосереднє виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей та протидії насильству слід доручати прокурорам, які мають високі моральні, ділові та професійні якості (ювенальні прокурори) [.., с. 47]³²⁰.

Варто наголосити, що згідно ч. 4 ст. 28 КПК України, кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово³²¹.

Глава 38 КПК України присвячена регламентації кримінального провадження щодо неповнолітніх. Так, кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього (ч. 2 ст. 484, КПК України)³²².

Перелічені та інші положення, закріплені у нормативно-правових актах, обумовлюють забезпечення ефективної роботи, а її запорукою – є забезпечення взаємодії із слідчим, що здійснює кримінальне провадження, та іншими компетентними суб'єктами. Взаємодія може відбуватися у процесуальній формі

³²⁰ Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації. Схвалені Протоколом засідання методичної ради від 31.08.2023 № 5.

³²¹ КПК

³²² КПК

(наприклад, шляхом надання обґрунтованих вказівок слідчому (ст. 36 КПК України), проведення прокурором у кримінальному провадженні слідчих (розшукових), процесуальних дій особисто та у непроцесуальній формі – шляхом проведення робочих нарад, зустрічей, планування розслідування у кримінальному провадженні.

В. В. Шмітько широко аналізує поняття взаємодії слідчого та прокурора у кримінальному провадженні. Дослідник зазначає, що у цьому контексті аксіомою є те, що з метою отримання запланованого результату для здобуття достатніх доказів для доведення в суді вини особи такі дії мають відбуватися в плідній взаємодії слідчого та прокурора від початкової до кінцевої стадій досудового розслідування. У межах початкової фази взаємодії слідчого та прокурора в будь-якому кримінальному провадженні передумовою є виконання положень, передбачених у ч. 6 та 7 ст. 214 КПК України, відповідно до яких слідчий невідкладно в письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 цієї статті. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня внесення таких відомостей з дотриманням правил підслідності передати наявні в нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування [..³²³, с. 104].

З огляду на вимоги ч. 3 ст. 214 КПК України й положення ст. 37, 39 КПК України, взаємодія органу досудового розслідування та органу прокуратури переважно розпочинається після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також можлива безпосередньо перед відкриттям кримінального провадження. Наприклад, у разі участі слідчого (або прокурора) у проведенні огляду місця події перед внесенням відомостей до ЄРДР, взаємодія між цими суб'єктами відбувається і до початку кримінального провадження

³²³ Шмітько В. В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. doi: <https://doi.org/10.33270/03243502.100>

шляхом забезпечення якісного проведення цього огляду – дослідження обстановки місця події, ретельного фіксування вчиненого кримінального правопорушення та його слідів, що надасть можливість фахово визначити попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення тощо [..³²⁴, с. 104].

Надалі (після внесення відомостей до ЄРДР) взаємодія між конкретним слідчим і прокурором починається після визначення їх у певному кримінальному провадженні як слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, і прокурора – процесуального керівника відповідно [..³²⁵, с. 104].

Від початку визначення відповідними процесуальними рішеннями в кримінальному провадженні конкретних слідчих і прокурорів, з огляду на зміст їхніх процесуальних статусів, обсяг повноважень, прав та обов'язків, створюються передумови першочергових організаційно-правових основ для їх подальшої взаємодії [..³²⁶, с. 104].

Як зазначає А. В. Лапкін, покладення на прокурорів організації досудового розслідування разом із процесуальним керівництвом дає змогу розглядати діяльність прокурора у досудовому кримінальному провадженні з позицій менеджменту досудовим розслідуванням. Для підвищення ефективності «організаційного» аспекту діяльності прокурора у досудовому розслідуванні існує необхідність законодавчої регламентації відповідних повноважень прокурора як менеджера досудового розслідування [с. 201]³²⁷. Аналіз законодавства та практики свідчить, що окрім головної функції процесуального керівництва, прокурор реалізує й інші функції, спрямовані на досягнення цілей кримінального провадження, і які передбачають взаємодію із слідчим та іншими суб'єктами правоохоронної діяльності.

³²⁴ Шмітько В. В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. doi: <https://doi.org/10.33270/03243502.100>

³²⁵ Шмітько В. В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. doi: <https://doi.org/10.33270/03243502.100>

³²⁶ Шмітько В. В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. doi: <https://doi.org/10.33270/03243502.100>

³²⁷ Лапкін А. В. Прокурор як менеджер досудового розслідування. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 197–202. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15687/1/Lapkin_197-202.pdf .

Так, ми погоджуємося із думкою І. В. Басистої, В. І. Галагана, Ж. В. Удовенко про те, що внесення відомостей до ЄРДР дозволяє прокурору здійснювати свою процесуальну діяльність в межах першої стадії кримінального провадження – досудового розслідування. Проводячи всі дії, передбачені частиною 2 статті 36 КПК України, та здійснюючи інші повноваження, визначені для нього цим Кодексом, прокурор, незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України чи адміністративної посади, яку прокурор обіймає у прокуратурі, реалізуючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, апріорі не виходить за межі наданих йому повноважень [.., с. 24]³²⁸.

Тому як під час реалізації функцій процесуального керівництва, так і залучення чи безпосереднього проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій прокурором відбувається взаємодія із слідчим, що знаходить відображення і у процесі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

2) Слідчий взаємодіє із спеціалістом-криміналістом.

У дослідженні ми зазначали, що безпосередньо реалізує завдання криміналістичного забезпечення у кримінальному провадженні такий компетентний суб'єкт як спеціаліст-криміналіст.

Спеціаліст-криміналіст у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу. Працівники поліції у межах компетенції зобов'язані надавати спеціалісту-криміналісту всебічну допомогу у виконанні його обов'язків. Спеціаліст-криміналіст зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного слідчого підрозділу, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку.

Спеціаліст-криміналіст, залучений до проведення слідчих (розшукових) дій у порядку, передбаченому статтею 71 КПК України:

³²⁸ Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Повноваження прокурора на проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні: окремі проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Вип. 1. С. 16–25. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-1-3>

- прибуває на місце проведення слідчих (розшукових) дій з необхідними техніко-криміналістичними засобами та витратними матеріалами;
- перед початком огляду знайомиться з обставинами події, пропонує слідчому план огляду місця події, межі території огляду місця події, а також застосування конкретних науково-технічних засобів для виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації;
- перед застосуванням техніко-криміналістичних засобів повідомляє слідчому їх характеристики, модель та серійний номер за його наявності;
- надає допомогу слідчому з виявлення, фіксації і вилучення слідової інформації;
- застосовує техніко-криміналістичні засоби, зокрема фото- і відеотехніку, безпілотні літальні апарати, технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання, прилади швидкого встановлення геномної інформації людини, засоби для експрес-аналізу, пристрої копіювання цифрової інформації, пошукові та інші прилади з метою фіксації слідової інформації;
- надає консультації за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів, звертає увагу слідчого на фактичні дані, що можуть мати значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;
- під час огляду надає слідчому допомогу у фіксації у протоколі інформації щодо знайдених слідів і речових доказів, а також (за потреби) в упакуванні об'єктів;
- за запитом слідчого надає фотографії в електронній формі або виготовляє фототаблицю слідчої (розшукової) дії;
- після закінчення чергування доповідає про результати виконаної роботи керівникові підрозділу криміналістичного забезпечення;
- здійснює відбір біологічного матеріалу в осіб і встановлює його генетичні ознаки (геномну інформацію) із застосуванням приладів швидкого встановлення геномної інформації людини у випадках, передбачених ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (за наявності відповідних технічних засобів);

– з метою встановлення зв'язків між даними, що можуть мати значення для кримінального провадження, проводить перевірки їх за інформаційною підсистемою «СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (ІП «СЛІД») та надає інформацію за результатами перевірок з ІП «СЛІД».

Облік участі спеціалістів-криміналістів у слідчих (розшукових) діях як спеціалістів і збереження мультимедійної інформації здійснюються в ІП «СЛІД»³²⁹.

Згідно Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні № 575 від 7 липня 2017 року³³⁰, до складу слідчо-оперативної групи включаються слідчий (дізнавач), працівник оперативного підрозділу, спеціаліст-криміналіст, а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою. На місці події спеціаліст-криміналіст вирішує низку важливих завдань, пов'язаних із роботою з криміналістично значимою інформацією і визначеною за змістом нормативно-правових актів³³¹.

Слід підкреслити, що взаємодія слідчого із спеціалістом-криміналістом у процесі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є однією із найбільш широкою за виконуваними завданнями та ключових стосовно збирання, дослідження та використання криміналістично значимої інформації.

Слідчий взаємодіє із спеціалістом-криміналістом у процесі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх у таких формах:

³²⁹ Наказ МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»

³³⁰ Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1

³³¹ Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1

1) взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, освідування, інших видів огляду; допиту учасників кримінального провадження й зокрема – неповнолітнього; обшуку; слідчого експерименту; пред'явлення для впізнання; зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; отримання зразків для експертизи; призначення судової експертизи);

2) взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

3) взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення інших процесуальних дій, передусім що спрямовані на збирання доказів (наприклад, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України) та окремих заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового доступу до речей і документів (глава 15 розділу 2 КПК України); затримання уповноваженою службовою особою (ст. 191, ст. 208 КПК України).

Глава II Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339³³², регламентує порядок залучення інспекторів-криміналістів для участі у проведенні огляду місця події. Так, інспектори-криміналісти (*нині, згідно змін нормативно-правового регулювання слід використовувати термін «спеціалісти-криміналісти» - І. Ч.*) у своїй діяльності безпосередньо підпорядковуються та підзвітні начальникові органу досудового розслідування. Вони зобов'язані виконувати усні та письмові

³³² Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку. Спеціалісти-криміналісти залучаються для участі у складі слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події за рішенням керівника слідчого підрозділу. Спеціалісти-криміналісти, які залучені до участі у проведенні огляду місця події, повинні мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації. Під час проведення огляду місця події спеціалісти-криміналісти дотримуються вимог, визначених у розділі IV цієї Інструкції. Режим роботи спеціалістів-криміналістів визначається керівництвом слідчого підрозділу згідно вимог законодавства³³³.

Проблемним питанням, яке вимагає остаточного нормативно-правового врегулювання, є використання довідок та інших документів, складених за результатами діяльності спеціаліста-криміналіста, як доказової інформації у кримінальному провадженні.

Згідно ч. 1 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати:

- 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису й інші носії інформації (зокрема комп'ютерні дані);
- 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України;
- 3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;
- 4) висновки ревізій та акти перевірок;

³³³ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

5) довідки, висновки й інші документи спеціалістів [..³³⁴].

Розділяємо думку у необхідності подальших напрацювань щодо цього питання, адже довідка, висновок чи інший документ спеціаліста як важливе джерело криміналістично значущої інформації повинен мати належну правову регламентацію в КПК України [..³³⁵, с. 47]. Слушною з цього приводу є думка Е. Б. Сімакової-Єфремян про те, що висновок спеціаліста за сутністю нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки до нього законодавцем встановлені ті ж самі вимоги, тільки відносно встановлення фактів та обставин кримінального проступку, а не злочину, що ставить під сумнів доцільність закріплення такого джерела доказів у КПК України³³⁶ [115-118].

Вважаємо необхідним продовження роботи щодо нормативно-правової регламентації «довідки, висновку й інших документів», складених за результатами проведених криміналістичних досліджень спеціалістом, як джерела доказів у кримінальному провадженні.

3) *Слідчий взаємодіє із працівником Експертної служби МВС України.* Питання залучення спеціалістів та експертів, функції котрих можуть виконувати працівники Експертної служби МВС України до досудового розслідування, посідають важливе місце в проблематиці взаємодії.

Видається слушною думка С. М. Науменка, що взаємодіючи з правоохоронними органами, судові експерти наділяються певним обсягом повноважень, які в більшій мірі стосуються їх участі в кримінальному провадженні, досить детально визначені у законодавстві. Всі права та обов'язки у досліджуваній сфері доцільно розглядати через їх поділ на ті, які необхідні їм для проведення повного, всебічного та об'єктивного дослідження, та ті, які визначають їх можливості при участі в кримінальному провадженні. У той же час, з метою

³³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

³³⁵ Черноус Ю., Лісіцький А. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: наукові засади та практичні рекомендації : монографія. Харків : Право, 2025. 256 с.

³³⁶ DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.07> УДК: 343.98 Е. Б. Сімакова-Єфремян, ДО ПИТАННЯ ПРО ВВЕДЕННЯ У КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПОНЯТТЯ «ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА»

вдосконалення компетенції експерта при взаємодії з правоохоронними органами, окремі повноваження потребують уточнення³³⁷.

Згідно влучної думки С. І. Перліна, нормативні й організаційні проблеми взаємодії слідчого з працівниками Експертної служби МВС України не набули належної теоретичної розробки, що призводить і до суттєвих труднощів у практичній діяльності. Низка питань правового й організаційного характеру залишається не вирішеною, що стримує більш повне використання можливостей сумісної діяльності цих суб'єктів, підвищення її результативності [... с. 273]³³⁸.

Згідно Положення про Експертну службу МВС України 2015 року³³⁹, Експертна служба МВС України вирішує широке коло покладених завдань:

1) здійснює судово-експертну діяльність, проводить судову експертизу в кримінальному та виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення;

2) забезпечує в межах повноважень функціонування криміналістичного обліку та перевірку за ним, а також натурних зразків або каталогів продукції, технічної документації та іншої інформації, необхідної для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи;

3) забезпечує участь судових експертів та фахівців установ Експертної служби МВС як спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду відповідно до законодавства;

4) проводить оцінку майна, майнових прав та здійснює професійну оціночну діяльність, здійснює рецензування звітів про оцінку майна (акта оцінки майна) та надає висновки в межах повноважень, визначених законодавством;

5) забезпечує проведення відстрілювання вогнепальної зброї та огляд її технічного стану;

³³⁷ Науменко С. М. Компетенція експертів як суб'єктів взаємодії з правоохоронними органами: Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. 508 с.

³³⁸ Перлін С.І. Правові та організаційні особливості взаємодії слідчого з підрозділами Експертної служби МВС України / Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 1 (77). с. 270-277.

³³⁹ Положення про Експертну службу МВС України : затверджено наказом МВС України 03 листопада 2015 року № 1343 (у редакції наказу МВС України від 22 грудня 2021 року [№ 972](#)) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

6) проводить оцінку відповідності (випробувань, сертифікації, інспектування), розглядає та погоджує проекти технічних умов, іншу технічну та конструкторську документацію на продукцію, процеси і послуги, виконує інші роботи в межах своєї компетенції;

7) організовує та забезпечує в установленому порядку навчання (підготовка, стажування, курсові збори) та атестацію працівників установ Експертної служби МВС, які залучаються для проведення судової експертизи та/або беруть участь у розробленні теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи;

8) веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС;

9) організовує матеріально-технічне та інше ресурсне забезпечення установ Експертної служби МВС;

10) впроваджує єдину систему управління установами Експертної служби МВС;

11) узагальнює та забезпечує спільне використання судово-експертної практики;

12) здійснює міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи та криміналістики відповідно до законодавства України;

13) проводить науково-дослідну, науково-методичну та інформаційну діяльність у галузі судової експертизи і криміналістики;

14) розробляє та в установленому порядку вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства, інших нормативно-правових і нормативно-технічних документів;

15) виконує в межах своєї компетенції інші роботи і надає платні послуги відповідно до законодавства України³⁴⁰.

Вказаний перелік завдань Експертної служби МВС України є досить широким, тому зосередимо свою увагу на висвітлення проблематики у межах

³⁴⁰ Положення про Експертну службу МВС України : затверджено наказом МВС України 03 листопада 2015 року № 1343 (у редакції наказу МВС України від 22 грудня 2021 року [№ 972](#))
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

власного предмету дослідження. Звернемо увагу на нормативно-правову регламентацію взаємодії слідчого та працівників Експертної служби МВС України, які можуть залучатися як спеціалісти, так і як експерти під час криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Акцентуємо увагу на проведенні слідчих (розшукових) дій й передусім – огляду місця події.

Так, згідно Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339³⁴¹, у межах розділу III Інструкції, регламентовано порядок залучення працівників та спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС для участі у проведенні огляду місця події.

Так, працівники та спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні огляду місця події у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням: вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки; дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв. За фактами вчинення інших

³⁴¹ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

злочинів (кримінальних правопорушень) спеціалізована пересувна лабораторія залучається за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки³⁴².

А саме, рішення про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні огляду місця події приймається керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС спільно з керівництвом органів досудового розслідування, виходячи з категорії вчиненого злочину, об'єктивних обставин та необхідності застосування відповідних спеціальних знань³⁴³.

Серед підстав залучення працівників Експертної служби МВС України та спеціалізованої пересувної лабораторії, що стосується вчинення кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх, називається така як «згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки». Однак, внаслідок того, що всі тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення, що вчинюються як щодо неповнолітніх, так і за участі неповнолітніх, викликають особливий суспільний резонанс, вимагають швидкого та ефективного досудового розслідування та судового розгляду, що безпосередньо залежить від якісно зібраної та дослідженої спеціалістами із використанням сучасного арсеналу техніко-криміналістичних засобів – криміналістично значимої інформації. Тому, на нашу думку та думку опитаних практиків (додатки А, Б), перелічені підстави залучення працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів та спеціалізованої пересувної лабораторії слід розширити. Так, вважаємо слід доповнити розділ III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3

³⁴² Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

³⁴³ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. № 1339.

листопада 2015 р. № 1339³⁴⁴, такою підставою залучення як «вчинення неповнолітньою особою або неповнолітньої особи тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, що пов'язано із застосуванням насильства». Таку думку підтримали опитані респонденти (вважають 84,2% слідчих, 88,9% спеціалістів-криміналістів, 86,5% працівників Експертної служби МВС України, 74,0% прокурорів, 74,3% суддів).

Однак, регламентація в Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події 2015 року³⁴⁵ можливості залучення до огляду місця події лише пересувної лабораторії призводить до дискусійності питання щодо можливості залучення окремого працівника Експертної служби МВС України як спеціаліста до огляду місця події. Крім того, пересувна лабораторія, як свідчить практика, є власне засобом техніко-криміналістичного забезпечення, тому акцент повинен бути звернений на залученням саме суб'єкта взаємодії – працівника Експертної служби МВС України, а вже вибір техніко-криміналістичних засобів спеціалістом буде залежати від виду кримінального правопорушення, слідчої ситуації, характеристики джерел слідової інформації та ін. Тож слід не обмежуватися залученням до огляду місця події спеціалізованих пересувних лабораторій Експертної служби МВС України, а вести мову про залучення працівника Експертної служби МВС України як спеціаліста із відповідними техніко-криміналістичними засобами.

Отже, слід підкреслити, що залучення експерта до проведення судової експертизи і спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій є однією з найбільш поширених процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених за участі неповнолітніх.

³⁴⁴ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

³⁴⁵ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

За результатами узагальнення матеріалів слідчо-експертної практики розслідування кримінальних правопорушень можна виокремити такі форми залучення працівників Експертної служби до досудового розслідування щодо неповнолітніх:

– залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як експертів, шляхом призначення судової експертизи (93,7% спеціалістів-криміналістів, 96,2% працівників Експертної служби МВС України);

– залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як спеціалістів (участь в проведенні слідчих (розшукових) дій) (93,7% спеціалістів-криміналістів, 76,9% працівників Експертної служби МВС України);

– консультаційна діяльність працівників Експертної служби МВС України (93,7% спеціалістів-криміналістів, 94,2% працівників Експертної служби МВС України).

Як доречно зауважує В. В. Коваленко, спеціаліст, надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів, може надати йому також консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також щодо кількості матеріалів, потрібних для проведення експертизи³⁴⁶ [.., с. 137].

М.Г. Щербаковський та М.Г. Чернець зазначають, що залучення спеціаліста до кримінального провадження позитивно позначається на розкритті й розслідуванні злочинів, забезпеченні прав учасників кримінального судочинства, отриманні якісної доказової інформації. Участь спеціаліста як одна з форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві спрямована на формування доказів у кримінальному провадженні³⁴⁷ [с. 405].

³⁴⁶ Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2004. 253 с.

³⁴⁷ Щербаковський М.Г. Особливості залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні / М.Г. Щербаковський, М.Г. Чернець // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі. – Х., 2012. – С. 405–406

Як висновок, зазначаємо, що нині існує потреба у підвищенні ефективності взаємодії між підрозділами криміналістичного забезпечення Національної поліції та підрозділами Експертної служби МВС, удосконаленні відповідної нормативно-правової бази, покращенням техніко-криміналістичного забезпечення (вказали 95,2% спеціалістів-криміналістів, 96,2% працівників Експертної служби МВС України, додаток Б).

4) *Слідчий взаємодіє із інспектором ювенальної превенції*. На сучасному етапі у структурі поліції основним виконавцем завдань із захисту прав і законних інтересів дітей та профілактики правопорушень серед них є підрозділи ювенальної превенції, які були утворені у липні 2017 року в результаті реформування колишньої кримінальної міліції у справах дітей [... с. 116]³⁴⁸.

Відповідно до наказу МВС України від 19.12.2017 р. № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», розділу II Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [...³⁴⁹], серед основних завдань підрозділів ювенальної превенції, вказані такі як:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики;
- участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;
- вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поведженню з дітьми;

³⁴⁸ Кашпур А.С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. 250 с.

³⁴⁹ Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#n7>.

- вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;
- провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти;
- взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей;
- здійснення у межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання³⁵⁰.

Отже, взаємодія слідчого із інспекторами підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України регламентована нормативно-правовими актами й за своєю природою є обов'язковою, є запорукою ефективного розслідування та з'ясування всіх обставин кримінального провадження.

Для забезпечення взаємодії зі слідчим під час реалізації профілактичної діяльності важливо, що у розділі V Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 року №1044, запроваджено створення та функціонування профілактичного обліку дітей. Так, з метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини, поліцейський підрозділу ювенальної превенції заводить обліково-профілактичну справу та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, дітей, щодо яких поліцейські ювенальної превенції здійснюють систему заходів з профілактичної роботи [..³⁵¹]. Таким чином, вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень є підставою для взяття такої дитини на профілактичний облік, й застосування комплексу заходів реагування [.., с. 117]³⁵².

³⁵⁰ Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#n7>.

³⁵¹ Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#n7>.

³⁵² Кашпур А.С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. 250 с.

Отже, можна виокремити такі основні форми взаємодії слідчого та інспектора підрозділу ювенальної превенції Національної поліції України у процесі реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх:

– спільна участь у реалізації профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження вчинення кримінальних правопорушень;

– вжиття заходів для запобігання і припинення кримінальних протиправних діянь за участю неповнолітніх та надання допомоги у розслідуванні відповідних фактів;

– участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до статей 496, 500 КПК України.

5) Слідчий взаємодіє із педагогом, психологом та лікарем.

Відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводять у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [..³⁵³]. Згідно ч. 1 ст. 227 КПК України, під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечують участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [..³⁵⁴].

Додатково регламентує кримінальне провадження щодо неповнолітніх глава 38 КПК України. Згідно ст. 490 КПК України «допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом, у присутності захисника»³⁵⁵. Відповідно до ч. 1 ст. 491 КПК України «Якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря»³⁵⁶.

³⁵³ КПК

³⁵⁴ КПК

³⁵⁵ КПК

³⁵⁶ КПК

Педагог, психолог та лікар – як відомо, є учасниками кримінального провадження, які володіють спеціальними знаннями, залучається в установленому КПК України порядку, і під час проведення слідчих (розшукових) дій набувають статусу спеціаліста.

Звернемо увагу на таких носіїв спеціальних знань як педагог чи психолог, так як їх залучення за досліджуваних досить поширене (додаток А). Залучений педагог чи психолог повинен відповідати ряду вимог:

1) наявність педагогічної освіти та досвіду роботи за спеціальністю. Педагог повинен надати документ про освіту із зазначенням галузі знань та набутої спеціальності. Під час вивчення даного документу слід керуватися Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266. Цей нормативно-правовий документ містить визначення шифру галузі, найменування галузі знань, коду спеціальності та найменування спеціальності [..³⁵⁷].

Відповідно, педагог, який залучається до кримінального провадження щодо неповнолітніх, повинен отримати освіту за такою галуззю знань як: А «Освіта». Зокрема, спеціальність А1 Освітні науки; А2 Дошкільна освіта; А3 Початкова освіта; А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями); А5 Професійна освіта (за спеціалізаціями); А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями); А7 Фізична культура і спорт). Психолог повинен мати освіту за галуззю знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини» (спеціальність С4 Психологія) [..³⁵⁸].

За браку в спеціаліста, якого залучали до проведення слідчих (розшукових) дій, відповідних спеціальних знань, що підтверджують документами про отримання освіти, може поставати питання про допустимість доказів, отриманих у

³⁵⁷ Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

³⁵⁸ Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

кримінальному провадженні. Крім документів про освіту, до матеріалів кримінального провадження слід додавати документи про досвід роботи відповідного педагога чи психолога, із зазначенням вікової групи, з якою працює даний спеціаліст. Педагог і психолог повинен мати знання і навички роботи саме з віковою групою дітей, до якої належить неповнолітній учасник кримінального провадження [.., с. 143³⁵⁹].

Відповідно до п. 2 Порядку реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 7 лютого 2023 р. № 493/5/67/32³⁶⁰, психолог – це особа, яка має вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» (бакалавр, магістр) та включена до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги³⁶¹.

Відповідно Реєстр психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги – це база даних, яка формується та ведеться Координаційним центром з надання правничої допомоги, в якій містяться відомості про психологів, які можуть залучатися у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, до участі у кримінальних провадженнях за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги³⁶².

³⁵⁹ Кашпур Дисертація

³⁶⁰ Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затверджений наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 7 лютого 2023 р. № 493/5/67/32. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>

³⁶¹ Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затверджений наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 7 лютого 2023 р. № 493/5/67/32. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>

³⁶² Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги,

Л. Д. Удалова, О. В. Римарчук додають, що психолог – це особа, яка має вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» (бакалавр, магістр), включена до Реєстру психологів, володіє знаннями та навичками, необхідними для ефективної участі у слідчих (розшукових) та процесуальних діях із залученням неповнолітніх, малолітніх осіб, ураховуючи їх вікові та інші особливості та обставини правопорушення [. ³⁶³, с. 606].

Тлумачення поняття «психолог» та вирішуваних ним завдань залежно від слідчої ситуації тлумачиться за змістом профільних нормативно-правових актів. Відповідно до Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Офісу Генерального Прокурора, МВС України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306³⁶⁴, психологом у контексті згаданого Порядку слід розуміти співробітника Центру захисту дитини (за моделлю Барнахус) або іншого психолога, що має вищу освіту за спеціальністю «Психологія» (бакалавр, магістр), знання та навички, необхідні для ефективної участі у слідчій (розшуковій) та процесуальній дії за участю дитини, і покликаний забезпечити її проведення з урахуванням вікових та інших особливостей дитини, а також обставин правопорушення ³⁶⁵.

Нині в Україні запроваджено Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної

затверджений наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 7 лютого 2023 р. № 493/5/67/32. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>

³⁶³ Удалова Л.Д., Римарчук О. В. Особливості залучення у кримінальне провадження учасників, які відіграють допоміжну роль. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12/2024. С. 604-608. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/141>

³⁶⁴ Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

³⁶⁵ Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

правничої допомоги, що передбачає добір кандидатів у психологи. Зокрема, претенденти зобов'язані успішно пройти конкурс з відбору психологів, порядок проведення якого встановлюється Міністерством юстиції України за погодженням з МВС України, і бути включені до Реєстру психологів Координаційного центру з надання правничої допомоги. Зауважимо, що чинний кримінальний процесуальний закон не передбачає процесуальний порядок та критерії добору психологів та педагогів. Зазвичай, органи досудового розслідування, прокуратура та суд обирали зазначених учасників за формальними ознаками наявності відповідного документу, який би підтверджував відповідний фах (освіту) [..³⁶⁶, с. 606].

Така проблема залишається актуальною, адже хоча законодавство безпосередньо не регламентує дане питання, вивчення емпіричних даних та криміналістичних рекомендацій переконує у необхідності врахування як профільної освіти залученого психолога до проведення слідчих (розшукових) дій, так і досвіду роботи із певною віковою групою дітей. Вказані вимоги повинні стосуватися й залучення до кримінального провадження педагога.

Так, слід підкреслити що згідно розділу II Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги 2023 року [..³⁶⁷], у Реєстр вноситься наступні дані про особу психолога: 1) прізвище, ім'я, по батькові психолога; 2) адміністративно-територіальні одиниці (місто, область тощо), на території яких психолог здійснює свою діяльність; 3) телефон та електронна пошта; 4) загальний досвід роботи психологом на дату внесення до Реєстру; 5) загальний досвід роботи психологом з дітьми, вік дітей, з якими працює(вав) психолог на дату внесення до Реєстру; 6) відомості про конкурс з відбору психологів, за результатами якого психолога відібрано до Реєстру (дата та

³⁶⁶ Удалова Л.Д., Римарчук О. В. Особливості залучення у кримінальне провадження учасників, які відіграють допоміжну роль. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12/2024. С. 604-608. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/141>

³⁶⁷ Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text>

номер протоколу комісії з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, що містить інформацію про відібраних претендентів для включення до Реєстру); 7) інформація про внесення відомостей та останніх змін до Реєстру: дата та час внесення відомостей/останніх змін до відомостей Реєстру; прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) відповідального працівника Координаційного центру, який вніс відомості / останні зміни до відомостей Реєстру; 8) інформація про виключення психолога з Реєстру та ін.³⁶⁸

Отже, ще раз слід звернути увагу на такі відомості про особу психолога, які фіксуються у Реєстрі як «загальний досвід роботи психологом з дітьми, вік дітей, з якими працює(вав) психолог на дату внесення до Реєстру». Вказана обставина обумовлює обов'язок слідчого під час практичної діяльності враховувати вказані відомості під час залучення психолога як спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, вирішення інших завдань у процесі досудового розслідування та судового розгляду [..., с. 563]³⁶⁹. Слід додати, що врахування таких обставин повинно бути обов'язковим і для педагога, адже враховуватиме особливості вікової педагогіки та психології.

Взагалі слід підкреслити, що запровадження Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, позитивно сприймається практиками (94,7% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1 суддів (Додаток А). Вказані інновації позитивно впливають і на процес криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже такий психолог проходить професійний відбір – конкурс з відбору

³⁶⁸ Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text>

³⁶⁹ Чечотка І.Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* [Текст] : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, І. І. Мотиль та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 560-564.

психологів, порядок проведення якого встановлюється Міністерством юстиції України за погодженням з МВС України, де комісією оцінюються як формальні вимоги, так і професійні здібності, можливості виконувати поставлені завдання у системі ювенальної юстиції. Такі психологи сприяють вирішенню завдань криміналістичного забезпечення, що виражається у встановленні психологічного контакту із неповнолітнім підозрюваним, застосуванні методик виявлення брехні та її подолання, надання психологічної допомоги та сприяння реалізації профілактичної діяльності слідчого, виправлення та соціалізації дитини, що перебуває у конфлікті із законом та ін. Також психолог складає свій висновок про психологічний стан дитини, надає відповідні рекомендації.

Важливо, що згідно ч. 1 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати: 5) довідки, висновки й інші документи спеціалістів [..³⁷⁰]. Згідно ч. 2 ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів³⁷¹. Таким чином, психолог за результатами роботи з дитиною – складає документ, який використовується у доказуванні у кримінальному провадженні.

Такий висновок чи довідка спеціаліста-психолога розкриває характеристику психологічного стану дитини, містить рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій із дитиною, може надавати й певну орієнтуючу інформацію щодо події кримінального правопорушення для слідчого. Вказаний документ може бути предметом наступного дослідження під час проведення судової психологічної або судової психолого-психіатричної експертизи. Психолог може надати допомогу у оцінці висновку судово-психологічної експертизи та показань неповнолітнього, наданих під час проведення допитів, результатів проведення інших слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім.

³⁷⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

³⁷¹ КПК

Позитивно оцінюючи запровадження охарактеризованого Реєстру психологів, постає питання про доцільність запровадження аналогічного Реєстру педагогів та лікарів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги.

Адже на практиці слідчі нерідко вимушені формально вирішувати це питання, залучаючи педагога чи лікаря керуючись принципом, «якого можливо», а не якого доцільно із врахуванням індивідуальних особливостей дитини. Крім того, може залучатися педагог чи психолог із середовища неповнолітнього: педагог зі школи, де навчається підліток; лікар із медичної установи, де дитина проходить лікування. Така ситуація може не лише перешкодити встановленню психологічного контакту із неповнолітнім учасником кримінального провадження, але загрожувати розголошенню таємниці досудового розслідування. Доцільно опрацювати питання щодо створення подібних реєстрів педагогів та психологів, які можуть залучатися слідчим задля надання допомоги у проведенні слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім підозрюваним. Можливим варіант визначення закладів освіти та медичних установ, де на підставі укладених договорів про співробітництво, слідчий за потреби може звертатися й отримувати необхідну допомогу.

Є потреба й додаткового навчання психологів, педагогів, лікарів, які залучаються до вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження, з метою підвищення своїх компетентностей щодо комунікації із дітьми у конфлікті із законом та підвищенню ефективності взаємодії зі слідчим.

Також слід звернути на те, що у згадуваній гл. 38 ст. 491 КПК України, яка регулює питання участі педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, міститься правило, що участь цих спеціалістів на допиті забезпечується, по-перше, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника, а по-друге, якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо його визнано розумово відсталим. У юридичній науці щодо конкуренції загальних та спеціальних норм йдеться про «суперництво»

однорівневих правових норм по горизонталі, де спеціальні норми конкретизують зміст загальноправових положень та приймаються з метою досягнення загальною нормою максимальної ефективності, врахування специфічних суспільних відносин, що нею регулюються, а тому спеціальна норма має пріоритет перед загальною. Тому, обираючи варіант вирішення питання участі педагога, психолога, лікаря у проведенні слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього підозрюваного, зокрема допиті, слід начебто керуватися вимогами норми спеціальної – ст. 491 КПК України. В іншому випадку виникає ситуація, коли щодо інших слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього участь зазначених спеціалістів на вимогу ст. 227 КПК України є обов'язковою, а у допиті неповнолітнього підозрюваного – з урахуванням вимог ст. 491 КПК України [... с. 106]³⁷². В. В. Романюк вважає, що це – правова колізія, яка, з урахуванням наведених вище висновків щодо важливого значення участі педагога та психолога у досліджуваному провадженні, має негативний характер як для захисту прав неповнолітнього підозрюваного, так і для ефективності цього провадження [... с. 106]. Як шлях подолання вказаної колізії В. В. Романюк пропонує по-перше, ст. 227 КПК України викласти в редакції, яка б передбачала розповсюдження обов'язковості участі законного представника, педагога, психолога або лікаря у процесуальних, а не лише слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи; по-друге, в ст. 490 КПК України включити посилання на ст. 226, 227 цього Кодексу; по-третє, ст. 491 КПК України викласти в іншій редакції із назвою «Стаття 491. Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх» [...³⁷³, с. 107].

Слід погодитися із думкою вченого, адже побудова системи ювенальної юстиції (ювенальна юстиція – спеціалізована система правосуддя для

³⁷² Романюк В. В. Участь педагога, психолога та лікаря у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (67). С. 101-109. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/89e25511-2d7d-47e7-8a17-7dad2c97b11d/content>

³⁷³ Романюк В. В. Участь педагога, психолога та лікаря у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (67). С. 101-109. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/89e25511-2d7d-47e7-8a17-7dad2c97b11d/content>

неповнолітніх³⁷⁴), згідно Концепції реформування кримінальної юстиції України 2008 року, інших міжнародних та державних планів та програм реалізації кримінального судочинства щодо неповнолітніх, передбачає розробку спеціальної процедури ювенальної юстиції, що дасть змогу враховувати права та інтереси неповнолітніх³⁷⁵. Й такий підхід передбачає комплексне і системне удосконалення кримінального процесуального законодавства й криміналістичних рекомендацій щодо посилення забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх – як тих що перебувають у контакті із законом, так і тих, що перебувають у конфлікті із законом.

З даного приводу, а саме удосконалення порядку залучення педагогів та психологів до кримінального провадження, прийнято ряд нормативно-правових актів, які спрямовані на підвищення ефективності виконання завдань кримінального провадження, у тому числі на напрямом криміналістичного забезпечення, однак переважно вони стосуються удосконалення порядку кримінального судочинства щодо неповнолітніх свідків та потерпілих.

Так, це Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306³⁷⁶. Слід уточнити, що цей Порядок визначає механізм реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), який впроваджується Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо

³⁷⁴ Концепція реформування кримінальної юстиції України : затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року. № 311/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008/ed20080417/find?text=%DE%E2%E5%ED%E0%EB%FC%ED%E0+%FE%F1%F2%E8%F6%B3%FF#Text>

³⁷⁵ Концепція реформування кримінальної юстиції України : затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року. № 311/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008/ed20080417/find?text=%DE%E2%E5%ED%E0%EB%FC%ED%E0+%FE%F1%F2%E8%F6%B3%FF#Text>

³⁷⁶ Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

неповнолітніх. При цьому у тлумаченні цього Порядку «дитиною» слід розуміти малолітню або неповнолітню особу, яка є потерпілою від кримінального правопорушення або стала свідком його вчинення (п. 2)³⁷⁷. Власне Центр захисту дитини (за моделлю Барнахус) – це міждисциплінарний спеціалізований заклад / структурний підрозділ іншого закладу (відділ, відділення, сектор, дільниця тощо), що створюється для проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, передбачених КПК України, в дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів допомоги і послуг дітям, які є потерпілими або стали свідками кримінальних правопорушень³⁷⁸.

Позитивно сприймаючи функціонування центру захисту дитини (за моделлю Барнахус), слід уточнити що їх функціонування стосується неповнолітніх свідків та потерпілих у кримінальному провадженні. Однак, загальні засади та принципи поведіння із неповнолітніми учасниками кримінального провадження (забезпечення найкращих інтересів дитини; заборони / недопущення дискримінації; забезпечення рівного доступу і ставлення до всіх дітей; забезпечення права дітей на участь у процесі прийняття рішень, які їх стосуються, відповідно до їх віку та рівня розвитку, права дітей бути почутими та отримувати інформацію; розумності строків³⁷⁹), є актуальними й щодо поведіння із неповнолітніми підозрюваними (обвинуваченими), підсудними.

Отже, підводячи підсумок, слід виокремити такі форми взаємодії слідчого із психологом, педагогом та лікарем під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх:

³⁷⁷ Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

³⁷⁸ Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

³⁷⁹ Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

- 1) залучення слідчим педагога та психолога спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій;
- 2) надання консультацій в усній та письмовій формах;
- 3) залучення до проведення заходів, спрямованих на надання допомоги дитині, яка перебуває у «конфлікті із законом»;
- 4) призначення судових експертиз (судової психологічної, судової психолого-психіатричної, судово-медичної).

Коло суб'єктів, із якими взаємодіє слідчий у контексті вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження, є значно ширшим.

Наприклад, обов'язковою складовою є побудова взаємодії із органами опіки та піклування. Так, згідно ст. 55 Цивільного кодексу України, «опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки»³⁸⁰

Відповідно до ст. 56 КПК України, «органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад. Права та обов'язки органів, на які покладено здійснення опіки та піклування, щодо забезпечення прав та інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування, встановлюються законом та іншими нормативно-правовими актами»³⁸¹.

Питання взаємодії розкриті у нормах Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995)³⁸².

У ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначено органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень.

³⁸⁰ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³⁸¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³⁸² Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

Здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;

школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;

притулки для дітей;

центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни³⁸³.

Проблеми криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх викликають занепокоєння, науково-дослідницький інтерес й науково-дослідних установ на міжнародному та національному рівнях, яких теж можна розглядати як суб'єктів зовнішньої взаємодії з метою вирішення спільних завдань інституту ювенальної юстиції.

Так, мова йде про діяльність Міжнародної асоціації кримінального права (IAPL/AIDP) (заснована в Парижі 14 березня 1924 року). Її сфера діяльності

³⁸³ Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»

охоплює: кримінальну політику та кодифікацію кримінального права; порівняльне кримінальне право; міжнародне кримінальне право (зі спеціалізацією в міжнародному кримінальному правосудді); права людини у здійсненні кримінального правосуддя³⁸⁴. Діяльність відбувається у формі Мережі AIDP з питань кримінального правосуддя, до якої входять такі члени: Міжнародний інститут вищих досліджень кримінальних наук Сіракузи (Італія), Коледж кримінально-правових наук (Пекін, Китай), Інститут міжнародних досліджень кримінальної політики (Гент, Бельгія), Європейська академічна мережа з кримінального права (Брюссель, Бельгія), Інститут іноземного та міжнародного права ім. Макса Планка (Фрайбург, Німеччина). Платформа, яку пропонує Мережа, служить для обміну ідеями та спільної організації заходів (семінарів, круглих столів, семінарів)³⁸⁵.

Це міжнародні фонди, що мають на меті захищати права й інтереси дітей у суспільстві, зокрема: «UNICEF» [..³⁸⁶] – Дитячий фонд ООН, Консультативна місія Європейського Союзу в Україні [..³⁸⁷] тощо, беруть активну участь у реалізації проєктів на території України, спрямованих на підвищення рівня безпеки дітей, забезпечення їх інтересів, удосконаленні усталених принципів правосуддя, дружнього до дитини.

Тобто, мова йде про міжнародний і державний рівні організації взаємодії у процесі вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх відповідно до різноманітних форм реалізації.

Висновки до третього розділу

1. Нині, у зв'язку із процесами приведення вітчизняного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики до високих

³⁸⁴ History of the International Association of Penal Law <https://penal.org/en/node/168>

³⁸⁵ AIDP Network for Criminal Justice. <https://penal.org/en/aidp-network-criminal-justice>

³⁸⁶ UNICEF : [офіц. вебпортал]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/what-we-do>.

³⁸⁷ Консультативна місія Європейського Союзу в Україні : [офіц. вебпортал]. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/>.

міжнародних стандартів, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх знає постійного удосконалення, що вимагає ретельної дослідницької уваги. Важливим є криміналістичне забезпечення даної сфери. Слід відмітити, що одним із інноваційних напрямів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є забезпечення дотримання міжнародних стандартів, залучення їх до вітчизняної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, враховуючи її багатоаспектність, слід розглядати під різними кутами зору, відповідно до її нормативно-правового закріплення, теоретичного тлумачення і практичного виразу. Отже, передусім міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх ґрунтуються на положеннях міжнародного (Загальна декларація прав людини (1948), Декларація прав дитини (1959), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985), Конвенція про права дитини (1989), Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006), Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010)) та національного законодавства (Конституції України (1996), КПК України (2012), законів України «Про охорону дитинства» (2001), Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (2011)). По-друге, міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх враховують особливості реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів.

Враховуючи, що поняття «міжнародні стандарти» є найбільш широким та змістовним поняттям, й по суті значною мірою охоплює й поняття «європейські стандарти», у нашому дослідженні використано узагальнене поняття «міжнародні стандарти». Відповідно, цікавим аспектом дослідження є відповідність системи криміналістичного забезпечення міжнародним стандартам.

Обґрунтовано, що міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх – це вимоги до діяльності уповноважених суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх та його криміналістичне забезпечення, які відповідають кращим міжнародним, європейським зразкам та залучені до вітчизняної правотворчої та правозастосовної діяльності.

У контексті формування міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх та їх впровадження до національної правотворчої та правозастосовної практики, детально опрацьовано спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» та на підставі проведених додаткових теоретичних та емпіричних досліджень сформовано міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

2. Питання взаємодії, її організаційно-тактичних засад традиційно охоплюються предметом криміналістики й досліджуються при висвітленні проблематики криміналістичного забезпечення, у тому числі й за умови кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Необхідною є взаємодія слідчого з представниками правоохоронних та державних органів, підприємств, установ та організацій, як на місцевому, так і регіональному, державному та міжнародному рівнях.

Питання взаємодії є складовою дослідження криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, а саме:

1) взаємодія є складовою проблематики тактико-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Це питання встановлення психологічного контакту, реалізації інших тактичних прийомів як із учасниками кримінального провадження, зокрема – неповнолітнім, так і реалізації

організаційно-управлінських тактичних прийомів із окремими представниками правоохоронних та державних органів, спеціалістами (педагогом, психологом), представниками громадськості; питання взаємодії важливі під час планування проведення слідчих (розшукових) дій та планування розслідування кримінального правопорушення, організаційного забезпечення даних процесів; взаємодія спрямована на організацію ефективної діяльності слідчо-оперативної групи, добросовісного виконання поставлених завдань її членами та ін.;

2) питання взаємодії важливі у контексті формування методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Висвітлення питань взаємодії є обов'язковим за умови формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених за участі неповнолітніх, а також окремих видових криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, де критерієм для виокремлення й є різні криміналістично значимі ознаки, пов'язані із особою неповнолітнього правопорушника.

Розкрито проблематику удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії слідчого із такими суб'єктами як прокурор, психолог, педагог, лікар, інспектор ювенальної превенції, спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НП України, працівник Експертної служби МВС України.

Розтягнуті дискусійні питання за напрямом взаємодії, сформовано пропозиції щодо напрямів їх вирішення. Наприклад, регламентація в Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події 2015 року – порядку залучення до огляду місця події лише пересувної лабораторії – обумовлює закономірне питання: чи є нормативно визначена можливість залучення власне працівника Експертної служби МВС України як спеціаліста до огляду місця події? Крім того, пересувна лабораторія є власне засобом техніко-криміналістичного забезпечення, тому акцент повинен

бути звернений на залучення саме суб'єкта взаємодії – працівника Експертної служби МВС України, який володіє арсеналом техніко-криміналістичних засобів. Тож слід не обмежуватися залученням до огляду місця події спеціалізованих пересувних лабораторій, а вести мову про залучення працівника Експертної служби МВС України як спеціаліста із відповідними техніко-криміналістичними засобами.

Щодо залучення педагога та психолога до проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх, акцентовано увагу на проблемі, що хоча законодавство безпосередньо не регламентує дане питання, вивчення емпіричних даних та криміналістичних рекомендацій переконує у необхідності врахування як профільної освіти залученого психолога до проведення слідчих (розшукових) дій, так і досвіду роботи із певною віковою групою дітей.

Розглянуті й інші проблемні питання реалізації взаємодії слідчого із іншими компетентними суб'єктами, спрямовані на удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення, проведені емпіричні дослідження та запропоновано вирішення нового наукового завдання, суть якого полягає у всебічному дослідженні криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, і формуванні теоретичних положень та практичних рекомендацій за даним напрямом.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. На підставі вивчення наукових праць учених з'ясовано, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх було предметом наукових досліджень. Однак, недостатньо висвітленими є криміналістичні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, що вказує про необхідність подальшого дослідження.

Наукові дослідження, які висвітлюють питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, розкривають проблематику у межах двох «блоків»:

а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження (О. Л. Дульський, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Ю. М. Мирошниченко, І. В. Пиріг, В. М. Стратонов, З. М. Топорецька, Л. Д. Удалова, Ю. М. Черноус, В. В. Юсупов, В. Ю. Шепітько);

б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх (О. Ф. Вакуленко, Є. М. Гідулянова, О. Л. Камінська, О. О. Кочура, О. А. Нагорнюк-Данилюк, М. О. Пасека, В. В. Романюк, С. В. Харченко, О. Ю. Хахуцяк, К. О. Юсупова).

Однак, власне криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх не було предметом окремого наукового аналізу.

Поняття «криміналістичне забезпечення» з теоретичного аспекту може бути охарактеризоване як окреме вчення науки криміналістики, що спрямовано на формування наукового підґрунтя застосовуванням криміналістичним засобам, методам і прийомам діяльності, за динамічних умов, пов'язаних із змінами

законодавства, розвитком науково-технічного прогресу, вирішенням актуальних завдань суспільства, задля досягнення завдань кримінального провадження. Із практичного аспекту слід вести мову про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності у кримінальному провадженні, що реалізуються правоохоронними органами (стороною обвинувачення), адвокатурою (стороною захисту) та судом (органи правосуддя). Власне криміналістичне забезпечення представлено наступною структурою. Теоретичною основою є загальна теорія криміналістики, й три структурні елементи як от: криміналістична техніка (техніко-криміналістичне забезпечення), криміналістична тактика (тактико-криміналістичне забезпечення), криміналістична методика (методико-криміналістичне забезпечення). Особливою є сфера реалізації криміналістичного забезпечення – кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

2. Комплексно проаналізовано правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Значна увага у законодавстві приділяється дотриманню прав та свобод дитини як члена суспільства і неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження. Окрему групу нормативно-правових актів складають ті, які регламентують питання криміналістичного забезпечення.

Відповідно, нормативно-правові акти, які регламентують криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх систематизовано відповідно до таких груп:

1) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус дитини як члена суспільства й представника правової держави (Конституція України, Сімейний кодекс України 2002 року, Цивільний кодекс України 2003 року, Закон України «Про охорону дитинства» 2001 року);

2) нормативно-правові акти, які регламентують правовідносини з дитиною під час виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень (Конституція України, КПК України, Закони України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» 1995 року, «Про Національну поліцію» 2015 року, «Про запобігання та протидію домашньому

насилъству» 2017 року, Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України 2017 року, Наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» 2017 року, Наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» 2023 року та ін.).

3) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження та визначають засади кримінального провадження щодо неповнолітнього (Конституція України, КПК України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року);

4) нормативно-правові акти, які регламентують питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження (КПК України, Закони України «Про судову експертизу», «Про Національну поліцію» 2015 року, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень 1998 року, Наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» 2017 року, Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» 2020 р. та ін.).

Комплексний підхід дозволив сформулювати пропозиції до врегулювання окресленої сфери правовідносин.

Ключове значення як правова основа має КПК України, що регламентує особливості реалізації прав, свобод і обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю, із врахуванням практики Європейського суду з прав людини. Наголошено на дотриманні положень міжнародного права, які є частиною правової системи України (Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») 1985 року).

Особливий правовий статус неповнолітнього підозрюваного як відповідає засадам кримінального провадження, так і враховує особливості пов'язані із додатковим забезпеченням його прав та свобод (глава 2 КПК України). Такі засади охоплюють як досудове розслідування, так і судовий розгляд.

3. Актуальність вивчення іноземного досвіду криміналістичного забезпечення щодо неповнолітніх пов'язана з тим, що врахування останніх тенденцій розвитку світової практики та досвіду розвинених демократичних держав є необхідним для визначення стратегії вітчизняного криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, оскільки дозволить задіяти всі механізми, що забезпечать динамічне удосконалення вітчизняної правотворчої та правозастосовної практики.

Опрацьовано іноземний досвід криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх з метою визначення особливостей його залучення до вітчизняної правозастосовної практики. Вивчено досвід реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження за участі неповнолітніх на прикладі низки іноземних держав (Австралія, Великобританія, Канада, Грузія, Франція, Німеччина та ін.).

На підставі проведених досліджень, виокремлено засади, які комплексно з точки зору кримінального процесу й криміналістики повинні бути враховані під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, й втілюють кращий досвід провідних іноземних держав:

– слідчі та інші процесуальні дії за участю неповнолітньої особи слід проводити виключно спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які є компетентними та пройшли спеціалізоване навчання, а судовий розгляд таких справ має відбуватися у системі ювенальної юстиції;

– забезпечувати спілкування та проведення з неповнолітнім слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах дружнього середовища до дитини, за потреби – враховуючи особливі потреби певних категорій неповнолітніх – з інвалідністю, з особливостями розвитку, малолітніх;

– залучати можливості техніко-криміналістичного забезпечення, судових експертиз задля повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин кримінального провадження за участю неповнолітніх.

4. Виокремлено напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, враховуючи інноваційні підходи до вирішення поставлених завдань:

а) створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх:

– використання слідчих валіз різної комплектації, пересувних криміналістичних лабораторій (містять комплекти пошукових засобів, для роботи із трасологічними слідами, мікрооб'єктами, документами, трупом, біологічними слідами для ДНК-досліджень, комплекти фото та відеотехніки, БпЛА, освітлювальну апаратуру, набори інструментів, пакувальних засобів, засоби зв'язку та ін.). На початковому етапі розслідування, під час огляду місця події, застосування техніко-криміналістичних засобів сприяє отриманню первинної інформації, на підставі аналізу котрої можна висунути версії про причетність до вчинення кримінального правопорушення неповнолітнього;

– проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітніми у межах «Зеленої кімнати», що відбувається згідно спеціально розробленої методики, за комплексного техніко-криміналістичного забезпечення (укомплектовані терапевтичний зал та робоче приміщення, розділені «венетійським склом», належне освітлення, засоби відеозапису);

– пред'явлення для впізнання неповнолітнього підозрюваного поза візуальним спостереженням, з метою вирішення процесуальних і тактичних завдань, передбачає техніко-криміналістичне забезпечення, що полягає у прилаштуванні двох спеціальних приміщень, розділених перегородкою зі спеціального скла, прозорим з одного боку, наявності належного освітлення, за якісної і повної відеофіксації слідчої (розшукової) дії;

б) фіксація ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх:

– підготовка як протоколу, так додатків до нього, за техніко-криміналістичного забезпечення. Обґрунтовано обов'язковість застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім підозрюваним, що передбачає як дотримання вимог до засобу відеозапису, так і рекомендацій до процесу відео фіксації й збереження отриманих результатів. Окрім загальних вимог, слід враховувати тактичні особливості застосування відеозапису, пов'язані із недопущенням створення напруги, перешкоджанням встановлення психологічного контакту, обмеженні ініціативи неповнолітнього учасника слідчої (розшукової) дії;

– проведення слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім у режимі відеоконференції, за неможливості безпосередньої участі неповнолітнього у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин (перебування на стаціонарному лікуванні, територіальна віддаленість та ін.) Слід забезпечити наявність спеціальних технічних засобів та їх використання із дотриманням криміналістичних рекомендацій. Використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку;

в) веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків. Враховуючи соціально-демографічні дані та криміналістичні ознаки ведеться і використовується під час розслідування:

– профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку дітей, щодо яких заведено обліково-профілактичну справу;

– інформаційна підсистема «СЛІД», що належить до інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» Єдиної інформаційної системи МВС України;

– криміналістичні обліки Експертної служби МВС України.

г) залученні спеціальних знань, зокрема – відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний «арсенал» засобів техніко-криміналістичного забезпечення. Під час розслідування

кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, залучається досить широкий перелік спеціалістів, зокрема:

– спеціаліст-криміналіст – з метою виявлення, вилучення, дослідження і використання криміналістично значимої інформації під час проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій (97,4% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– працівник Експертної служби МВС України – для ефективного виявлення криміналістично значимої інформації із використанням найсучасніших можливостей техніко-криміналістичного забезпечення та попереднього криміналістичного дослідження об'єктів (89,5% слідчих, 78,0% прокурорів, 85,7% суддів);

– судово-медичний експерт – за умови проведення огляду трупа, виявлення частин розчленованого трупа та в інших випадках залучення спеціальних знань із галузі судової медицини (15,8% слідчих, 12,0% прокурорів, 8,6% суддів);

– кінолог зі службовою собакою – з метою розшуку правопорушника, слідів кримінального правопорушення за «гарячими слідами» (10,5% слідчих, 18,0% прокурорів, 17,1% суддів);

– вибухотехнік – у разі наявності інформації про загрозу або вчинення вибуху, підпалу або інших дій, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами (9,5% слідчих, 12,0% прокурорів, 8,6% суддів);

– спеціаліст у сфері інформаційних технологій – для розслідування кримінальних правопорушень, механізм реалізації котрих пов'язаний із використанням комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також виявлення, вилучення і дослідження електронних (цифрових) слідів (53,2%, 64,0% прокурорів, 77,1% суддів);

– психолог – для надання психологічної допомоги дитині, встановлення психологічного контакту з неповнолітнім, формування висновку про його психологічний стан, допомоги слідчому в отриманні показань від неповнолітнього підозрюваного про подію кримінального правопорушення (98,7% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– педагог – для надання методичної допомоги під час розслідування, встановлення психологічного контакту з дитиною, допомоги слідчому в формуванні характеристики неповнолітнього підозрюваного (46,3% слідчих, 54,0% прокурорів, 68,6% суддів);

– лікар – для надання медичної допомоги під час розслідування, встановлення криміналістично значимої інформації шляхом застосування знань у галузі медицини (13,7% слідчих, 26,0% прокурорів, 28,6% суддів);

д) залученні експертів та проведенні експертиз. Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, проводиться значна кількість експертних досліджень, враховуючи різноманіття їх класифікації та за умови відповідності експертній методиці: криміналістичні, товарознавчі, психологічні, судово-медичні, судово-психіатричні та ін.

5. До засобів тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх належать тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції, а також виокремлено тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

Слідчі (розшукові) дії щодо неповнолітніх проводяться із врахуванням соціальної та психологічної характеристики дитини, її фізичного та інтелектуального розвитку, а застосовані тактичні прийоми повинні відповідати критеріям допустимості.

Зосереджено увагу на «ключовому» засобі тактико-криміналістичного забезпечення за даних умов – тактичному прийомі.

Виокремлено тактичні прийоми, які реалізуються слідчим щодо неповнолітнього підозрюваного, поведінка котрого переважно характеризується протидією досудовому розслідуванню (засвідчили 89,5% слідчих, 84,0% прокурорів, 77,2% суддів):

– врахування психологічних особливостей особистості неповнолітнього допитуваного, узгодження з врахуванням таких даних поведінки слідчого;

– посилення (за умови протидії) або зменшення (за умови взаємодії) стану емоційної напруженості;

- створення ефекту несподіванки або використання раптовості (постановка контрольного запитання, пред'явлення речового доказу);
- забезпечення послідовного висвітлення подій;
- припущення контрверсії, надання контрдоказів (протилежне судження про подію чи предмет дослідження);
- прискорений темп допиту (зادля спростування хибного алібі);
- постановка прямих запитань;
- створення «легенди» (без застосування обману чи зловживання довірою);
- максимальна деталізація інформації (за умови надання завідомо неправдивих показань або добросовісного забування певних обставин).

Однак, «арсенал» тактико-криміналістичних засобів постійно доповнюється та удосконалюється, зокрема мова йде про «процесуальне інтерв'ю». Розглянуті особливості його реалізації щодо неповнолітнього підозрюваного.

Звернено увагу на дискусійне питання щодо визначення поняття процесуального інтерв'ю, його процесуальне і тактико-криміналістичне значення. Проаналізовано точки зору дослідників щодо таких позицій: процесуальне інтерв'ю як окрема процесуальна дія; тотожність допиту і процесуального інтерв'ю; процесуальне інтерв'ю як тактичний прийом.

Обґрунтовано точку зору, що процесуальне інтерв'ю слід розглядати як систему тактичних прийомів, що реалізується у межах допиту неповнолітнього підозрюваного, з метою використання отриманих результатів у доказуванні під час кримінального провадження.

6. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх має своїм призначенням сформулювати криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Відповідно, кожна криміналістична методика повинна характеризуватися як специфікою складу кримінального правопорушення, так й індивідуальним суб'єктом його вчинення (неповнолітнім), іншими криміналістично значимими ознаками. Виходячи із даних практичних досліджень, акцентовано увагу на побудову криміналістичних методик, які найчастіше вчинюються неповнолітніми

та мають підвищений ступінь суспільної небезпеки. Мова йде про формування криміналістичної методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, хуліганства, кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків тощо.

Основою для побудови криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, є:

- характеристика певного виду кримінального правопорушення, визначеного Кримінальним кодексом України;
- характеристика особи неповнолітнього правопорушника, потерпілого, інших криміналістично значимих елементів криміналістичної характеристики;
- характер первинної інформації (типова слідча ситуація), що обумовлює алгоритм першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та їх особливості на початковому етапі розслідування;
- наступний етап розслідування;
- особливості використання спеціальних знань;
- питання взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами;
- реалізація профілактичної діяльності.

Враховуючи все різноманіття кримінальних правопорушень, що вчинюються неповнолітніми, практично у всіх класифікаційних групах виділяється ознака, пов'язана із причинним зв'язком вчиненого кримінального правопорушення з його суб'єктом – неповнолітнім. Отже, наявність спеціального суб'єкта впливає на криміналістичну характеристику та методику розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Відповідно до вказаного напрямку досліджень, а саме створення комплексів криміналістичних рекомендацій більшого рівня узагальненості, що стосуються різних видів протиправних посягань, але вчинюваних спеціальним суб'єктом, слід розробляти методику розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Крім традиційних структурних елементів, важливе значення має висвітлення питань взаємодії: внутрішньої, тобто взаємодії слідчого з підрозділами Національної поліції України, іншими правоохоронними органами; зовнішньої,

пов'язаної із взаємодією слідчого із представниками закладів освіти, державних органів, громадських організацій.

Обґрунтовано пропозицію про доцільність включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, питань взаємодії слідчого із правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями. Таку думку підтримали опитані практики (95,8 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 97,1% суддів, 96,8% спеціалістів-криміналістів, 90,4% працівників Експертної служби МВС України) та питань профілактичної діяльності слідчого та інших компетентних суб'єктів щодо попередження злочинності неповнолітніх (95,3% слідчих, 92,0% прокурорів, 94,3% суддів, 95,2% спеціалістів-криміналістів, 92,3% працівників Експертної служби МВС України).

7. Провівши теоретичні та емпіричні дослідження, міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх сформовано та узагальнено наступним чином:

- забезпечення ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення її інтересів (98,4% слідчих, 100,0% прокурорів, 100,0% суддів);

- оперативність досудового розслідування (у строк не більше двох місяців) (83,7% слідчих, 86,0% прокурорів, 91,4% суддів);

- дотримання принципів відновного правосуддя (63,2% слідчих, 86,0% прокурорів, 91,4% суддів);

- роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно віку і вручення пам'ятки підозрюваному неповнолітньому та законному представнику про права, гарантії і соціальні послуги з боку держави, а також з урахуванням особливих потреб окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, дітей з певними особливостями розвитку (100,0% опитаних);

- проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання (97,9% слідчих, 96,0% прокурорів, 91,4% суддів);

– призначення законного представника з урахуванням думки неповнолітнього, враховуючи їх довірливі відносини (98,4% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– заміна законного представника неповнолітнього за умови коли його дії спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього (97,9% слідчих, 96,0% прокурорів, 91,4% суддів);

– можливість залучення як законного представника неповнолітнього попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання (98,4% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– обмеження участі законного представника у проведенні процесуальної дії з урахуванням рекомендацій психолога. При цьому мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої дії іншого законного представника (96,3% слідчих, 94,0% прокурорів, 94,2% суддів) (96,3% слідчих, 94,0% прокурорів, 94,2% суддів);

– забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень (злочинів) (73,7% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– застосування слідчим, дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, за умови наявності неповнолітнього (78,9% слідчих, 92,0% прокурорів, 94,3% суддів);

– залучення до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, у тому числі психологів системи освіти, соціальної сфери, та поліції (враховуючи міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи), за потреби залучення їх як спеціалістів (97,9% слідчих, 96,0% прокурорів, 91,4% суддів);

– залучення до проведення огляду місця події, залежно від слідчої ситуації, спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС, спеціалізованої

пересувної криміналістичної лабораторії НП України, судово-медичного експерта (81,6% слідчих, 88,0% прокурорів, 88,6% суддів);

– забезпечення виїзду на місце події працівника служби у справах дітей, інших компетентних суб'єктів для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини, організації надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, у тому числі психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги (57,9% слідчих, 84,0% прокурорів, 88,6% суддів);

– забезпечення проведення процесуальних дій з урахуванням найменшої травматизації неповнолітнього (99,5% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів), шляхом застосування такого алгоритму: передусім уживати заходів щодо проведення процесуальних дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше процесуальних дій за участю неповнолітнього у випадках, вкрай необхідних для досягнення цілей кримінального провадження; застосовувати відеофіксацію під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітнього (потерпілого, підозрюваного) за його згодою використовувати дистанційне досудове розслідування;

– забезпечення допиту неповнолітнього під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України, ч. 11 статті 615 КПК України (59,5% слідчих, 82,0% прокурорів, 85,7% суддів);

– проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини, за: методикою «Зелена кімната»; в спеціально облаштованому приміщенні; в іншому місці за погодженням особи, яка бере участь у слідчій дії; на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги; приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури (100,0% опитаних);

– проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх (зокрема, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення) без необґрунтованих затримок після події, однак з урахуванням психологічного стану неповнолітнього,

рекомендацій психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій (67,9% слідчих, 80,0% прокурорів, 88,6% суддів);

– не допущення надання показань неповнолітніми (свідками та потерпілими) у присутності неповнолітнього підозрюваного (50,5% слідчих, 78,0% прокурорів, 82,8% суддів);

– проведення з урахуванням рекомендації психолога всіх процесуальних дій за участю неповнолітнього – слідчим, дізнавачем, прокурором тієї самої статі (51,1% слідчих, 72,0% прокурорів, 80,0% суддів);

– здійснення допиту за методикою «Зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою неповнолітнього (98,4% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– проведення слідчого експерименту, інших слідчих (розшукових) дій з урахуванням обставин вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини (98,4% слідчих, 98,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– встановлення ювенальним слідчим, дізнавачем до повідомлення неповнолітньому про підозру даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, у тому числі шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького оточення, друзів, вчителів, сусідів) (94,2% слідчих, 96,0% прокурорів, 94,3% суддів);

– залучення захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність (100,0% опитаних);

– врахування передусім думки неповнолітнього, вирішуючи питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого (96,8% слідчих, 96,0% прокурорів, 100,0% суддів);

– забезпечення права неповнолітньому підозрюваному та його законному представнику, захиснику подавати докази у кримінальному провадженні (100,0% опитаних);

– використання рекомендацій психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника у слідчих (розшукових) діях, призначення експертиз, тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього. Забезпечувати, за необхідності, допит психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих (розшукових) дій за їх участю (77,9% слідчих, 98,0% прокурорів, 97,1% суддів);

– надсилання на дослідження для проведення судових психологічних експертиз матеріалів кримінального провадження, відеозаписів слідчих (розшукових) дій за участю дитини. Забезпечення участі спеціаліста під час допиту неповнолітньої особи з метою подальшої можливості проведення судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів (55,3% слідчих, 68,0% прокурорів, 82,9% суддів);

– здійснення затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення (98,4% слідчих, 100% прокурорів та суддів);

– при обранні запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати: передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, в якій перебуває неповнолітня особа; особисте зобов'язання; домашній арешт; у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою (100,0% опитаних);

– встановлення при допиті неповнолітнього умов життя та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотивів його вчинення, наявності ризиків у кримінальному провадженні (100,0% опитаних);

– звернення за погодженням та погодження клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за

наявності обґрунтованих ризиків (вчинення у майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України (100,0% опитаних) та ін.

8. Розкрито проблематику удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії слідчого із такими суб'єктами як прокурор (вважають 76,8% слідчих), психолог (83,7%), педагог (63,2%), лікар (43,3%), інспектор ювенальної превенції (71,6%). Враховуючи вирішення завдань криміналістичного забезпечення розслідування, особлива увага була приділена таким суб'єктам взаємодії як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НП України (96,3% слідчих) та працівник Експертної служби МВС України (84,2%).

Обґрунтовано, що хоча головним завданням прокурора є прокурорський нагляд за проведенням досудового розслідування, слідчий і прокурор взаємодіють у ході кримінального провадження шляхом прийняття участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, за умови їх безпосереднього проведення прокурором, під час виконання доручень і вказівок прокурора, а також прийняття основних процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акту до суду та ін.). Вказана діяльність у кримінальному провадженні потребує криміналістичного забезпечення і має специфіку за умови залучення як учасників кримінального провадження неповнолітніх.

Взаємодія слідчого із спеціалістом-криміналістом спрямована на вирішення ключових завдань щодо збирання, дослідження та використання криміналістично значимої інформації і реалізується у таких формах:

– взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, освідування, інших видів огляду; допиту

учасників кримінального провадження й зокрема – неповнолітнього; обшуку; слідчого експерименту; пред'явлення для впізнання; зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; отримання зразків для експертизи; призначення судової експертизи);

- взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

- взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення інших процесуальних дій, передусім що спрямовані на збирання доказів та окремих заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового доступу до речей і документів, затримання уповноваженою службовою особою).

Вирішує завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх взаємодія слідчого із працівниками Експертної служби МВС України, яка реалізується у таких формах:

- залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як експертів, шляхом призначення судової експертизи (93,7% спеціалістів-криміналістів, 96,2% працівників Експертної служби МВС України);

- залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як спеціалістів для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій (93,7% та 76,9% опитаних);

- консультаційна діяльність працівників Експертної служби МВС України (93,7% та 94,2% опитаних).

Розглянуто проблемне питання, що за змістом Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339, серед підстав залучення до огляду місця події працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів та спеціалізованої пересувної лабораторії, називається така як «згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки». Однак, внаслідок того, що всі

тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення, що вчинюються як щодо неповнолітніх, так і за участі неповнолітніх, викликають особливий суспільний резонанс, вимагають швидкого та ефективного досудового розслідування та судового розгляду, що безпосередньо залежить від якісно зібраної та дослідженої спеціалістами із використанням сучасного арсеналу техніко-криміналістичних засобів – криміналістично значимої інформації – слід розширити можливості криміналістичного забезпечення розслідування. Обґрунтовано необхідність доповнення розділу III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339, такою підставою як «вчинення неповнолітньою особою або щодо неповнолітньої особи тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням насильства». Таку думку підтримали опитані респонденти (вважають 84,2% слідчих, 88,9% спеціалістів-криміналістів, 86,5% працівників Експертної служби МВС України, 74,0% прокурорів, 74,3% суддів). Це сприятиме ефективнішому виявленню, вилученню та дослідженню криміналістично значимої інформації з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Наголошено на необхідності підвищення ефективності взаємодії між підрозділами криміналістичного забезпечення Національної поліції та підрозділами Експертної служби МВС, удосконаленні відповідної нормативно-правової бази, важливості покращення техніко-криміналістичного забезпечення (95,2% спеціалістів-криміналістів, 96,2% працівників Експертної служби МВС України).

Виокремлено основні форми взаємодії слідчого та інспектора підрозділу ювенальної превенції Національної поліції України за досліджуваних умов:

– спільна участь у реалізації профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження вчинення кримінальних правопорушень;

– вжиття заходів для запобігання і припинення кримінальних протиправних діянь за участю неповнолітніх та надання допомоги у розслідуванні відповідних фактів;

– участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до статей 496, 500 КПК України.

Щодо взаємодії з психологом та педагогом під час проведення слідчих (розшукових) дій, наголошено на необхідності врахування як профільної освіти залученого психолога чи педагога, так і досвіду роботи із певною віковою групою дітей.

Позитивно відзначено запровадження Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги (підтримують 94,7% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1 суддів). Це позитивно впливає на криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже такий психолог проходить професійний відбір (конкурс), фаховою комісією оцінюються як формальні вимоги, так і професійні здібності, можливості виконувати поставлені завдання у системі ювенальної юстиції. Такі психологи сприяють вирішенню завдань криміналістичного забезпечення, що виражається у встановленні психологічного контакту із неповнолітнім підозрюваним, застосуванні методик виявлення брехні та її подолання, надання психологічної допомоги та сприяння реалізації профілактичної діяльності слідчого, виправлення дитини, що перебуває у конфлікті із законом та ін. Психолог складає свій висновок про психологічний стан дитини, надає відповідні рекомендації. Важливо, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати довідки, висновки й інші документи спеціалістів. Згідно ч. 2 ст. 84 КПК України вони можуть бути джерелами доказів у кримінальному провадженні. Таким чином, психолог за результатами роботи з дитиною – складає документ, який використовується у доказуванні у кримінальному провадженні. Такий висновок чи довідка спеціаліста-психолога розкриває характеристику психологічного стану дитини, містить рекомендації

щодо проведення слідчих (розшукових) дій із дитиною, може надавати їй певну орієнтуючу інформацію щодо події кримінального правопорушення для слідчого. Вказаний документ може бути предметом наступного дослідження під час проведення судово-психологічної або судової психолого-психіатричної експертизи. Психолог може надати допомогу у оцінці висновку судово-психологічної експертизи та показань неповнолітнього, наданих під час проведення допитів, результатів проведення інших слідчих (розшукових) дій із неповнолітнім.

Позитивно оцінюючи запровадження охарактеризованого Реєстру психологів, порушено питання про доцільність запровадження аналогічного Реєстру педагогів та лікарів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб. Адже на практиці слідчі нерідко вимушені формально вирішувати це питання, не враховуючи індивідуальні особливості дітей. Наголошено на необхідності подальшого опрацювання питання щодо створення подібних Реєстрів педагогів та психологів, можливим є варіант визначення закладів освіти та медичних установ, де на підставі укладених договорів про співробітництво, слідчий за потреби може звертатися й отримувати необхідну допомогу. Констатовано потребу додаткового навчання психологів, педагогів, лікарів, які залучаються до вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження, з метою підвищення компетентностей щодо комунікації із дітьми у конфлікті із законом та підвищенню ефективності взаємодії зі слідчим.

Виокремлено форми взаємодії слідчого із психологом, педагогом та лікарем під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх: залучення як спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання консультацій в усній та письмовій формах; залучення до проведення заходів, спрямованих на надання допомоги дитині, яка перебуває у «конфлікті із законом»; призначення судових експертиз (судово-психологічної, судової психолого-психіатричної, судово-медичної).

Отже, кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які відрізняють його від загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Ефективність кримінального провадження щодо неповнолітніх залежить від його комплексного криміналістичного забезпечення, враховуючи як традиційні криміналістичні засоби, методи та прийоми, так і криміналістичні інновації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Апробація «зеленої кімнати» в ННІ № 3. *Національна академія внутрішніх справ*. <https://www.navs.edu.ua/news/aprobaciya-zelenoyi-kimnati-v-nni-n-3.html>

Арцизький районний суд Одеської області. Справа № 492/214/21. Вирок від 26 серпня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99202870>

Балац Р. М. Особливості вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування. Харків, 2019. С. 201-203. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/72.pdf

Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Повноваження прокурора на проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні: окремі проблеми. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2023. Вип. 1. С. 16–25. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-1-3>

Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2019. 152 с.

Блінова Г. О. Інформаційні бази даних для поліції превентивної діяльності як складова інтегрованої системи управління ризиками у сфері публічної безпеки та цивільного захисту : метод. рекомендації / Г. О. Блінова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 84 с.

Бондар В. С. Взаємодія органів досудового розслідування з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у виявленні та розслідуванні незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 3 Ч. 1. С. 92–101. doi: 10.32850/sulj.2021.3.1.16

Бортун М. І. Поняття «взаємодія» в кримінальному провадженні. Юридична Україна. 2017. № 9–10. С. 52–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2017_9-10_8.

Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 298 с.

Вапнярчук В.В. Поняття і система слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 73–77.

Ващук О.П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія / О.П. Ващук. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 430 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. укладач В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

Веселов М. Ю., Коваленко П. О., Устименко А. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльний аналіз міжнародного і національного (українського) правового регулювання. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 83–87.

Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : метод. рекомендації / кол. авт. : А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д. Поливанюк, Д. Б. Санакоєв. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 32 с.

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13538/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%91%d0%9f%d0%9b%d0%90.pdf

Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 червня 2021 року. Справа № 161/155/19. Провадження № 1-кп/161/323/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reustr.court.gov.ua/Review/97569072>

Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 9 березня 2021 року. Справа № 161/17403/20. Провадження № 1-кп/161/274/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. . <https://reustr.court.gov.ua/Review/95396624>

Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 27.12.2022. Справа №206/613/22. 1-кп/206/98/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reustr.court.gov.ua/Review/108176290>

Гідулянова Є. М. Кримінальне провадження у справах малолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2008. 18 с.

Гречана С. І. Міжнародні стандарти тактики допиту неповнолітніх під час досудового розслідування в судового засіданні слідчим суддею. Науковий вісник публічного та приватного права. 2023. № 3. С. 143–170. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.24>.

Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.09. Київ, 2019. 238 с.

Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2012. С. 42.

Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти [Текст] : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 458 с.

Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026. 546 с.

Дуфенюк О.М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2019. Вип.8. с. 163-173 <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3086/1/%d0%b4%d1%83%d1%84%d0%b5%d0%bd%d1%8e%d0%ba-163-173.pdf>

Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року та за січень-грудень 2025 року. <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistik>

Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. Офіс Генерального прокурора. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

Єршоменко І. В. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні: підстави, форми та принципи. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 3. Ч. 1. С. 157–160. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/35.pdf.

Журавель В. А. Окремі методики у структурі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія юридична.* : зб. наук. праць. Вип. №1. 2015. С. 187-201. URL: file:///D:/Docs/Downloads/nvlkau_2015_1_20.pdf

Журавель В. А., Павлюк Н. В., Резнікова О. І. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 32. С. 18.

Зелені кімнати: рекомендації до обладнання / Н.П. Бочкор, О.В. Даценко, К.Б. Левченко та ін. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. – 28 с. rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/green_room_equipment.pdf?fbclid=IwAR3VrGjRw2gF6TRZcwIII4lzYzuq82JIR86nyHfm43h4XiN-4NBOufpDaE

Землянська В. Аналіз практики судових та правоохоронних органів з впровадження процедури медіації в Англії, Бельгії та Німеччині. *Відновне правосуддя в Україні*. № 1, квітень, 2007. С. 76-81. [https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01\(5\)/08-Zarubizhnyi_dosvid/050801.pdf](https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01(5)/08-Zarubizhnyi_dosvid/050801.pdf)

Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1

Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 лип. 2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.

Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#n7>.

Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 жовт. 2009 р. № 390. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.

Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України

від 10 жовт. 2009 р. № 390. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.

Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2020 р. № 257. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>.

Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 берез. 2020 р. № 257. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>

Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : [моногр.] / Іщенко А. В. ; за ред. І. П. Красюка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 359 с.

Іщенко А. В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 „Кримінальний процес ; криміналістика ; судова експертиза” / А. В. Іщенко. – К., 1996. – 37 с.

Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : [моногр.] / Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 212 с.

Камінська О. Л. Дізнання щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 247 с.

Капліна О. В. Проблеми визначення компетенції слідчого та прокурора на етапі закінчення досудового розслідування. Право України. 2018. № 8. С. 72–84. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000976270>

Кашпур А.С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. 250 с.

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Рада Європи. Жовтень 2013 року. 51 с. <https://rm.coe.int/16804c2188>

Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2004. 253 с.

Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

Когут І. А. Поняття взаємодії слідчого та дізнавача із прокурором під час досудового розслідування. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С.617–620. doi: 10.32782/2524-0374/2022-10/156 .

Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді. Монографія. – Львів: Тріада Плюс, 2009. – 436 с.

Колесник Ю.В. Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Акад. адвокатури України. - Київ, 2016. - 20 с.

Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. Юридична психологія. 2021. № 2 (29). С. 82–90. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212902.82>.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Конвенція про права дитини від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) від 25.10.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія. Харків : СПД ФЛ, Вапнярчук Н. Н., 2006. 176 с.

Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Консультативна місія Європейського Союзу в Україні : [офіц. вебпортал]. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/>.

Концепція реформування кримінальної юстиції України : затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року. № 311/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008/ed20080417/find?text=%DE%E2%E5%ED%E0%EB%FC%ED%E0+%FE>F1>F2%E8>F6%B3>FF#Text>

Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 19 с.

Костицький М. В. Про науку кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і законодавство (філософський погляд). Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. Вип. 1. С. 31–37.

Кочура О. О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2015. 249 с.

Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.

Криміналістика : мультимедійний підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ ; каф. криміналістики та судової медицини. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec22.html>

Криміналістика : Підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. – К. : „Центр учбової літератури”, 2015. – 704 с.

Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2 ге вид., перероб. і допов. – Київ : Право, 2020. – 752 с.

Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 388 с

Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Крукевич О. М. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 258–262.

Лакатош Н. Й. Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2019. 19 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/688/aref_Lakatosh%20N.Y..pdf.

Лапкін А. В. Прокурор як менеджер досудового розслідування. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 1 (62). С. 197–202. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15687/1/Lapkin_197-202.pdf.

Латковський П.П., Волощук О.Т., Міжнародні стандарти судової експертизи у механізмах міжнародної правової допомоги у контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2025. С. 412-415. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/93>.

Лисенко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 35 с.

Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 106–115.

Луцик В.В., Гавгун С.Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. *Часопис Київського університету права*. 2020/1. С. 317-323. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.63

Макарова О. П., Радіонова Л. О. Особливості допиту неповнолітніх. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2018. С. 272-274. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2018/pdf/88.pdf

Мальована Т. І. Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту дитини у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 307–311.

Малюга В. М. Криміналістична сутність та функції взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. № 3. С.71–77. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_2/2015-3_2.pdf.

Марушев А. Д. Принципи взаємодії слідчого з учасниками досудового слідства. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск 11, 2011. С. 133-138.

Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf>

Мировська А. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012, 20 с.

Мирошніченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: онтологічний, методологічний і праксеологічний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 262–267. (Серія «Право»).

Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu85321?an=2&ed=1985_11_29.

Навчально-методичний посібник для лабораторних і практичних занять та самостійної роботи з "Криміналістики" [Текст] : для студ. юрид. ф-ту / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Юрид. ф-т, Каф. кримін. процесу і криміналістики ; [уклад.: І. І. Когутич та ін.]. - Л. : Тріада плюс, 2010. - 548 с.

Нагорнюк-Данилюк О. А. Медіація в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 207 с.

Наказ МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»

Науменко С. М. Компетенція експертів як суб'єктів взаємодії з правоохоронними органами: Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. 508 с.

Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>

Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>

Нікітіна-Дудікова Г. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей [Текст] : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 624 с.

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.

Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Чорноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Нове українське право. 2022. Вип. 2. С. 182–190. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.25>.

Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Праксеологічні основи криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 51. С. 146-149. <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/31.pdf>

Одерій О. В. Криміналістична класифікація злочинів проти довкілля: загальні положення. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. Донецьк : Донец. юрид. ін-т МВС України, 2012. № 1 (48). С. 142-149.

Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації [Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А., Волошина О.О., Димитрієва О.І. та ін.]. Київ, 2023. 78 с. https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483

Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : методичні рекомендації. Схвалені Протоколом засідання методичної ради від 31.08.2023 № 5.

Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року січень-грудень 2024 року, січень-жовтень 2025 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

Павлюк Н.В. Роль відеофіксації під час допиту за участю неповнолітніх підозрюваних. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. №20. 2019. С. 103-109. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.07>

Пасека М. О. Особа неповнолітнього правопорушника як об'єкт криміналістичного дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.

Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. Підприємство, господарство і право. 2020. № 1. С. 221–226. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/1/41.pdf>.

Перлін С.І. Правові та організаційні особливості взаємодії слідчого з підрозділами Експертної служби МВС України / Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 1 (77). с. 270-277.

Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.

Пілюков Ю. О. Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю.О. Пілюков ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2009. 20 с.

Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

Положення про Експертну службу МВС України : затверджено наказом МВС України 03 листопада 2015 року № 1343 (у редакції наказу МВС України від 22 грудня 2021 року № 972) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 595 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>

Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text>

Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затверджений наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 7 лютого 2023 р. № 493/5/67/32. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>

Практикум з криміналістики: проведення практичних занять із використанням навчально-тренувальних полігонів навчально-наукового інституту №1 : навчально-практичний посібник. / А.О. Антощук, Ю.М. Черноус та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2025. 93 с.

Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні : Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20>.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20>.

Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9#w1_27

Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222919?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9#w1_27

Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 19.12.2017 № 1044. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

Про медіацію : закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1434469263087461>.

Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>

Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

Про судоустрій і статус суддів : закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 164 с.

Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / О. Г. Рувін (голова авт. кол.), А. О. Полтавський (заст. голови авт. кол.), Т. В. Будко, Т. Д. Голікова, О. І. Жеребко, А. М. Камінський, М. П. Молибога, В. В. Назаров ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука, А. В. Свінцицького. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : КНДІСЕ, 2021. 102 с.

Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків : Друк. Мадрид, 2016. 252 с.

Романюк В. В. Участь педагога, психолога та лікаря у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2014. № 4 (67). С. 101-109. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/89e25511-2d7d-47e7-8a17-7dad2c97b11d/content>

Свириденко О. А. Психолого-правова характеристика тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2018. 318 с.

Сергеєва Д.Б., Старенький О.С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Вісник кримінального судочинства. 2017. №1. С. 81-89.

Сердюк В. П. Відеозапис у кримінальному провадженні України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. Дніпро, 2016. 20 с.

Сизоненко А.С. Причини та умови злочинності неповнолітніх осіб в Україні. Європейські перспективи. № 1, 2022. С. 72-80. <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/73-Syzonenko.pdf>

Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2010. Вип. 10. С.151-161.

Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.

Сімакова-Єфремян Е.Б., До питання про введення у кримінальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.07>

Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

Скрипник Марина. Світовий досвід у судово-експертній діяльності. Експертно-дослідна служба України. 05.02.2019. <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/>

Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. №1. С. 265–272.

Старко О. Л. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2020. С. 203-205. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/48>

Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / за заг.ред. А.Ф.Волобуєва. Х.: Ніка-Нова, 2012. 382 с.

Стратонов В. М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності : монографія. Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2009. 440 с.

Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ у Україні та напрямки їх діяльності" : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. О. Стрілець, К., 2009. 16 с.

Суворов О. М. Взаємодія підрозділів «К» Служби безпеки України із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2015. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14175> .

Судова система Німеччини. Німеччина як на долоні. <https://jaknadoloni.de/>

Тетерятник Г. К. Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 115–119.

Тіщенко В.В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. Одеса, 2017. Т. ХІХ. С. 361-381.

Топорецька З. М. Проблеми визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 4. С. 139.

Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2005. 324 с.

Удалова Л.Д., Римарчук О. В. Особливості залучення у кримінальне провадження учасників, які відіграють допоміжну роль. Юридичний науковий

електронний журнал. № 12/2024. С. 604-608. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/141>

Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 237 с.

Хахуцяк О. Ю. Захист прав неповнолітніх обвинувачених у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 16 с.

Хмелевська Я.В. Досвід побудови ювенальної юстиції Англії та Уельсу і його роль для України. Галицькі студії. Юридичні науки. № 4, 2023. С. 111-117. DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-16

Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навчально-практичний посібник. Дніпро, 2007. 94 с.

Червінко М.В. Стандарти облаштування та технічне забезпечення «Зелених кімнат». Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. Том 32 (71) № 5 2021. С. 62-67. https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/5_2021/14.pdf

Чернявський С.С. Фінансове шахрайство : методологічні засади розслідування : [монографія]. Київ : Хай – Тек Прес, 2010. 624 с.

Чечотка І.Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1-2 (67-68). С. 138-145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>

Чечотка І.Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2025. № 75. С. 96-100. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>

Чечотка І.Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис": ПВНЗ "Європейський університет"*. 2025. Вип. 9. С. 210-218. <https://dspace.e-u.edu.ua/items/c085cfb4-3eda-4ffc-8211-20224c988388>; №9. DOI 10.36919/3041-1149

Чечотка І.Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство.*, 2025. № 5. Том 2. С. 247-253. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>

Чорноус Ю., Чечотка І. Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С.80–88. DOI: 10.33270/05267101.8

Чечотка І.Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький.

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 188-190.

Чечотка І.Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.) – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. С. 133-136.

Чечотка І.Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* [Текст] : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, І. І. Мотиль та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 560-564.

Чечотка І.Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства*. Матеріали науково практичної конференції (м. Рівне, 5-6 грудня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 203-207.

Чечотка І.Р. Правовий статус дитини «у конфлікті із законом» у кримінальному провадженні. *Міжнародна та національна безпеки: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 60-річчю Дніпровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, 16 березня 2026 р.). С.

Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С.40–51. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.04> .

Чорноус Ю. М. Вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні. *Право України*. - 2021. - № 8. - С. 77-90. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_8_8.

Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1. С. 149–155.

Чорноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22. DOI: <https://doi.org/10.33270/03202601.13>

Чорноус Ю., Лісіцький А. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: наукові засади та практичні рекомендації : монографія. Харків : Право, 2025. 256 с.

Чорноус Ю.М., Гвоздюк В.В. Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини у тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. *Філософські та методологічні проблеми права*. №2 (22). 2021. С. 38-47. doi: <https://doi.org/10.33270/02212202.38>

Чорноус Ю.М., Дульський О.Л. Методико–криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні. Нове українське право, Вип. 4, 2023. С. 191-198. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.25>

Шепітько В. Ю. Допит неповнолітнього: психологія і тактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1990. 24 с.

Шепітько В.Ю. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. І доп. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

Шепітько В.Ю. Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Випуск 17. С.4-11. <https://doi.org/10.32353/khrife.2017.01>

Шмиголь Т. Г. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 8. С. 134–137.

Шмітько В. В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. doi: <https://doi.org/10.33270/03243502.100>

Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 269 с.

Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія / М. Г. Щербаковський. – Харків : В деле, 2015. – 560 с.

Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 40 с.

Щербаковський М.Г. Особливості залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні / М.Г. Щербаковський, М.Г. Чернець // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі. – Х., 2012. – С. 405–406

Щербинський К.С. Зарубіжний досвід протидії злочинності неповнолітніх. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків, 2019. С. 260-262. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/134.pdf

Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2011. 32 с.

Юсупов В.В. Криміналістика в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-теоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 40 с.

Юсупова К. О. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2023. 282 с.

Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

AIDP Network for Criminal Justice. <https://penal.org/en/aidp-network-criminal-justice>

Child-friendly Spaces for children in contact with the law in Georgia. <https://www.unicef.org/georgia/stories/child-friendly-spaces-children-contact-law-georgia>

Children and young persons. College of Policing. <https://www.college.police.uk/app/detention-and-custody/detainee-care/children-and-young-persons/>

Contravention Act. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-38.7/>

History of the International Association of Penal Law <https://penal.org/en/node/168>

Investigating. College of Policing. <https://www.college.police.uk/app/investigation/forensics>

National Crime Agency. nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do

National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC) <https://www.nspcc.org.uk/about-us/>

Table of Contents. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/N-5/>

UNICEF : [офіц. вебпортал]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/what-we-do>.

Victoria Police Forensic Services Department (VPFSD). <https://www.police.vic.gov.au/forensic-services>

Youth Criminal Justice Act (S.C. 2002, c. 1) 19.02.2002. Justice Laws Website. Canada. <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/y-1.5/FullText.html>

JUDGMENT OF THE COURT (Third Chamber), 5 September 2024, In Case C-603/22. <https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&text=&docid=289805&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8998884>